

TAMPEREEN YLIOPISTO

Taru Parikka

MUOTIHULLUUTTA JA TERVEYDEN TEESEJÄ

Pukeutuminen naisten terveyden ja toimintamahdollisuuksien
määrittäjänä suomalaisissa aikakauslehdissä vuosina 1889–1914.

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2017

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

PARIKKA TARU: Muotihulluutta ja terveyden teesejä: pukeutuminen naisten terveyden ja toimintamahdollisuuksien määrittäjänä suomalaisissa aikakauslehdissä vuosina 1889–1914.

Pro gradu -tutkielma, 99 s. + liite 7 s.

Historia

Huhtikuu 2017

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen suomalaisessa aikakauslehdistössä käytyä keskustelua naisten pukeutumisen suhteesta terveyteen ja toimintamahdollisuuksiin vuosien 1889–1914 välillä. Keskeisenä kysymyksenä kysyn millaisia keskusteluja naisten pukeutumisen ja terveyden sekä toimintamahdollisuuksien suhteesta käytiin. Selvitän, millaisia terveysvaikutuksia pukeutumisen katsottiin aiheuttaneen ja miten terveyteen vaikuttava pukeutuminen kosketti naisten toimintamahdollisuuksia esimerkiksi äiteinä ja virkanaisina.

Aikakauslehtiaineistoni koostuu 212 artikkelista, jotka julkaistiin 53 suomenkielisessä lehdessä. Aineisto sisältää lähtökohdiltaan varsin erilaisia lehtiä, jotka olivat poliittisilta ja ammatillisilta perustoiltaan sekä kiinnostuksen kohteiltaan vaihtelevia. Aineistosta erottuu eri ryhmien intressejä ja näkökulmia, joista keskeisimpinä ovat terveysvalistusliikettä ajavien lääkärien auktoriteettiasema ja erilaisten naisliikkeiden ajatusmaailmat. Lähtökohtina aineiston analysoinnissa ovat terveyden ja toimintamahdollisuuksien käsitteet, joiden kautta avautuu näkökulmia vuosisadan vaihteen yhteiskunnallisiin keskusteluihin sukupuolirooleista, naisten asemasta ja kansalaisuudesta.

Aikakauslehdissä kritiikkiä saivat eri väestöryhmiin kuuluvien naisten asut, sillä niin maalaisnaisten kuin sivistyneistön pukeutumisessa nähtiin runsaasti terveydelle haitallisia epäkohtia. Aineiston tilastollisen analyysin perusteella kureliivi nousi eniten käsitellyksi terveysongelmaksi. Naisten toivottiin pukeutuvan terveellisesti, vartalon luonnonmukaista muotoa kunnioittaviin vaatteisiin, jotka olivat siistejä ja soveliaita. Yleispäteväksi pukeutumisen ohjenuoraksi muodostuu kiristämättömiin vaatteisiin pukeutuminen, painavan hameen kiinnityksen siirtäminen vyötäröltä olkapäille ja ilmaan nähden sopivan lämpimien vaatteiden käyttö.

Terveys näyttäytyy avaimena toimijuuteen. Sairasteleva, heikkoutta poteva ihminen ei ollut tehokas työntekijä, terveiden jälkipolvien synnyttäjä tai aktiivinen yhteiskunnallinen toimija. Terveet kansalaiset olivat yhteiskunnalle arvokas voimavara ja naisten terveyden merkitys korostui äitiyden kautta kansakuntana rakentavana toimijana.

Sisällysluettelo

1.	Johdanto.....	1
1.1.	Tutkimustehtävä	2
1.2.	Tutkielman kontekstit: terveyttä ja toimintamahdollisuuksia.....	4
1.3.	Aineisto ja menetelmät	9
1.4.	Teoriatausta	15
2.	Pukeutumisen tavat ja muoti 1800–1900-luvun taitteessa.....	19
2.1.	Naisten puvut tutkimusaikana	21
2.1.	Muotia maailmalta.....	27
2.2.	Pukeutumisen tavat ja tarkoitukset	30
3.	Terveyden teesejä	34
3.1.	Kiristävä kureliivi	37
3.2.	Hengityksen häiritsijät.....	41
3.3.	Hygienian haittaajat.....	42
3.4.	Painavat, puristavat ja vääränkokoiset vaatteet	45
3.5.	Vartalon rakenne ja vaatteiden vaikutus.....	47
3.6.	Ohjeita hyvän terveyden kartuttamiseksi	50
4.	Näkökulmia terveyteen.....	53
4.1.	Terveysviestinnän tehokeinoja	53
4.2.	Isänmaallista terveyttä	56
4.3.	Terveyden sukupuoli	60
4.4.	Terveys ja yhteiskunnallinen asema	65
5.	Tavoitteena toimintamahdollisuudet	69
5.1.	Pukeutuminen ja työelämä.....	70
5.2.	Toimintaa terveellisen pukeutumisen puolesta.....	74
5.3.	Pukeutumisen uudistaminen Suomessa	77
5.4.	Pukureformiliikkeen juuret.....	80
5.5.	Pukureformiliikkeen saavutukset	82
6.	Johtopäätökset	87
	Lähteet ja kirjallisuus	91
	Liitteet	100

1. Johdanto

On hirmuhallitsija, joka hallitsee melkein koko sivistynyttä maailmaa. Varsinkin ihmiskunnan heikompaa sukupuolta, naisia, se on aina pitänyt kovassa valtansa alaisuudessa. Säälimättömällä julmuudella se runtelee uhriansa, kuristaa niiden ruumiit, vääntelee niiden jäseniä; ei äkkiä koskaan, vaan hiljalleen kiduttaa, näännyttää. Niiden sielun toimintaakin se heikontaa, niiden elämän vapautta ja työkykyä suuresti häiritsee. Kaikkein ensimmäiseksi se sokaisee ihmiset hulluudella, niin että he hymyillen, liehakoiden ja keikaillen sen hirmuvaltaan alistuvat eivätkä tuskasta ja häpeästä, ihmisten surkeutta sääliä, katsettansa alas paina.¹

Keuruun kunnanlääkäri Oskari Heikinheimo esitti vuonna 1907 ajatuksia, joita monet hänen aikalaisensa pohtivat. Pukeutumisen tavat ja muodit herättivät 1800–1900-luvun taitteessa runsaasti keskustelua. Lääkärit, terveysvalistajat, naisasianaiset ja tavalliset kansalaiset alkoivat pohtia vaatetuksen tarkoituksia ja terveellisyyden merkityksiä. 1800–1900-lukujen taitteen suomenkielisissä aikakauslehdissä pukeutumisesta käytiin keskustelua, jossa vaatetustavat liitettiin terveyteen heijastuviin vaikutuksiin. Suomalaiselta tutkimuskentältä puuttuu tutkimus, joka tarkastelee pukeutumisen, terveyden ja toimintamahdollisuuksien suhdetta ottaen huomioon erilaisten toimijoiden ja kirjoittajien näkökulmat. Tutkimusta on aiemmin tehty tiettyjen naistenlehtien pukeutumiseen liittyvistä näkemyksistä ja tietystä vaatekappaleesta käydystä keskustelusta.² Terveysvalistusta ja aikakauslehtien roolia terveystiedon välittäjänä on myös tarkasteltu³, mutta pukeutumista ei ole juurikaan käsitelty terveysvalistusliikkeen tutkimuksen yhteydessä.

Naistenlehtien pukeutumisesta esittämien kommenttien ja terveysvalistusliikkeen yleisen tutkimuksen näkökulmista ei synny käsitystä siitä, miten pukeutumisen terveysvaikutuksiin suhtauduttiin laajemmin yhteiskunnassa. On kiinnostava ottaa selvää siitä, miten lähtökohdiltaan erilaisissa lehdissä kirjoitettiin pukeutumisesta ja millaisia yhteneviä tai eriäviä mielipiteitä lehdillä oli. Selitettävänä on myös se, löytyykö lehdistä jokin yleinen mielipide vai vaihteleeko suhde pukeutumiseen esimerkiksi kirjoittajien ammattikunnan, yhteiskunnallisen aseman tai poliittisen kannan mukaan. Tutkielmassani täytän tätä tutkimuksellista aukkoa tarkastelemalla, miten naisten pukeutumisen vaikutuksista terveyteen ja toimintamahdollisuuksiin kirjoitettiin eri aikakauslehdissä. Luon katsauksen suomenkielisissä

¹ Heikinheimo, Oskari: Vastalause ja pyyntö. *Suomen Terveystieteiden lehti* 7–8/1907, 108.

² Ks. Turunen 2011; Töyry 2006; Aikasalo 2000.

³ Ks. Halmesvirta 1998.

aikakauslehdissä käytyyn keskusteluun, jolloin piirtyy tietyn ammattikunnan tai naisjärjestön näkemystä laajempi kuva suhtautumisesta pukeutumisen terveydellisiin ongelma-kohtiin.

1.1. Tutkimustehtävä

Naisten pukeutumisen, terveyden ja toimintamahdollisuuksien suhdetta käsittelevä keskustelu on pro gradu -tutkielmani tutkimuskohde. Terveys toimii tutkielmani avainkäsitteenä, jonka kautta aukeaa näkymä niin naisten rooleihin yhteiskunnassa kuin konkreettisiin toimiin terveellisempien pukeutumistapojen edistämiseksi. Fyysinen hyvinvointi on jo itsessään tavoittelemisen arvoinen päämäärä, mutta siihen kietoutuu joukko erilaisia merkityksiä ja mahdollisuuksia. Liitän keskustelun puvun terveydellisistä ominaisuuksista kiinteästi osaksi terveysvalistusliikettä, naisliikkeiden toimintaa ja pohdintaa sukupuolirooleista. Reformipuvun lanseeraaminen ja pyrkimykset muotipuvun uudistamiseksi kertovat halusta muuttaa puvun rajoittamia ulottuvuuksia. Aineistossani korostuu muotipukeutumisen ongelmallisuus, jolloin aikakauden muoti nousee tarkastelussa keskeiseen rooliin. Käsittelyssä on myös muita aikakauslehtikirjoittajien esiin nostamia pukeutumistapoja, joiden he katsoivat olevan yleisiä ja ongelmallisia.

Terveellisten ja epäterveellisten pukeutumistapojen tunnistamisen lisäksi erottelen niitä toiveita ja odotuksia, joita pukeutumiseen liitettiin. Tutkimukseni keskeisin kysymys on seuraava: Millaista keskustelua aikakauslehdissä käytiin naisten pukeutumistavoista terveyden ja toimintamahdollisuuksien näkökulmista? Toimintamahdollisuuksilla viitataan puvun asettamiin fyysisiin rajoihin esimerkiksi liikkumiselle, mutta myös vaatetuksen välittämiin sosiaalisiin merkityksiin, jotka määrittivät naisten mahdollisuuksia ja rooleja yhteiskunnassa esimerkiksi äiteinä, virkanaisina ja liikunnan harrastajina. Näiden roolien ja toimintaympäristöjen vuoksi erityisesti naisten pukeutumistapojen katsottiin 1800-1900-luvun taitteessa vaativan muutosta käytännöllisempään suuntaan. Naisten lisääntyvät liikuntaharrastukset, työssäkäynti ja leviävä terveystieto asettivat vaatteille uudenlaisia vaatimuksia.⁴ Valintani tarkastella naisten pukeutumisesta käytyä aikakauslehtikeskustelua perustuu siihen, että naisten pukeutuminen heijastelee aikalaiskeskusteluissa esitettyjä ajatuksia naisten toimintamahdollisuuksista ja rooleista yhteiskunnassa. Analysoimalla naisten pukeutumisesta käytyä keskustelua tulen tarkastelemaan myös ajatuksia naisten rooleista ja toimintamahdollisuuksista sosiaalisessa elämässä.

⁴ Ks. Wilson 2005, 160–162.

Pukeutumistapojen tarkastelua varten tulee ensin määritellä se kohde, jota tutkitaan. 1900-luvun alun tietosanakirjamääritelmä kuvaa pukua seuraavalla tavalla:

Puku on sanan jokapäiväisessä merkityksessä ihmisen välittömin suoja sään haitallisia vaikutuksia vastaan. Enemmän kuin missään muussa kulttuurintuotteessa tulevat siinä näkyviin erilaiset maku- ja muotisuunnat: siinä kuvastuvat myöskin käyttäjän sukupuoli, sieluntila (surup.), hänen ikänsä, suhteensa avioliittoon (esim. tytön-, morsius- ja vaimon-p.), hänen yhteiskunnallinen asemansa (virka-p:t) ja ammattinsa, hänen jäsenyytensä jossakin erikoisessa ihmisryhmässä (esim. savakot, ks. t., ja äyramöiset) tai uskonlahkossa (esim. meillä körttip. ks. körttiläiset), vieläpä suhde elämäänkin (kuolinl. vainajan-p.) tai vuodenaika, jona sitä pidetään.⁵

Tutkimusajankohtaani ajoittuvasta määritelmästä käy ilmi puvun välittämien merkitysten tärkeys. Alussa esitetyn suojaamistarkoituksen lisäksi puvun keskeinen merkitys oli kertoa puvulla omasta elämäntilanteesta, yhteiskunnallisesta asemasta tai virasta, mieltymyksistä ja aatteista. Esimerkiksi naisasianaiset katsoivat turhamaisen ja muotia seuraavan naisen vastakohtaksi yhteiskunnallisesti valveutuneelle naisasianaiselle. Muodikkaan naisen tulkittiin olevan kiinnostunut ainoastaan ulkonäöstä, hänen ajattelunsa miellettiin pinnalliseksi ja pukeutumisensa epäkäytännölliseksi. Muotia seuraavien naisten pelättiin vahvistavan miesten ajatusta naisten pinnallisuudesta ja vesittävän samalla kaikkien naisasianaisten pyrkimykset parantaa naisten yhteiskunnallista asemaa.⁶ Ajankohtaisella muodilla oli keskeinen merkitys puvun ulkonäköön, joka tunnistettiin myös muodin määritelmässä:

Muoti – – vallalla oleva kuosi, makusuunta. Enimmin silmään pistävä on m:n vaikutus pukujen – – alalla, mutta sen merkitys on huomattavissa melkeinpä kaikilla toiminnan aloilla aina asuntojen koristamisesta ja sisustamisesta ajatustapoihin ja niiden kirjalliseen ja taiteelliseen ilmaisuun saakka. – –⁷

Muotipuvun ominaisuuksiin kuului sosiaalisen kontrollin ulottuvuus, joka ilmeni naisten rajoittuneissa toimintamahdollisuuksissa. Yläluokan naisille joutilas ja muodikkaasti puettu olemus oli sosiaalisen aseman mukana tulevana sisäänkirjoitettuna odotuksena, mutta muiden yhteiskuntaluokkien naisille muodin mukainen pukeutuminen saattoi olla taloudellisesti ja käytännöllisesti ongelmallista. Erityisesti työväenluokan perheissä naiset saivat usein tyytyä aviomiehiinsä verrattuna pienempään vaatebudjettiin. Kyse oli varallisuuden sijoittamisesta sinne, missä sijoitus oli yhteisön havaittavissa: kodin piirissä olevien naisten vaatetuksen sijaan vähäiset varat satsattiin mieluummin julkisessa elämässä toimivien miesten pukeutumiseen.⁸

⁵ Tietosanakirja 1909 vol. 7, 1066.

⁶ Turunen 2011, 156, 384.

⁷ Tietosanakirja 1909 vol. 6, 811.

⁸ Crane 2000, 16–17, 39–40, 50, 61.

Tutkielmani tarkasteluajankohta sijoittuu vuosien 1889–1914 välille, jolloin keskustelu pukeutumisen epäkohdista näyttää olleen kiivaimmillaan. Aikarajauksen määrittämisessä olen ottanut huomioon tarkastelemani jugend-tyylisuunnan vaikutusajankohdan, joka alkaa 1890-luvun alussa ja päättyy vuoteen 1914.⁹ Päädyin aloittamaan tutkimusajankohdan jo vuodesta 1889 sillä perusteella, että kaksi merkittävintä pukeutumiskritiikin lähdettä, Suomen Naisyhdistyksen julkaisema *Koti ja yhteiskunta* sekä lääkäriseura Duodecimin *Suomen Terveystieteiden lehti* alkoivat ilmestyä kyseisenä vuonna. Ongelmalliseksi koettujen pukeutumiskäytäntöjen muodikkuus määrittää osaltaan tarkasteluajankoh- taani. Esimerkiksi vyötärön kaventaminen kureliivein ja vöin oli tunnettu tapa, joka oli olemassa kas- vavasta kritiikistä huolimatta aina ensimmäisen maailmansodan syttymiseen saakka.¹⁰ Selkeänä pää- töksenä tutkimusajankohdalle toimii vuosi 1914, jolloin pukeutumisen suureksi uudistajaksi tuli en- simmäinen maailmansota. Sodan aikana työhön joutuneiden naisten oli pukeuduttava työtä varten ja hylättävä fyysiset rajoitteet, varsinkin kureliivit.¹¹ Sota muutti maailmaa ja esimerkiksi aiemmin ak- tiivisena toiminut pukureformiliike lamaan- tui vuoden 1914 jälkeen.¹²

1.2. Tutkielman kontekstit: terveyttä ja toimintamahdollisuuksia

Keskustelu naisten oikeuksista, rooleista ja tehtävistä kävi Suomessa kiivaana 1800–1900-luvun vaihteessa. Muutosten tavoittelu ja toisaalta perinteisen haikailu sekä pohdinnat elämän mahdolli- suuksista välittyivät myös pukeutumiskeskusteluun. Mietteet naisille soveliaista vaatetustavoista, muodin epäkäytännöllisyydestä ja vaatteiden välittämistä mielikuvista liittyivät laajempiin mietintöi- hin naisten toimintamahdollisuuksista. Naisten rooleja käsittelevän keskustelun taustalla olivat 1800- luvun muutosprosessit, kuten hierarkkisen sääty-yhteiskunnan mureneminen, muutokset elinkeinora- kenteessa ja uudet ansiotyöt. Näiden muutosten pohjalta nousi pohdintoja yhteiskunnan valtasuhtei- den uudelleenmäärittelystä ja naisten rooleista.¹³

Tarkasteluajankohtaan sijoittuu sosiologi Riitta Jallinojan määrittelemä naisasialiikkeen ensimmäi- nen taistelukausi. Naisten oikeuksia ajavan naisasialiikkeen varhainen toimintajakso eli ensimmäinen

⁹ Kopisto 1991, 132.

¹⁰ Kunzle 1977, 578.

¹¹ Wagener 1990, 32.

¹² Wilson 2005, 218; Riegel 1963, 401.

¹³ Uimonen 2003, 197–198.

taistelukausi on määritelty alkamaan vuonna 1884 Suomen Naisyhdistyksen perustamisesta ja päätymään vuoteen 1907, jolloin perustettiin Suomalaisen Naisliitto.¹⁴ Jallinoja on määritellyt naisasia-liikkeen liikkeeksi, jonka näkemyksen mukaan kaikkia naisia yhdistävän elämäntilanteen taustalla olivat naisia yhdistävät ominaisuudet, joita miehillä ei ollut. Kysymys ei ollut ainoastaan fysiologisista eroista suhteessa miehiin, vaan ennen kaikkea sosiaalisista piirteistä, joiden perusteella naisten elämänpiiri erottui miehistä. Liike katsoi naisten vallitsevan elämäntilanteen jollakin tapaa epäoikeudenmukaiseksi ja pyrki muuttamaan olosuhteita sekä niitä koskevia käsityksiä.¹⁵ Irma Sulkunen huomauttaa, etteivät naisasiayhdistykset olleet suuria kansanliikkeitä, vaan yhteiskunnan ohuen yläkerroksen toimintaympäristöjä. Suomen Naisyhdistyksen ja Naisasialiitto Unionin jäsenistö koostui pääosin säätyläisistä ja kasvavaan sivistyneistöön kuuluvista naisista, jotka ajoivat omalle yhteiskuntaluokalleen arvokkaita asioita. Keskeisinä kysymyksinä naisasiayhdistykset pitivät muun muassa naisten yliopisto-opiskelun laajempaa mahdollistamista, pääsyä ylempiin virkoihin ja äänioikeuden ulottamista naisiin.¹⁶

Suomen Naisyhdistystä ja Naisasialiitto Unionia laajemmin suosiota naisten keskuudessa sai muu yhdistystoiminta, kuten raittiusliike, Martta-järjestö ja nuorisoseuratoiminta. Näiden toimintamuotojen tavoitteena oli kansallisen edun ajaminen, jonka katsottiin toteutuvan hyvän moraalien omaavan, raittiin ja terveen väestön kasvattamisella. Kansallisen kehityksen nimissä naiset asetettiin ratkaisevaan asemaan äiteinä ja uusien sukupolvien kasvattajina. Keskiluokkaiset naiset identifioituivat yhteiskunnallisen äitiyden rakentajiksi, jota toteutettiin opetus- ja hoivatehtävien kautta, kristillis-siveellisissä järjestöissä ja Marttaliikkeessä.¹⁷

Työväenluokan naisilla oli oma liittonsa, jonka ideologiat ja tavoitteet erosivat sivistyneistön ja keskiluokan naisasialiikkeiden näkemyksistä. Luokkasidonnaiset intressit tulivat esiin erityisesti äänioikeuskysymyksessä, kun varhaisimmat porvarilliset naisasiayhdistykset halusivat rajoittaa naisten äänioikeutta säädyn perusteella. Näin ollen yhdistykset eivät aina ajaneet kaikkien naisten etua yhteiskuntaluokkaan katsomatta, vaan keskittyivät edustamansa ryhmän tavoitteiden toteuttamiseen. Irma Sulkunen kuvailee vuosisadan vaihteessa syntynyttä Työläisnaisliittoa kannatukseltaan porvarillisia naisasialiikkeitä vankemmaksi. Työväenpuolueen yhteyteen perustettu naisosasto toimi Sulkusen

¹⁴ Jallinoja 1983, 17.

¹⁵ Jallinoja 1983, 13, 15–16, 21.

¹⁶ Sulkunen 1991, 34–35.

¹⁷ Sulkunen 1991, 33–35, 69.

mukaan porvarillisen naisasialiikkeen rinnakkaisvoimana, jonka jäsenten elämänpiirit ja kokemusmaailmat erosivat porvarillisten liikkeiden jäsenistöstä.¹⁸ Eroista huolimatta porvarillisilla ja työläisnaisten kannattamilla naisliikkeillä oli myös samankaltaisia kiinnostuksen kohteita, esimerkiksi muotipukeutumisen ongelmia käsiteltiin eri naisliikkeiden piirissä.

Naisten ja miesten pukeutumistavat poikkesivat tutkielman tarkasteluajankohtana olennaisesti toisistaan. Pukeutumiseen liittyviä käsityksiä tarkasteltaessa vaatteiden sukupuolieroa ilmaiseva ulottuvuus on otettava huomioon. Huomattava on myös, ettei sukupuoli ollut ainut yksilön roolia ja statusta määrittävä asia. Yksilön pukeutumiseen vaikutti myös joukko muita asioita, kuten luokka, ikä, sukupuoli, seksuaalisuus ja etnisuus jne.¹⁹ Länsimaiseen kristilliseen katsontakantaan kuului 1800-luvulla selkeän eron tekeminen sukupuolien välille niille tyypillisiksi katsottujen ominaisuuksien perusteella. Polariteetti-ihanteen mukaan miesten ja naisten roolit olivat selkeästi toisistaan erottuvia, mutta samalla toisiaan täydentäviä. Sukupuolirooleja määrittivät miehille ja naisille asetetut erilliset ihanteet ja ei-toivotut piirteet, joiden pohjalta yksilöön kohdistetut odotukset ja oletetut toimintamallit muotoutuivat. Miehille ihanteellista oli isänmaallisuus, yhteiskunnallinen toiminta, rohkeus ja jalot päämäärät, kuten tieteen tekeminen. Naisille sopivina ominaisuuksina pidettiin vaatimattomuutta, hoiuamista, hentoutta ja sopivassa määrin ilmenevää tunteellisuutta. Omiaan vahvistamaan miesten järkevää ja esikuvallista roolia oli aikakauden ihanne aviomiehen korkeammasta iästä suhteessa vaimoonsa. 1800-luvun suomalaissivistyneistön piireissä oli tyypillistä ja toivottavaa, että aviomies oli vaimoaan selvästi vanhempi. Näin hänen asemansa auktoriteettiasemaa hallitsevana perheenpäänä korostui iän tuoman elämäkokemuksen myötä.²⁰

1800-luvun porvarillisen ihanteen mukaan omalle sukupuolelle asetetun roolin toteuttaminen oli edistystä ja sen vastustaminen merkitsi puolestaan taantumusta.²¹ Sukupuolijaon on todettu noudattavan mielen ja ruumiin vastakkainasettelulle perustuvaa jakoa. Tässä hierarkkisessa jaossa mies on edustanut mieltä, hän on kuvastanut kulttuuria, järkeä ja teoriaa. Nainen on nähty ruumiin, tunteen, luonnon, materian ja käytännön edustajana, jolle ei-toivotuiksi ominaisuuksiksi on lueteltu muun muassa turhamaisuus, ailahtelevaisuus ja pinnallisuus.²² Omalle sukupuolelle epämiellyttäväksi määriteltyjä piirteitä ilmeni väistämättä myös naisten pukeutumisessa. Muodikkaan pukeutumisen problematiikkaan sisältyy mielikuvia turhamaisuudesta ja pinnallisuudesta, jotka eivät välttämättä sopineet yhteen

¹⁸ Sulkunen 1991, 34–35, 92.

¹⁹ Julkunen 2010, 17.

²⁰ Häggman 1994, 86–87, 182–183, 186–187.

²¹ Eiranen 2014, 6.

²² Ollila 2010, 100; Häggman 1994, 183.

liikuntaharrastuksia, fyysistä terveyttä ja työssäkäyntiä tavoittelevan käytännöllisyyden kanssa. Sukupuolijaottelulla ja vaatteiden välittämällä mielikuvilla yksilön identiteetistä, elämäntavoista ja arvostuksista on merkitystä aikakauslehtien pukeutumiskeskusteluja tarkasteltaessa. Historioitsija Riitta Oittinen huomauttaa, että vaatteilla koreilu on tulkittu usein juuri naisille kuuluvaksi ominaisuudeksi, vaikka nykytutkimuksen mukaan myös miesten keskuudessa ulkonäköön panostettiin ja muoteja seurattiin. Tässä tutkijan on oltava varovainen, sillä helposti ulkonäkökeskeisyys tulkitaan vähin perustein vain toisen sukupuolen ominaisuudeksi.²³

Toisen keskeisen kontekstin pukeutumiskritiikille muodostaa terveystietoa ja vuosisadan vaihteessa aktiivisesti toiminut terveystietoliike. Terveystietoa puhuminen viittaa terveyden, ei sairauden historiaan, jota suuri osa tutkimuksesta käsittelee. Terveystietä on yleensä terveystietohistorian aineistojen syntyminen taustalla. Kansainvälisesti terveystietohistorian sisältö ollaan jaettu kahden osa-alueeseen, tekniseen ja sosiaaliseen terveystietohistoriaan. Ensiksi mainittu keskittyy hoitomenetelmien ja tutkimuksen analysointiin. Jälkimmäinen osa-alue pitää sisällään kulttuurihistoriallisen sekä sosiaalishistoriallisen tutkimustavan ja se on kiinnostunut muun muassa siitä, keitä potilaat olivat, miten terveydenhuolto oli organisoitu eri aikoina ja miten sosiaaliset, poliittiset ja taloudelliset intressit kietoutuvat sairastamiseen. Jakolinja on himmeästi näkyvillä myös suomalaisessa terveystietohistorian tutkimuksessa, jossa sosiaalinen puoli on teknistä puolta paremmin edustettuna. Suomessa terveyden ja sairauden historia on monitieteinen tutkimuskenttä ja eri tieteenaloilla on tehty runsaasti terveystietososiologiasta kertovia tutkimuksia, joissa on läsnä historiallinen perspektiivi.²⁴ Historiantutkimuksessa terveystietohistoria voi sisältää useita erilaisia lähtökohtia. Sairausten käsitteellistämistä ja lääketieteellistä tiedonmuodostusta on tutkittu runsaasti, samoin erilaisia hoitomenetelmiä ja hoitolaitosten syntyä. Parantajat ovat olleet historiantutkijoiden kiinnostuksen kohteina, erityisesti heidän toimissaan virallisessa roolissa jossakin instituutiossa. Lääketieteellinen koulutus liittyy myös osaltaan parantajien historiaan. Potilaat ovat myös löytäneet tiensä historioitsijoiden huomionkohteeksi. Sairastavien osalta kiinnostus on kohdistunut erityisesti sairautensa kokemiseen, sairastamisen tapoihin ja suhtautumiseen parantajia kohtaan.²⁵

Suomalaisten kansanterveyttä pyrittiin 1900-luvun alussa parantamaan terveystietoa levittävän valistuksen keinoin. Kansalaisten katsottiin olevan velvollisia opettelemaan terveelliset elämäntavat, joita noudattamalla he voisivat olla terveitä ja kunnollisia kansalaisia. Terveystietä ja kansalaisuuden ulottuvuudet kietoutuivat yhteen ja syntyi terveystietokansalaisuuden käsite, joka piti sisällään kansalaisille

²³ Oittinen 1990, 64.

²⁴ Hakosalo 2014, 73–76; Hakosalo 2012, 27–28.

²⁵ Hakosalo 2012, 28–32.

asetettuja vaatimuksia, määritelmiä ja ehtoja. Kansalaishyveeksi ja velvollisuudeksi kansakuntaa kohtaan katsottiin terveelliset elämäntavat. Hyvä kansalainen oli terve ja elinvoimainen. Paheellisiksi ja kelvottomiksi määrittyivät moraalista heikkoutta ilmentävät ja terveyden vaatimukset laiminlyövät henkilöt, joiden ei katsottu kykenevän vastuulliseen kansalaisuuteen. Moraalisella ja vitaalisella ulottuvuudella katsottiin olevan yhteys ja ruumiillisen heikkouden ajateltiin aiheuttavan moraalista heikkoutta.²⁶

Uuden hygieniopin ja bakteereihin keskittyvän tutkimuksen pohjalta lääketieteelliset piirit alkoivat 1800–1900-luvun vaihteessa välittää hygienian periaatteita, jotka määriteltiin opiksi terveellisestä elämästä ja sen ehdoista. Hygieniopin tavoitteena oli saada ihmiset välttämään sairauksia elämällä terveyden ehdoilla puhtaissa asunnoissa. Terveysvalistajien tärkeä tavoite oli ennaltaehkäistä sairauksien syntyä ja leviämistä ennen suurten epidemioiden syntymistä. Tavoitteeseen ajateltiin päästävän siten, että ihmiset saataisi ymmärtämään mikä oli heidän terveydelleen parasta. Ihmiset haluttiin opettaa elämään terveellisesti ja pitämään sairaudet ja kuolema loitolla. Terveysvalistus tiedotti epäsuotuisista elinoloista ja tavoista, jollaisiksi katsottiin esimerkiksi epähygieeniset asunnot, nautintoaineet, heikkolaatuinen ravinto ja terveydellisiä haittavaikutuksia aiheuttavat vaatteet.²⁷

Vuosisadan lopulla terveyden vaaliminen alkoi herättää yhä laajempaa kiinnostusta ja tietoa terveellisistä elämäntavoista haluttiin levittää laajalle kansan keskuuteen. Kansantajuisista terveysoppaista oli huutava pula. Vastaukseksi tarpeeseen alkoi syntyä suomenkielistä terveydenhoitoon ja hygienian periaatteisiin opastavaa kirjallisuutta ja valistuksellisia lehtiä.²⁸ Terveysopin levittäminen ei rajoittunut ainoastaan lääkirilehtien tavaksi, vaan hyvinvointia edistävästä elämäntavoista kirjoittivat useat eri tahot. Esimerkiksi terveelliseen pukeutumiseen ohjaavia neuvoja annettiin useista eri suunnista ja näkökulmista käsin. Tarkoituksenmukaisesta ja terveellisestä vaatetuksesta kirjoitettiin muun muassa liikuntaharrastuksia kannattavissa urheilulehdistä, synnytykseen ja äitiyteen keskittyvässä *Kättilölehdessä* ja räätäleiden ammattilehdessä *Vaatturissa*.²⁹ Nämä lehdet tuottivat kukin omista lähtökohdistaan käsin ja tietyille kohderyhmälle suunnaten terveystiedot, joka määritellään terveyden edistämiseen tai sairauden hoitamiseen tähtääväksi viestinnäksi.³⁰ Erityisesti naisilla ajateltiin olevan puutteelliset tiedot terveydestä ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Tietoisuuden lisäämiseksi julkaistiin mm.

²⁶ Harjula 2015, 356–357; Helen & Jauho 2003, 15, 17.

²⁷ Harjula 2015, 35–36; Helen & Jauho 2003, 14, 18; Lehtonen 1995, 2014, 216–217.

²⁸ Lehtonen 1995, 206–207, 209, 216.

²⁹ *Suomen Urheilulehti* 1898–1914; *Kisakenttä* 1910–1914; *Kättilölehti* 1896–1914; *Vaatturi* 1898–1914. Ks. myös Helen & Jauho 2003, 21.

³⁰ Torkkola & Mäki-Kuutti 2012, 107.

lääkäreiden laatimia terveysoppaita, pidettiin valistavia puheita ja kirjoitettiin aihetta käsitteleviä lehtiartikkeleita, jotka julkaistiin naisille suunnatuissa lehdissä.³¹ Monipuolisista julkaisijoista huolimatta lääkärit esiintyivät terveysvalistuksen keulahahmoina ja heidän johdossaan terveysvalistusliike jatkoi toimintaansa sisällissotaan saakka.³²

1.3. Aineisto ja menetelmät

Tutkielman aineisto koostuu vuosien 1889–1914 aikana julkaistuista suomenkielisistä aikakauslehtiartikkeleista. Aineistoni sisältää 53 eri aikakauslehden julkaisemia artikkeleita.³³ Aineistoa kerätessäni olen asettanut lehtiartikkeleille seuraavat vaatimukset, joista niiden tulee täyttää ainakin yksi kohta päästäkseen mukaan aineistoon: 1. Artikkelin kuvailee yksityiskohtaisesti ajankohtaisia suomalaisten tai laajemmin länsimaisten naisten pukeutumistapoja. 2. Artikkelin käsittelee pukeutumisen vaikutusta terveydentilaan. 3. Artikkelin sisältää ajatus vaatetuksen ja naisten toimintamahdollisuuksien välisestä yhteydestä. 5. Artikkelin kertoo naisten pukeutumisen uudistamiseen terveyden ja toimintamahdollisuuksien tähtäävästä toiminnasta. Olen kerännyt aineiston digitaaliarkiston lehtitietokannasta, jossa olen käyttänyt seuraavia hakusanoja: muoti, puku, terveys, reformipuku, kureliivi ja korsetti. Kaksi viimeistä hakusanaa lisäsin hakuun huomattuani, että suuri osa pukeutumisen terveyskriittisestä keskittyy kureliivin ympärille ja näiden hakusanojen avulla löytyi tutkielmani kannalta olennaista aineistoa. Jatkossa käytän aikakauslehtiaineiston käsitettä puhuessani keräämästäni aikakauslehtiartikkelien muodostamasta aineistosta.

³¹ Ks. esim. Hovitz 1893; Meidän pukumme. Esitelmä Fredrika Bremer –liiton pukureformiyhdistyksen vuosikokouksessa 23.3.1891. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 95–97.

³² Helen & Jauho 2003, 14, 18.

³³ Aineistoon sisältyvät aikakauslehdet löytyvät lähdeluettelosta, ks. s. 91.

Kaikkiaan aineisto pitää sisällään 212 artikkelia. Aineisto sisältää varsin eri tyyppisiä artikkeleita, joiden pituudet vaihtelevat muutamasta lauseesta useisiin sivuihin. Jotkut artikkelit sisältävät kuvia, osa pelkästään tekstiä. Artikkelien kirjoittajat olivat taustaltaan lääkäreitä, kuten *Suomen Terveystieteiden lehti* Konrad Relander, tai jotakin aatetta tai liikettä ajavia lehtikirjoittajia, esimerkkinä *Koti ja yhteiskunta* -lehden Alexandra Gripenberg. Jotkut kirjoittajat ovat yksittäisiä kansalaisia, jotka ovat lähettäneet mielipidetekstinsä tai kirjeen ulkomailta lehteen julkaistavaksi. Osa kirjoittajista edusti selkeästi jotakin poliittista ideologiaa, esimerkiksi *Työläisnaisen* artikkeleista nousee esiin vahva yhteiskuntakriittinen asenne.³⁴ Yhteiskunnalliselta suuntautumiseltaan neutraalimpiin ja sisällöltään yleisluontoisempiin lehtiin kirjoittaneiden henkilöiden ideologiset lähtökohdat jäivät hämärämmiksi. Esimerkiksi perhelehti *Jokamiehen viikkolehti* ja sisällöltään monipuolinen, arvomaailmaltaan kristillinen *Kyläkirjaston Kuvalehti* toimivat yleisluontoisina aikakauslehtinä, joiden tarkoitus oli sivistää, virkistää ja välittää uutta tietoa eri aloilta. Näiden lehtien kohderyhmänä oli kansa mahdollisimman laajassa mittakaavassa, ikään tai yhteiskuntaluokkaan katsomatta.³⁵ Osa artikkeleiden kirjoittajista on mahdollista tunnistaa allekirjoituksen tai nimimerkin avulla, toiset jäävät tuntemattomiksi puuttuvan allekirjoituksen tai tuntemattoman nimimerkin tähden. Artikkeliaineiston lisäksi olen poiminut käsittelemistäni lehdistä ja niiden oheisjulkaisuista³⁶ kuvia, jotka antavat visuaalisen vaikutelman käsitellyistä vaateustavoista.

1800-luvulla mediat toimivat vielä lähinnä yläluokan ja varakkaan keskiluokan keskustelufoorumina. 1900-luvun puolella tiedotusvälineet tulivat laajamittaisesti koko kansan ulottuville ja esimerkiksi lehtien tilaajakuntaan liittyi kaupunkien työväestöä. Historiantutkimuksen kannalta lehdistö tarjoaa runsaan lähdeaineiston, joka jo itsessään kertoo aikansa yhteiskunnasta, ajankohtaisista aiheista ja tavoista ilmaista asioita. Pitkälle 1900-luvulle asti suomalaiset sanomalehdet liputtivat jonkin aatteen tai puolueen puolesta tai toimivat tietyn sosiaalisen ryhmän äänitorvina. Sitoutumattomat lehdet yleistyivät myöhemmin vuosisadan kuluessa.³⁷ Poliittisuus ja aatteellisuus pätevät myös tutkielmani aikakauslehtiaineistoon. Lehtiä tarkastellessa on pysähtyä lähdekritiikin peruskysymysten äärelle ja pohtia kirjoitusten syntykontekstia ja sen sisältämiä merkityksiä.³⁸

³⁴ Ks. esim. Naisten puvut. *Työläisnainen* 28/1914, 221.

³⁵ Ks. *Kyläkirjaston Kuvalehti* 1889–1914; *Jokamiehen Viikkolehti* 1907–1914; Tommila et al. 1991, 24, 37.

³⁶ Esim. *Koti ja yhteiskunta* julkaisi liitteenä *Käsitöitä*-lehteä, joka sisälsi vaatteiden valmistusohjeita ja mallikuvia.

³⁷ Railo & Oinonen 2012, 8-11; Kivikuru 1996, 57–58.

³⁸ Vuolanto 2007, 306.

Sosiologi ja pukeutumisen historiaa tutkinut Diana Crane huomauttaa, että muotipukeutumisen levinneisyyttä työväestön joukkoon 1800-luvulla arvioivat useat taustaltaan keskiluokkaiset lehtikirjoittajat. Heidän näkemyksensä mukaan muoti oli laajalti levinnyt kansan keskuuteen, mikä saattoi olla todellisuutta liioitteleva käsitys. Keskiluokan näköpiirissä olivat päällimmäisenä palveluskunta ja muut katukuvassa ja julkisessa elämässä näkyvät henkilöt, joiden pukeutumiseen he kiinnittivät huomiota. Esimerkiksi menestyvät käsityöläiset ja naimattomat, työssäkäyvät työväenluokan naiset olivat usein yliedustettuina näissä tulkinnoissa. Heille oli tyyppillisempää pukeutua keskiluokan tyyliä jäljittelevällä tavalla, kuin huomaamattomiksi jääville, työväestöön kuuluville naiduille naisille, jotka eivät juurikaan viettäneet vapaa-aikaansa julkisen piirissä. Kaupunkilaisten joukossa muotien jäljittely saattoi olla yleisempää, kuin keskiluokkaiselta silmältä piiloon jääneen työväestönsosan keskuudessa.³⁹ Cranen tekemä huomio on pidettävä mielessä tarkasteltaessa suomalaista aikakauslehdistöä. Muotipukujen todellisen käyttömäärän ja yleisyyden todistamisen sijaan tutkielmassani on hedelmällisempää kysyä, miten vaatetuksen suhtauduttiin. Aikakauslehtiaineiston kautta pukeutumistapojen todellista laajuutta ei pysty luotettavasti arvioimaan juuri Cranen esittämästä syystä: kirjoittajien kuvaama maailma on sellainen, jona he sen näkivät. On myös mahdollista, että aikakauslehtikirjoittajat korostivat ongelmien vakavuutta saavuttaakseen voimakkaampia reaktioita lukijoiltaan.

Tarkastelen aikakauslehtiaineistoa niin laadullisesta kuin määrällisestä lähtökohdasta. Yksi historiantutkimuksen käyttämä aineiston kuvausmenetelmä on tunnusomaisten piirteiden etsiminen aineistosta. Tällöin tavoitteena on selvittää mikä on tutkimusaikana esimerkiksi tavallinen menettelytapa tai yhdistävä tekijä. Samoin aineistosta voidaan etsiä myös epätavallisuuksia, jotka poikkeavat tavalisesta.⁴⁰ Onnistuneen tutkimuksen kannalta on olennaista jäsentää ja luokitella aineisto jollakin tavalla, joka toimii perustana aineiston analysoinnille.⁴¹ Tutkielmassani otan selvää siitä, löytyykö aineistosta toistuvia teemoja, esimerkiksi tiettyjä pukeutumistapoja, joita toistuvasti kritisoidaan. Toistuvien teemojen ja kritiikin aiheiden löytämiseksi olen luetteloinut aineiston sisältämät artikkelit asiansanoilla ja tiivistelmillä varustettuna. Luettelon käsittelyssä lasken kuinka monta kertaa tietty asiansana tai aihepiiri esiintyy aineistossa. Keskityn löytämään keskeisimmät naisten pukeutumisen, terveyden ja toimintamahdollisuuksien tiimoilta käydyt argumentit ja ajatuskulut. Toki huomionarvoisia ovat myös yksittäisten artikkelien tasolle jäävät kannanotot. Niiden avulla voidaan havaita mielipiteiden eroja ja vähemmistöjä aikakauslehtikirjoitusten kontekstissa, toki pukeutumisesta esitetyt puheenvuorot saattaisivat olla erilaisia jossakin toisessa ympäristössä tai yhteydessä.

³⁹ Crane 2000, 7, 26, 59.

⁴⁰ Heikkinen 1974, 54.

⁴¹ Vuolanto 2007, 307.

Yleisyyden ja harvinaisuuden lisäksi on olennaista analysoida artikkeleita laadullisesti pohtien tekstien sisältämiä merkityksiä. Kitkerän kritiikin ja toistuvan valistuksen keinoin aikakauslehdissä tavoiteltiin muutosta naisten pukeutumistapoihin. Tarkastelemalla kerrottuja epäkohtia on mahdollista tunnistaa aikakauden arvostuksia, ihanteita ja ristiriitoja. Naisen päälle puettu puku kertoo niistä odo- tuksista ja toiveista, joita häneen kohdistui. Puku määritteli kantajansa toimintamahdollisuuksia esi- merkiksi sallimalla tai estämällä liikettä tai tiettyjä asentoja. Puku saattoi aiheuttaa kiristystä, kipua ja sairauksia, joiden käsittely kertoo terveyteen ja normaaliuteen liittyvistä käsityksistä.⁴² Katsot- tiinko kivun olevan tavallista, naisen elämään väistämättä kuuluvaa vaivalloisuutta vai jotakin haital- lista, josta olisi päästävä eroon?

Kielellä on oma merkityksensä kirjallisissa julkaisuissa. 1800-luvun mittaan akateemisissa piireissä käytiin kiistaa siitä, olisiko suomi kelvollinen tieteen julkaisukieleksi perinteisten ruotsin ja latinan rinnalle. Erityisesti lääkäripiireissä asia nousi kiivaaseen keskusteluun. Vuonna 1881 suomenkieliset lääkärit ja lääketieteen opiskelijat perustivat oman seuran, Duodecimin. Seuran tavoitteena oli käyttää ja kehittää suomen kieltä lääketieteellisen ilmaisun kielenä ja toimittaa terveysvalistusta kansan ulot- tuville sellaisella kielellä, jota se ymmärtäisi. Toteuttaakseen tavoitteensa seura alkoi julkaista *Suo- men Terveystoimitalehtiä* vuonna 1889.⁴³ Aineistoni suomenkielisyys merkitsee sitä, että siihen kuu- luvien lehtien lukeminen oli kielitaidon puolesta mahdollista lukutaitoiselle suomenkielisel- le kansalle. Mikäli lehtiaineisto olisi ruotsinkielistä jäisi suuri suomenkielinen osuus maan väestöstä luki- jakunnan ulkopuolelle.⁴⁴ Aineiston suomenkielisyys vihjaa julkaisijoiden päämääristä ja kohderyh- mistä: julkaisut eivät olleet suunnattuja ainoastaan ruotsinkieliselle sivistyneistölle, vaan myös suo- menkielisen kansan syville riveille. Lääkärit, terveysvalistajat ja naisyhdistykset halusivat tavoittaa juuri suomenkielisen väestönsä ja osoittaa, että suomi oli kielenä sopiva esimerkiksi lääketieteelli- sen keskustelun käymiseen. Tutkielmassani keskeistä on tarkastella pukeutumisvalistusta, jolloin on edullista, että lehtien lukijakunta koostuu kaikkien yhteiskuntaluokkien jäsenistä. Ruotsinkielisen ai- kakaushdistön poissulkeminen tutkimusaineistosta jättää toki osan pukeutumiskritiikistä käsittele- mättä. On mahdollista, että ruotsinkieliset aikakauslehdet tarjoaisivat vielä erilaisia näkemyksiä ai- heeseen. Pro gradu –tutkielman puitteissa keskityn suomenkielisen kulttuuripiirin näkemyksiin ja säästän ruotsinkielisen materiaalin esimerkiksi laajempaa tutkimusta varten.

⁴² Ks. esim. Terveysoppia. *Kureliivistä. Koti ja yhteiskunta* 6–7/1892, 81–82; Kureliivin vahingollinen vaikutus. *Kisa- kenttä* 11/1912, 226–227; Relander, Konrad: Kureliivistä. *Suomen Terveystoimitalehti* 8/1891, 126–127; Kuinka sinun pitää hoitaa terveyttäsi. *Koitto* 18/1894, 3.

⁴³ Tommila et al. 1991, 174.

⁴⁴ Vuonna 1900 suomalaisista 86,8 % oli suomenkielisiä ja 12,9 % ruotsinkielisiä. Tilastokeskus, väestörakenne. http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html. Viitattu 3.3.2017.

Aineistoni suurimmaksi julkaisijaksi yltää *Suomen Terveystoimilehti* 42 artikkelillaan, seuraavaa sijaa hallussaan pitävä *Koti ja yhteiskunta* julkaisi 28 aineistoon päässyttä artikkelia. Aineistosta löytyy myös runsaasti lehtiä, jotka ovat julkaisseet ainoastaan yhden tai kaksi pukeutumiseen liittyvää artikkelia. Voidaan siis sanoa, että pukeutumisen terveydellisiä ulottuvuuksia käsiteltiin melko laajalti ja kantaa otettiin lähtökohdiltaan varsin erilaisissa lehdissä. 1800-luvun jälkipuoliskolla suomalaisten aikakauslehtien kirjo oli laaja, sillä Suomessa perustettiin runsain mitoin erilaisia järjestöjä ja seuroja, jotka julkaisivat omia aikakauslehtiä. Aineistossani esiintyy muun muassa urheilun, raittiusseurojen, työväenliikkeen ja naisasialiikkeen äänenkannattajalehtiä, joissa pukeutumista käsiteltiin julkaisutahon intressien ja tavoitteiden näkökulmista. Esimerkiksi urheilun ja kansansivistyksen asiaa ajamaan perustettiin vuonna 1898 menestyksekkäs *Suomen Urheilulehti* ja vuonna 1910 naisille suunnattu *Kisakenttä*.⁴⁵

Ammatillisella otteella terveysongelmia ja pukeutumisen keholle aiheuttamia vaaroja käsitteli *Suomen Terveystoimilehti*, jonka julkaisemia artikkeleita aineistossani on yhteensä 42 kappaletta. Lehden levikki oli parhaimmillaan ensimmäisenä julkaisuvuonna, jolloin lehteä myytiin huomattavat 7050 kappaletta. Lehden kohderyhmänä oli ns. tavallinen kansa, jonka tapoja terveystoimittajat pyrkivät muuttamaan. Erityisesti lehden alkuvaiheessa sen sivuilta löytyi melko jyrkkiä kuvauksia takapajuisesta rahvaasta ja heidän haluttomuudestaan muuttaa elämäntapojaan. Näin ollen lukijoiksi on arveltu myös alempaa sivistyneistöä ja muita valistuneempia yhteiskunnan osia, jotka saattoivat mielellään yhtyä lehden ajatuksiin.⁴⁶ Lehden kirjoittajina toimivat aikansa merkittävimmät ja tieteellisesti valveutuneet lääkärit, joiden arvovalta ainakin lukijoiden silmissä oli horjumaton. Pyrkimyksenä oli muokata koko kansan elintavat terveellisempään suuntaan.⁴⁷ Yhtenä *Suomen Terveystoimilehden* päätoimittajana toimi lääkäri Konrad Relander⁴⁸, joka vuodatti runsain sanankääntein huoliaan naisten epäterveellisestä vaatuksesta. Relanderin tavoitteena ei ollut pelkästään sairaiden parantaminen, vaan hän ennen kaikkea opasti ihmisiä säilyttämään terveytensä. Kirjoitusten keskeisiä teemoja olivat hygienian kannalta merkittävät tekijät, kuten vaatteiden ja ruoan puhtaus, tarttuvat taudit ja asunthygienia. Relanderin tekstitoiminta oli mittavaa, 26 vuoden aikana hän julkaisi yhteensä lähes 600 artikkelia.⁴⁹

⁴⁵ Tommila et al. 1991, 220–221, 227, 235.

⁴⁶ Jauho 2007, 166–167.

⁴⁷ Lehtonen 1995, 209–212.

⁴⁸ Relander muutti nimensä myöhemmin ReijoWaaraksi.

⁴⁹ Hietala 2000. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu: <http://www.kansallisbiografia.fi/helios.uta.fi/kansallisbiografia/henkilo/6346>. Viitattu 29.2.2016.

Yhden keskeisen osan aineistosta muodostavat naistenlehdet, jotka kansatieteilijä Arja Turunen on määritellyt naisten toimittamiksi ja naisille suunnatuiksi lehdiksi. 1800–1900-luvun taitteen naistenlehtiä olivat mm. Marttaliiton julkaisema *Emäntälehti*, Suomen Naisasiayhdistyksen toimittama *Koti ja yhteiskunta*, Naisasialiitto Unionin *Naisten Ääni* ja työväestön naisten äänenkannattaja *Työläisnainen*. Erityisesti naisasiayhdistysten lehdet aloittajina 1800-luvun pukureformikeskustelussa.⁵⁰ Porvarillisten naisasiayhdistysten eräänä tavoitteena oli kansan sivistäminen ja sitä kautta naisten aseman parantaminen, jonka yhdistykset katsoivat olevan yhteiskunnan etu.⁵¹ *Koti ja yhteiskunta* on lehdistön historiaa koskevassa tutkimuksessa naistenlehden lisäksi luokiteltu järjestö- ja perhelehdiksi. Naisasiaa käsittelevien artikkelien lisäksi siinä oli omat palstat myös esimerkiksi muoti- ja kotitalousasioille.⁵² Terveystutkimuksen historioitsija Minna Harjulan mukaan naisjärjestöillä oli sairautta ehkäisevän hygieniavalistuksen toteuttajina merkittävä rooli, joka käsittelee erityisesti naisten vastuualueeksi katsotun kodin puhtaudesta huolehtimista.⁵³ Vuoden 1905 eduskuntauudistuksen myötä naisasialiike sai entistä poliittisempää ulottuvuutta ja sen piirissä alkoi erottua erilaisia puoluekantoja. Suomen Naisyhdistys oli vanhoillisten fennomaanien yhdistys, kun taas ruotsinmieliset ja nuoremman polven suomenmieliset naiset perustivat Naisasialiitto Unionin.⁵⁴ Naisyhdistyksestä eronnut Naisasialiitto Unioni julkaisi muun muassa aineistostani löytyvää *Naisten Ääni*-lehteä vuosina 1905–1949, joka otti pukeutumiskeskusteluun kantaa muun muassa esittelemällä lukijoilleen reformipukumalleja.⁵⁵

Työväenpuolueen yhteyteen perustettiin Suomessa oma naisliitto vuonna 1900 ja työläisnaisliikkeessä merkittävimmiksi kysymyksiksi nousi elannon hankkiminen ja valistuksellisen kirjallisuuden tuottaminen.⁵⁶ Työläisnaisten asiaa kannattamaan perustettiin 1905 *Palvelijatarlehti*, jonka nimi muutettiin seuraavana vuonna *Työläisnaiseksi*. Lehti oli Suomen Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja ja sen julkaisemia artikkeleita aineistostani löytyy seitsemän kappaletta.⁵⁷ Mukaan tutkielmaani työläisnaisliike pääsee kansanterveydellisen valistustyönsä ansiosta. Työläisnaisliikkeen kiinnostus terveyteen ja sen hoitamiseen selittyy yksinkertaisesta tarpeesta parantaa naisten elämähallintaa. Monet tuhoisat sairaudet ja terveyttä heikentävät tekijät vaikuttivat naisten elämään ja vaikeuttivat työntekoa. Työläisnaisliike etsi epäkohtia arkipäivän konkreettisista asioista.⁵⁸

⁵⁰ Turunen 2011, 26–27, 32.

⁵¹ Hagner & Försti 2006, 17.

⁵² Turunen 2014, 42.

⁵³ Harjula 2007, 28–29.

⁵⁴ Jallinoja 1983, 43–45, 50–52, 99–104.

⁵⁵ Naisasialiitto Unionin julkaisemia lehtiä olivat myös *Hemmet och samhället* vuosina 1892–1894 ja *Nutid* vuosina 1895–1917; Turunen 2014, 43, 45; ks. myös Kotitarpeeksi. *Naisten Ääni* 2/1912, 21.

⁵⁶ Lähteenmäki 2000, 26, 28–29.

⁵⁷ Turunen 2014, 44.

⁵⁸ Lähteenmäki 2000, 20.

Aikakauslehtiartikkelien lisäksi tarkastelen muutamia aikalaislähteitä, joista aineistossa keskusteltiin. Lehdille oli tyypillistä viitata pukeutumiskritiikkeissään jonkin lääkärin tai terveysoppaan sisältöön tai jakaa lukijoille kirjallisuusvinkkejä. Esimerkiksi *Koti ja yhteiskunta*-lehden esittelemää Kööpenhaminan yliopiston gynekologian tohtori Fr. Hovitzin terveysopasta kuvailtiin lämpimillä äänensävyillä: ”– – niin selvä ja totuuden mukainen, niin sopiva naisille kaikista säätyluokista, että sen täytyy vaikuttaa suurimmassa määrin siunaustatuottavasti – –”.⁵⁹ Lajityyppinä terveysoppaat eivät 1800-luvun lopussa olleet uutuuksia. Esimerkiksi Britanniassa kiinnostus luonnontieteisiin oli poikunut jo 1700-luvulla valikoiman terveyden edistämiseen neuvovaa kirjallisuutta. Tällöin aiheina olivat muun muassa ilman, ruokavalion, liikunnan ja unen merkitykset terveydelle. Tässä vaiheessa terveysoppaat olivat kuitenkin lähinnä yläluokan lukemista. 1800-luvun alkupuoliskolla ihmisruumiin tuntemuksen opettamisesta tuli kansainvälisesti terveysvalistuksen keskeinen teema. Terveysoppaat kertoivat lukijoilleen, miten heidän ruumiinsa rakentuivat ja kuinka sisäelimet toimivat.⁶⁰ 1800-luvulla kirjallisuus oli yhä laajemman ihmismäärän saatavilla ja runsas lehdistö piti huolen, että terveysasia tuli suurelle lehdenlukijajoukolle tunnetuksi. Aineistoni aikakauslehtiartikkelit raportoivat usein myös kokouksista ja puheista, jotka sisälsivät pukeutumiseen liittyvää terveysvalistusta. Näin ollen aineistosta nousee esiin useita esitelmöitsijöitä ja seminaareissa vierailevia lääkäreitä, joiden puhe on taltioitu lehteen.

1.4. Teoriatausta

Pukeutumisen historian alueella on käsitelty vaatetuksen vaikutusta terveyteen melko runsaasti. Terveyshaittoja tuottavan pukeutumisen tutkimus on keskittynyt suurelta osin tarkastelemaan kureliivin vaikutuksia. Kureliivistä esiintyy erilaisia nimityksiä ja määritelmiä, esimerkiksi englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa puhutaan korsetista viitaten 1800–1900-lukujen naisten vartaloa muotoilevaan alusvaatekappaleen. Tutkimuskirjallisuudessa kureliivi-nimitys esiintyy puhuttaessa aiempien vuosisatojen, erityisesti 1500–1600-luvun jäykästä alusliivistä.⁶¹ Aikakauslehtiaineistossani puhutaan paria poikkeusta lukuun ottamatta ainoastaan kureliivistä, jonka vuoksi käytän myös tutkielmassa kureliivi-nimitystä. Vaihtelevaa terminologiaa selventää suomalaisen *Tietosanakirjan* määritelmä vuodelta 1909:

⁵⁹ Lyhyt terveysoppi naisille. *Koti ja yhteiskunta* 10/1905, 130.

⁶⁰ Smith 2007, 238, 276.

⁶¹ Ks. esim. Steele 2011, 16.

”Kureliivi l. korsetti, naisten alusliivi, jota voidaan nauhoilla kiristää tai laajentaa ja jonka päätehtävänä on vartalon muotojen ”sievistäminen”. - - K. valmistetaan kankaasta ja jäykistetään pituuttaisuuntaan asetetuilla joustimilla.”⁶²

Kureliivin ympärille on keskittynyt monitieteinen historioitsijoiden, vaatetusalan asiantuntijoiden ja sosiologien käymä keskustelu, jossa keskeisinä kysymyksinä ovat olleet kureliivin terveydelliset haitat ja vaatekappaleen käyttötarkoitukset. 1800-luvun loppupuolella kureliivin haitallisuus terveydelle oli länsimaissa yleisessä tiedossa, mutta edelleen useat naiset pukivat vartaloa muotoilevan vaatekappaleen ylleen. Tätä terveystiedon ja käytännön toiminnan välillä olevaa ristiriitaa tutkijat ovat yrittäneet selittää pohtimalla kureliivin käytölle asetettuja tarkoituksia ja tavoitteita. Pukuhistorioitsija Valerie Steele kertoo kureliivin olleen naisille hyväksyttävä keino kanavoida omaa seksuaalisuuttaan, lisätä kauneuttaan ja luoda mielikuvia eroottisesta vetovoimasta.⁶³ Taidehistorioitsija Helene E. Robertsin mukaan tiukkaan nyöritetty kureliivi oli miesten mieleen, jonka vuoksi naiset pukeutuivat päivästä toiseen epämukavaan ja jopa kipua aiheuttavaan alusvaatteeseen. Haluttuja ja naisellisia ominaisuuksia olivat lantioon nähden kapea vyötärö. Itse kureliivi näyttäytyy eräänlaisena seksuaalista halua herättävänä vaatetuksen osana. Robertsin mukaan kureliivin katsottiin myös symboloivan hyvää moraalialta ja tiukkanyörisiin kureliiveihin sonnustautuneiden naisten ei uskottu olevan moraaliltaan löyhiä. Liivin käyttämisen ajateltiin kasvattavan itsekuria, tunteiden hallintaa ja tasapainoista mieltä. Roberts kuvailee 1800-luvun naisia hienostuneiksi orjiksi, joiden liikkeitä vaatteet rajoittivat. Kureliivi oli vaatetuksen rajoittavin osa, joka sulki naiset alisteisen masokistiseen rooliin heidän tavoittellessaan vuosisadan ihannetta, kapeaa vyötäröä. Hienostuneisuus tuli esiin kureliivin aikaansaamalla ylärintan hengityksellä, joka tuotti ihailun kohoilevan poven.⁶⁴

Epäkäytännöllisten ja terveydelle haitallisten pukeutumistapojen havaitsemisen seurauksena syntynyt reformipukuliike on toinen pukeutumisen historian terveyteen liittyvistä keskeisistä kiinnostuksen kohteista. 1800-luvun lopussa naisten pukeutumistapoihin oli havaittu liittyvän useita terveydellisiä ongelmia, joiden ratkaisemisen katsottiin helpottavan naisten oloa. Tutkijoiden erimielisyydet tulevat näkyviin siinä, mitä ongelmia reformipukuliikkeen katsotaan ratkoneen. Esimerkiksi tekstiili- ja vaatetusalan professori Patricia Cunningham katsoo, että puvun uudistajia motivoi muotipuvun moraalittomuus ja terveydelle aiheutuneet haitat. Cunninghamin mukaan suurin osa puvun uudistajista perusteli pyrkimyksensä sillä, että hyvä terveys edistäisi kauneutta ja luonnollinen vartalo olisi vaihtuvia muotisilhouetteja kauniimpaa.⁶⁵ Saman suuntaista analyysia on tehnyt pukuhistorioitsija David

⁶² Tietosanakirja 1909 vol. 5, 96-97.

⁶³ Steele 2011, 35.

⁶⁴ Roberts 1977a, 565–558, 561–562.

⁶⁵ Cunningham 2003, 24, 30.

Kunzle, jonka mukaan kureliivi nähtiin loukkauksena luontoa ja erityisesti äitiyttä vastaan. Kireät kureliivit liitettiin syntyvyyden vähenemiseen ja epäonniseen kotielämään. Naisasiaa ajavat feministit eivät Kunzlen mukaan juurikaan toimineet kureliivin vastustamiseksi, vaan pukureformiliike eli ja hengitti lääkäreiden ja esteetikkojen panoksesta. Taustalla oli uudenvuoden aika, jolloin sukupuoliroolit olivat ensi kerran kyseenalaistettuina.⁶⁶ Pukuhistorioitsija Robert E. Riegelin mukaan reformipuvulla oli mahdollisuus mullistaa sukupuolien roolit siten, että naisilla olisi uudessa asussa mahdollisuus ansaita elantonsa ja välttää avioituminen pelkästään taloudellisista syistä. Tästä seurauksena olisivat uudenvuoden avioliittomarkkinat, kun naiset valitsisivat puolisonsa taloudellisen hyödyn sijasta sen mukaan, kenet haluaisivat lapsilleen isäksi. Riegelin mukaan 1800-luvun lopussa reformipuvun kannatus perustui toiveeseen siitä, että puku mahdollistaisi naisten siirtymisen miehille alistetusta asemasta kohti laajempia toimintamahdollisuuksia.⁶⁷

Suomalaiselta tutkimuskentältä löytyy niin ikään monialaista pukeutumisen tutkimusta, jota on tehty historian lisäksi muun muassa kansatieteen ja viestintätutkimuksen piirissä. Hyvinä apuvälineinä pukeutumisen tarkasteluun aikakauslehtien kautta ovat toimineet kansatieteilijä Arja Turusen väitöskirja *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?* ja viestinnän tutkija Maija Töyryn artikkeli *Pois kuristavat korsetit! Tutkimuskohteena naistenlehti*.⁶⁸ Turunen käyttää tutkimuksensa apuvälineinä muotikriittistä diskurssia, jonka kautta katsottuna muoti näyttäytyi yhteiskunnallisesti haitallisena seikkana. Muoti kannusti naisia kuluttamaan ja asetti ulkonäön varsin merkitykselliseen asemaan. Muotikriittisen diskurssin kautta naisjärjestöjen loivat yhteyttä lehtien lukijoihin. Eri järjestöjen näkökulmat tulevat diskurssin kautta näkyviin, kun esimerkiksi työläisnaisten lehdissä pukeutumisen ongelmat ja tuhlaillevaisuus yhdistettiin kapitalistiseen yhteiskuntaan. Naisasianaisten kohdalla keskeiseksi tehtäväksi nousi muiden naisten sivistäminen ja he määrittelivät omaa identiteettiään muotikriittisen diskurssin avulla. Turhamainen, muotia seuraava nainen asetettiin yhteiskunnallisesti valvutuneen naisasianaisten vastakohtaksi. Muodikas nainen oli diskurssin mukaan kiinnostunut ainoastaan ulkonäöstään, hänen ajattelunsa oli pinnallista ja pukeutumisensa epäkäytännöllistä. Muotia seuraavien naisten pelättiin vahvistavan miesten ajatusta naisten pinnallisuudesta ja veistävän samalla kaikkien naisasianaisten pyrkimykset parantaa naisten yhteiskunnallista asemaa.⁶⁹

⁶⁶ Kunzle 1977, 570–571, 574–575, 578.

⁶⁷ Riegel 1963, 390–391, 396–397, 400–401.

⁶⁸ Ks. Turunen 2011; Töyry 2006.

⁶⁹ Turunen 2011, 156, 384.

Toiseksi aikakauslehdissä käytetyksi pukeutumisongelmien käsittelytavaksi Turunen esittelee rationaalisen-sivistyksellisen diskurssin, jonka ytimenä on tietyn ongelman ja ratkaisun esittäminen. Diskurssille tyypillistä on modernin nykyajan ihanteiden korostaminen, joiden mukaiseksi järkevä pukeutuminen esitetään. Moderniin rationaalisuuteen sopii tilanteenmukaisiin, siisteihin ja käytännöllisiin vaatteisiin pukeutuminen. Liika hienostelu ja vanhanaikainen, epäkäytännöllinen muoti eivät diskurssin mukaa sopineet nykyaikaiselle naiselle. Tätä diskurssia toteuttivat etupäässä kansansivistystä ajavat lehdet.⁷⁰

Naistenlehtien kureliivistä esittämää kritiikkiä tarkastellut Töyry huomauttaa, että toistuvasti julkaisuja tuottavan aikakauslehden luonteeseen kuuluu kestävien lukijasuhdeiden luominen eli lukijasopimuksen synnyttäminen. Lukijasopimuksen aikaansaamiseksi lehdet pyrkivät luomaan yhteisen yhteisön lukijoidensa kanssa ja säilyttämään näin lukijakuntansa. Lehdet ovat riippuvaisia yleisöstään ja niiden tulee lukijakuntansa säilyttääkseen heijastaa lukijoiden mielipiteitä ja tuottaa kiinnostavaa sisältöä. Töyryn mukaan aikakauslehdellä ei ole varaa arvostella lukijoidensa elämää ja valintoja. Esimerkiksi kureliivin haitoista käydyn keskustelun kohdalla ei ollut realistista odottaa, että 1800-luvun lopulla kaikki naistenlehtiä lukevat naiset luopuisivat kureliiveistään. Jos lukijoita olisi syytetty kureliivin käytöstä, olisivat kureliiviä käyttävät naiset voineet kokea olonsa ikäväksi ja lopettaa joko kureliivin käytön tai vaihtoehtoisesti lehden lukemisen. Jos lehden ajatusmaailma on lukijan mielestä ikävyyttävää tai väärää, ei lukijasopimusta luultavasti synny.⁷¹

Pukeutumisen ja terveyden välisiä yhteyksiä ei terveystieteen piirissä ole juurikaan käsitelty. Pukeutumisen osattomuus terveystieteen historian laajaan tutkimukseen indikoi sitä, ettei pukeutumisesta ole mielletty sairauden aiheuttajaksi samalla tavoin, kuin esimerkiksi asuinolot tai hygienia. Aineistossani pukeutuminen näyttöä selkeästi terveyshaittoja tuottavana seikkana, joka rinnastuu muihin sairautta aiheuttaviin tekijöihin. Tätä huomiota vahvistaa aikakauslehtien tapa antaa ohjeita terveellisestä pukeutumisesta samassa artikkelissa, jossa käsiteltiin muitakin terveydenhoitoneuvoja. Samoissa artikkeleissa käsiteltiin muun muassa raittiin ilman, liikunnan, ihon karaisemisen, pukeutumisen, asumisolojen ja puhtauden merkitystä terveydelle.⁷²

⁷⁰ Turunen 2011, 188.

⁷¹ Töyry 2006, 471–472, 474.

⁷² Ks. esim. Muutamia terveystieteen artikkeleita. *Koti ja yhteiskunta* 10/1897, 116; Kymmenen terveystieteen artikkeleita. *Kuuromykkään lehti* 4/1907, 55–56; Toht. J. E. Bergvall: Kuinka meidän on suojeltava itseämme keuhkotautisesta taipumuksesta? *Suomen Terveystietolehti* 4/1902, 60–64.

1800–1900-luvun taitteen suomalaisesta terveystilastusliikkeestä löytyy runsaasti tutkimusta, jota hyödynnän tutkielmani terveysongelmien kontekstoinnissa. Tutkielman kannalta keskeisestä tutkimuskirjallisuudesta nostettakoon esiin *Suomen Terveystilastuslehden* antamia terveysohjeita ja vastauksia kansalaisten terveysongelmiin tarkastellut aatehistorioitsija Anssi Halmesvirta. Hänen tutkimuksensa kautta piirtyy kuva lääkärin määrittelemästä terveydestä, parannuskeinoista ja terveellisen elämän merkityksistä.⁷³ Suomalaisesta terveystilastuksen tutkimuksesta olen hyödyntänyt erityisesti Ilpo Helénin ja Mikko Jauhon toimittamaa teosta *Kansalaisuus ja kansanterveys* sekä Timo Joutsivuon ja Heikki Mikkelin toimittamaa kirjaa *Terveystilastuslähteillä. Länsimaisten terveyskäsitteiden kulttuurihistoriaa*.⁷⁴

2. Pukeutumisen tavat ja muoti 1800–1900-luvun taitteessa

Puhun tutkielmassa naisten pukumuodista, muotipuvusta ja yleismuodista. Näillä käsitteillä tarkoitan tutkimusaikana suosiossa ollutta ja laajalti tunnettua vaatetusta tai pukeutumistapaa.⁷⁵ Pukuhistorioitsija James Laver kuvailee ajan ilmapiiriä mahtailevaksi ja tuhlailevaksi. Ihmiset käyttivät vaatteisiin – kuten muihinkin huvituksiin – entistä enemmän aikaa ja rahaa.⁷⁶ Pukeutumisen ja modernisaation suhdetta tutkineen Elizabeth Wilsonin mukaan muoti kosketti 1800–1900-lukujen taitteessa länsimaissa lähes kaikkea pukeutumista. Sotilasunivormutkin olivat pariisilaisten räätälien käsialaa ja nunnat lyhensivät hameenhelmojaan muodin niin sanellussa. Muotivaatteet levisivät kierrätyksenä vähävaraisemman väestön joukkoon, kun palvelijat saivat käyttöönsä isäntäväen vanhoja vaatteita. Harvoin köyhätkään kulkivat rääsyissä, sen sijaan he kasasivat itselleen halpaversion muutaman vuoden takaisista muotipuvusta.⁷⁷ Vuosisadan suuri uutuus oli valmisvaatteiden ilmestyminen markkinoille suuressa mittakaavassa. Niiden myötä muodikkaat pukineet tulivat edullisen hintansa ja suurten valmistusmäärien takia ennennäkemättömän laajan ihmisjoukon saataville.⁷⁸ Teollisuuden myötä kaupungit kasvoivat ja yhä useampi niiden asukas pukeutui ajankohtaisen muodin perusteella. Rouvan ja palvelijattaren vaateparret alkoivat enenevässä määrin muistuttaa toisiaan, vaikka eron huomasi yhä selvästi puvun laadusta. *Koti ja yhteiskunta* –lehti kuvasi muodin levittyvän halki yhteiskunnan:

⁷³ Halmesvirta 1998.

⁷⁴ Ks. Helen & Jauho 2003; Joutsivuo & Mikkeli 1995.

⁷⁵ Veblen 2002, 100.

⁷⁶ Laver 1969, 213.

⁷⁷ Oittinen 1990, 53; Wilson 2005, 3.

⁷⁸ Wilson 2005, 8, 12.

Tuskin koskaan kuullaan puvusta kysyttävän, onko se tarpeeksi suojaava, onko se kyllin väljä, onko se terveellinen, vaan kysymys kuuluu: onko se muodin mukainen. Tämä kysymys kuuluu nuoren naisen ruusuhuulilta, sama kuihtuneen, lakastuneen naisen suusta. Siinä ainakin ollaan kaikki yksimielisiä kauppaneuvoksettaresta kyökkipiikaan, professorin rouvasta tehtaan tyttöön.⁷⁹

Vähävaraisimmalle väestölle vaatteet olivat edelleen arvokasta omaisuutta. Köyhimmät saattoivat omistaa ainoastaan yhden vaateparren ja juhlapuvun onnekkait omistavat käyttivät tyypillisesti samaa pukua kaikissa elämänkaaren merkkihetkissä sunnuntain jumalanpalveluksista häihin ja hautajaisiin.⁸⁰ Sosiaalisen aseman lisäksi yläluokan ja varakkaan porvariston pukujen tarkoituksiksi tuli 1800-luvun mittaan soveltuminen tilanteeseen tai vuorokaudenaikaan, jolloin asu oli käytössä. Tarjolla oli muun muassa aamupukuja, päivällispukuja, kävelyasuja, matkustusasuja, pukuja maaseudulle ja pukuja suruajan eri vaiheisiin.⁸¹

Samalla kun puvut alkoivat entistä selkeämmin olla tiettyyn tilanteeseen tarkoitettuja, käytiin edelleen keskustelua säätyrajojen ylittämisestä ja sopivuuden määritelmästä. Hieno pukeutuminen liitettiin vuosisadan vaihteessa huvittelunhaluun ja pääkaupungin vilkkaaseen seuraelämään. Kaupungit houkuttelivat maalaistyttöjä muuttamaan luokseen, väläyttelivät mahdollisuuksia sosiaalisesta noususta ja hienommasta vaateparresta. Maalta kaupunkiin muuttaneesta työstä, joka palaa vierailulle kotikyläänsä herrasnaisen näköisenä, tuli monia houkutteleva ihannetarina. Samaan aikaan kun maalaistyöt haaveilivat muodista, moittivat lehtien kirjoittajat heitä turhamaisesta herrasväen jäljittelestä. Tällaisilla toimilla kansannaisten nähtiin rikkovan sosiaalisia hierarkioita ylläpitäviä pukeutumiskoodistoja.⁸² Aikakauslehtiaineistossani kaupunkien ja maaseudun välille syntyy jännitteitä, kun kaupunki piirtyy muotien alkulähteeksi ja muotihulluuden pesäksi. Maaseudun katsottiin olevan luonnonläheisempi asuinpaikka, jossa ihmiset vastaanottivat ja ihmettelivät kaupungeista levinneitä muoteja. Muotien suosioista maaseudulla oltiin montaa mieltä. Esimerkiksi *Pyrkijän* mukaan kurellivä ei vuonna 1910 juurikaan käytetty maaseudulla, kun taas *Nuorisoseura* kuvaili kaksi vuotta myöhemmin muotihulluuden koskettavan koko yhteiskuntaa.⁸³ Aikakauslehtien yleisesti käyttämä tapa muodin vaikuttavuudesta puhumiseen oli kuvailla muotia mahtihallitsijaksi, hirmuvalltaaksi tai muoteja noudattavia ihmisiä muotihulluudesta tai muotiorjuudesta kärsiviksi. Muotihulluudesta ja muodin hirmuvallasta puhutaan yhteensä 32 aineistoni artikkelissa. *Käsiteollisuus*-lehden kirjoitus pohti muotipukeutumisen yleisyyttä:

⁷⁹ Yrjö-Koskinen, Ida: Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/ 1903, 46.

⁸⁰ Steele 2001, 47–48; Crane 2000, 3–4.

⁸¹ Wilson 2005, 35.

⁸² Oittinen 1990, 54, 56, 62.

⁸³ Kirjallisuutta. *Suomen Urheilulehti* 9/1910, 259; Maiju Pöyhönen: Tarhurin puku. *Kodin Kasvitarha* 2/1913, 24–26; Matti: Muotihulluudesta. *Pyrkijä* 20–21/1910, 327; Setä Siimeoni: Sananen muodista. *Nuorisoseura* 0/1912, 13.

Yksilöllisyyttä tukahuttava, nykyajan ajatussuunta on saanut tämän kansainvälisen pukumuodin seuraamisen naisten keskuudessa niin yleiseksi, että huomattavaa siveellistä rohkeutta tarvitaan, jos mieli muotilehtien meneillään olevista määräyksistä poiketa.⁸⁴

Muotipukujen yleisyydestä kertovia artikkeleita lukiessa on hyvä pitää mielessä Diana Cranen huomautus⁸⁵ lehtikirjoittajien tietylle yhteiskunnan alueelle kohdistuneesta katseesta, johon todennäköisesti olivat tarkentuneet kaupunkilaiset ja muodinmukaiset naiset. Piiloon kirjoittajien katseilta jäivät fyysisistä työtä tekevät naiset, jotka eivät näyttäneet julkisessa tilassa. Aikakauslehtiaineistossa puhutaan kansannaisesta, jonka pukeutumistavat erosivat säätyläisnaisista. Lähtökohtainen ero työtätekevän kansannaisen puvussa muotipukuun nähden oli ajatus, ettei tiukka muotipuku päällä voi tehdä fyysisiä töitä ja heitä kehoitettiin suosimaan suoraa ja yksinkertaisia pukuja.⁸⁶

2.1. Naisten puvut tutkimusaikana

Tutkielmani sijoittuu niin kutsutun jugendtyylin aikaan. Tyyllillä oli monta nimeä, ranskalaisittain se oli *l'art nouveau*, englantilaisessa maailmassa *modern style* ja saksalaisittain *der Jugendstil*. Aikakauden tyyli muistetaan myös nimellä *La Belle Époque*. Eri kieliset nimet viittaavat nuoruuteen, ajan kohtaisuuteen ja uutuuteen. Pukuhistorian tutkija Sirkka Kopiston mukaan tyylikausi ajoittui vuosiin 1890–1914, taidehistorioitsija ja sukupuolentutkija Harri Kalha sijoittaa aikakauden vuosien 1895–1915 välimaastoon.⁸⁷ Britanniassa 1800-luvun loppupuolesta puhutaan viktoriaanisena aikana ja 1900-luvun alkua ensimmäisen maailmansodan syttymiseen saakka kutsutaan edwardiaaniseksi ajaksi.⁸⁸ Edeltävien tyyli-suuntien tapaan jugend sai inspiraationsa menneiltä aikakausilta. Pukumuodissa nähtävillä oli vaikutteita keskiajan valulinjaisista vaatteista, rokokoon kaarimuodoista ja simpukka-aiheista sekä barokin runsaudesta. Itämainen eksotiikka oli myös tärkeää, samoin oman maan kansantaiteesta ammennetut piirteet.⁸⁹

⁸⁴ Kansallispuvuista II. Miksi ei kansallispuukujen käyttö ole meillä tullut yleisemmäksi? *Käsiteollisuus* 2/1910, 20.

⁸⁵ Crane 2000, 7, 26, 59.

⁸⁶ Bovelan, Anni: Sananen kansan naisille. *Pyrkijä* 1/1895, 8–9.

⁸⁷ Kopisto 1991, 132; Kalha 2013, 18, 46.

⁸⁸ Laver 1969, 211, 213.

⁸⁹ Kopisto 1991, 132.

Kuva 1: No. 23: Leninki. *Käsitöitä* 1/1902.

Kuva 2: *Käsitöitä* 9/1900.

Kuvat 1 ja 2 esittelevät ryhdikkään vaikutelman antavia pukuja, jonka kaltaisia *Koti ja yhteiskunta* –lehden liitteenä ilmestynvä *Käsitöitä* esitteli runsaasti lukijoilleen. Jugendmuodin alkuvaiheessa ihanteellinen naisen siluetti oli suoraselkäisen ryhdikäs. Muutaman vuoden kuluttua vartalo taipui ajan kuuluisalle joutsenkaarelle, josta asento taas suoristui tyylikauden loppua kohden.⁹⁰ Muotipuvuissa havaittavat muutokset voidaan rinnastaa samanaikaisiin arkkitehtuurin ihanteisiin: samaan aikaan kun taloista ja käyttöesineistä tehtiin aiempaa suurempia ja hallitumman muotoisia, kuoriutui ihanteellisesta naissilhuettista entistä suurempi ja vähemmän kurvikas.⁹¹

Ulkomuotonsa ryhdikkyyttä ja muodokasta silhuettia tavoitteleva modikäs nainen puki usein asunsa alle kureliivin. Samaan aikaan kureliivi kavensi käyttäjänsä vyötäröä ja korosti rinnan ja lantion suuruutta suhteessa keskivartaloon.⁹² Kureliivin käyttöön liittyi yhteiskunnallista asemaa korostava elementti, kun porvaristo katsoi kapean vyötärön ihailuksi yläluokkaiseksi ominaisuudeksi ja työläisnaiset kuviteltiin suurikokoisiksi ja miesmäisiksi. Pukuhistorioitsija Valerie Steelen mukaan kureliivien käyttö yleistyi 1800-luvulla, kun teollisuuden kehittymisen ja muodin tasa-arvoistumisen myötä vaatekappale löysi tiensä yhä useampien naisten vaatekaappeihin. Aiemmin aristokraattisena etuoikeutena nähty modikkaan muodokas vartalo muuttui yleiseksi naisellisuuden ihanteeksi, joka päti kaikissa yhteiskuntaluokissa.⁹³

⁹⁰ Kopisto 1991, 132.

⁹¹ Lewenhaupt 1989, 23.

⁹² Cunningham 2003, 23.

⁹³ Steele 2011, 36–39, 48. Kureliivi oli pääasiallisesti naisten vaatekappale, muutamia miespuolisia käyttäjiä tiedetään olleen 1800-luvun alkupuolella dandyjen ja ratsuväen upseerien joukossa. Erityisesti ratsastavat miehet toivoivat kureliivin antavan selälle tukea.

1800-luvun aikana ihmiset alkoivat yhä enemmän arvostaa mukavuutta. Kureliivin kohdalla mukavuuden tavoittelu ilmeni tukiluiden materiaalien vaihtumisella joustavaan Intian kumiin, jonka mainostajat lupasivat tarjoavan täydellistä helpotusta. Luvatus mukavuuden lisäksi kureliivin ominaisuuksiin lisättiin mahdollisuus nyörittää liivi ennennäkemättömän tiukkaan. Tiukkuuden mahdollistivat uudet entistä vahvemmat rakenteet ja metallinen kiinnitys, joka korvasi aiemmat vähemmän painetta kestäneet kankaiset napinlävet.⁹⁴ Huolimatta kureliivin terveyshaittoja koskevan tietoisuuden kasvusta, kauneusihanteena oli edelleen kureliivillä luotava silhuetti. 1890-luvulla muotia oli tiimalasimainen siluetti, kun taas seuraavalla vuosikymmenellä suosiossa oli jugendin joutsenkaari tai S-kaari. Kaari saavutettiin vatsaa litistävillä suorilla teräslistoilla, joiden vaikutuksesta vartalo taipui kaarelle. Kureliivi ulottui alalantiolle asti, joten sen alareunaan oli helppo kiinnittää sukkanauhat. Sukkien osalta käytössä oli edelleen myös sukkanauhavöitä, joiden verenkierrolle aiheuttamasta vahingosta naisia varoiteltiin.⁹⁵ Vuonna 1908 muodin linja jälleen suoristui ja samalla kureliivit pieneneivät. Uudistuksen myötä vyötärön lisäksi myös lantio joutui puristuksen kohteeksi ja pisimmillään puoleen reiteen asti ulottuvat kureliivit vaikeuttivat istumistakin.⁹⁶

Kureliivin alla käytettiin aluspukuna kevyttä paitaa ja housuja tai molemmat yhdistävää kombineesimallia. Varsinaisten alushousujen käyttö ei ollut vielä levinnyt joka paikkaan, erityisesti maaseudulla alushousut kohtasivat edelleen vastustusta. Alushousujen käytön nähtiin edistävän terveyttä ja olevan niin edullista, että ihmisillä pitäisi olla varaa yksinkertaisten housujen ompelemiseen. 1900-luvun alussa alushousut puuttuivat vielä osalta maalaisnaisista. Housuilla oli merkittävä rooli ihon suojaamisessa erityisesti talvella, jolloin hyinen tuuli puhalsi hameen alle ja lumihanki raapi paljaita sääriä vasten. Puuttuvat alushousut korvattiin runsailla hamekerroksilla, joihin kuului valkeasta liinasta eli sertingistä tehtyjä alushameita, pumpulisia tai puolivillaisia välihameita ja päällyshameita. Kylmimmillä säillä käytössä olivat erityisen lämpimät talvialushameet, jotka olivat turkiksesta tai topatusta kankaasta valmistettuja.⁹⁷

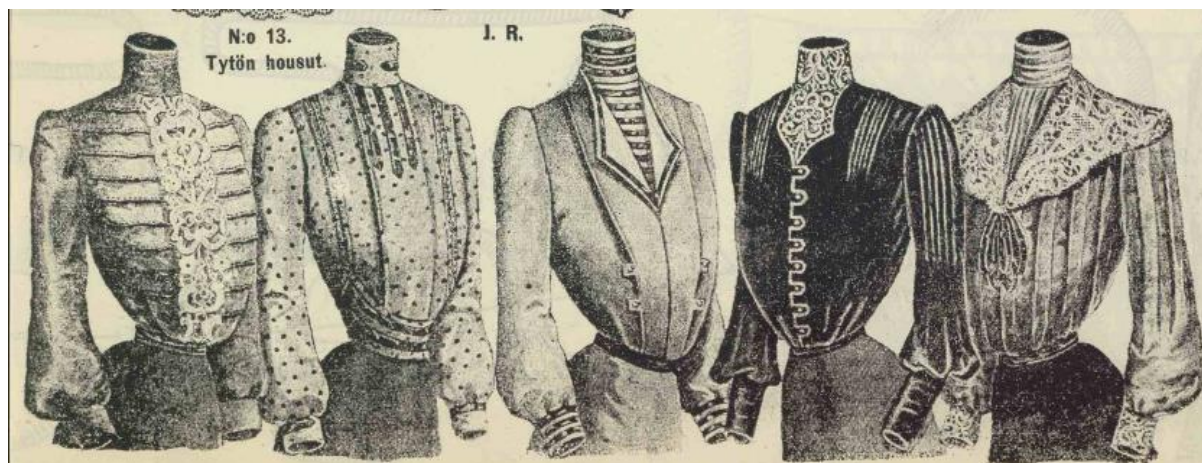
⁹⁴ Steele 2011, 44.

⁹⁵ Relander, Konrad: Sananen maalais-naisen vaatetuksesta. *Koti ja yhteiskunta* 5–6/1896, 57–58; Kopisto 1991, 162.

⁹⁶ Kopisto 1991, 162.

⁹⁷ Heikinmäki 1967, 21–24, 48. Erityisesti toppahameet olivat käytössä 1800-luvun loppupuolella, kun turkishameisen käyttö sijoittuu pääosin vuosisadan alkupuolelle. Ks. myös Kopisto 1991, 162.

Vuosisadan vaihteessa pusero ja pitkä hame muodostivat naisten tyypillisen arkiasun, jota käytettiin niin työssä, kodin piirissä kuin vapaa-aikanakin.⁹⁸ Tätä kaksiosaista asua on kuvailtu naisten ensimmäiseksi käytännölliseksi asuksi.⁹⁹ Käytännöllisyys tunnistettiin aikakauslehdissäkin, joissa puseron ja hameen yhdistelmää luonnehdittiin aikaa kestäväksi ja mukavaksi yhdistelmäksi. Puseron ja hameen yhdistelmää kuvailtiin myös demokraattiseksi asuvalinnaksi, joka sopi naisille katsomatta ikään tai säätyyn.¹⁰⁰

Kuva 3: No. 14: Puseroita. *Käsitöitä* 4/1902.

Käytännöllisyys on toki varsin suhteellinen käsite ja on syytä pohtia, miten se tulisi tässä yhteydessä ymmärtää. Osaltaan paidan ja hameen yhdistelmä varmasti helpotti arkea, kun toisistaan erillisiä ylä- ja alaosia saattoi yhdistellä keskenään mielensä mukaan. Tämä mahdollisuus erosi aiemmasta tavasta käyttää yhtenäistä pukua, jonka eri osia ei saattanut laittaa vuorotellen pesuun tai vaihtaa tilanteeseen sopivampaan. Toisaalta pusero ja hame noudattivat edelleen aikakauden ihanteita, kuten vartalonmyötäisyyttä, joka oli suuressa muodissa erityisesti tyylikauden alussa. Paitaa koristeltiin muodikkaasti runsain mitoin erilaisilla poimutelmilla, pliseerauksella, pitseillä ja nauhoilla. Hame sen sijaan oli koruttoman yksinkertainen, muodoltaan melko kapea ja helmaa kohti levenevä.¹⁰¹

⁹⁸ Kopisto 1991, 136; Lewenhaupt 1989, 8.

⁹⁹ Ks. esim. Lewenhaupt 1989, 8.

¹⁰⁰ Muoti 19:nnellä vuosisadalla. *Helsingin kaiun kuukauskuvalehti* 2/1910, 32; Muoti 19:nnellä vuosisadalla. *Helsingin kaiu* 6/1910, 72.

¹⁰¹ Kopisto 1991, 136.

Kuva 4: No. 22: Työpuseroita. *Käsitöitä* 1/1900.

Kuva 5: Viipurin suomalaisen tyttökoulun opettajat muotihatut päässään, naisia ja miehiä; johtaja Alina Renfors. Lappeenrannan museot. FINNA-tietokanta, https://museot.finna.fi/Record/museot_lprmuseot.M40:WMWE518:1. Viitattu 6.3.2017.

Käsitöitä esitteli lukijoilleen runsaan valikoiman koristeellisia puseroita lähes jokaisessa numerossa. Kuvan 4 puseroissa on istutetut hihat, koristeellisia laskoksia ja pitsiä. Erityistä muotia vuosisadan vaihteessa olivat leuan alle ulottuvat pystykaulukset, jollaiset kuvan puseroissakin on.¹⁰² Vuonna 1900 *Koti ja yhteiskunta*-lehden liitteenä ilmestynyt *Käsitöitä* esitteli lukijoilleen laajoilla lampaanlapahihoilla varusteltuja puseroita. Mallien alapuolella kerrotaan, että kyseessä olevat vaatteet ovat työpuseroita.¹⁰³ 1890-luvulla naisten pukumuotiin saapui uutuutena leveä ja joustava, metallisolkinen vyö, jollaisesta esimerkki on nähtävillä Helsingissä valokuvaan tallentuneen Aline Drechslerin päällä vuonna 1895. Siluetin lisäksi jugendkauden aikana erityisesti hihat muuttivat muotoaan useaan otteeseen. 1890-luvun alussa hihat olivat pitkiä ja kapeita, vuosikymmenen puolivälissä ne kasvoivat suuriksi lampaanlapahihoiksi. Suurimmat hihat vaativat tuekseen sisäpuolelle asetettavat kovikeluut. Muodin vaihtelevuutta kuvaa oivallisesti hihojen ailahtelevainen muoto. Massiivisten hihojen kausi kesti pari vuotta, jonka jälkeen palattiin takaisin kapeiden hihojen pariin.¹⁰⁴ Kapeina hihat alkoivat puolestaan lyhentyä ja hihansuut vetäytyivät kohti kyynärvartta jättäen osan käsivarresta näkyviin.¹⁰⁵

¹⁰² Lewenhaupt 1989, 19.

¹⁰³ *Käsitöitä* 1/1900, 2.

¹⁰⁴ Kopisto 1991, 136, 149.

¹⁰⁵ Lewenhaupt 1989, 19.

Kuva 6: Mitterhusen, Karl: Aline Drechsler Lauttasaaren kartanon pihalla, takana entinen päärakennus, Röda Villan. Helsinki, 1895. Helsingin kaupungin museo, FINNA-tietokanta. <https://hkm.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km003367>.

Viitattu 6.3.2017

Puout, jotka kevääällä herättioät suurta huomiota Pariisissa.

Kuva 7: Uusi muoti tulossa. Helsingin kaiku 27–28/1908, 316.

Tyylikkään ulkoasun kruunasi muhkea lierihattu, jonka koristeena saattoi olla esimerkiksi linnun siipiä tai sulkia. Suurimmillaan hatut olivat 1910-luvulla. Naisten käyttämiä kenkiä olivat avokkaat, matalakorkoiset nauha- tai nappikiinnitteiset kengät, varsikengät ja talvikengät. Korot olivat kohtuullisen matalia, esimerkiksi 4 cm korkeita. 1900-luvun alussa erityisen pitkäkärkiset kengät tulivat muotiin.¹⁰⁶

Naisten työssäkäynnin ja liikunnan lisääntyessä myös muodikkaasti pukeutuvat naiset saattoivat löysätä kureliivejään, jotta työskentely ja harrastukset onnistuisivat helpommin.¹⁰⁷ 1910-luvulla hamekapeni niin runsaasti, että reilujen askelten ottaminen tuotti käyttäjille vaikeuksia. Kapeasiluettisen naisen päätäällä keikkui valtaisan laaja hattu. Samalla vuosikymmenellä jugendmuodin suosimat

¹⁰⁶ Kopisto 1991, 156. Hattuun liittyi 1800-luvulla keskustelu siitä, kenen oli sopivaa käyttää säätyaseman merkinä pidettyä hattua. Säädyn ja pukeutumisen yhteyksistä lisää esim. Oittinen 1990.

¹⁰⁷ Roberts 1977a, 567.

korkeat kaulukset saivat väistyä ja tilalle tulivat v-malliset kaula-aukot, joiden keuhkokuumeelle altistavasta vaikutuksesta lääkärit varoittelivat.¹⁰⁸ Aikakauden muoti keräsi maailmalla kritiikkiä erityisesti painavien alushameiden ja kiristävän kureliivin takia.¹⁰⁹ Aineistossani keskeisiksi ongelma-kohtiksi nousevat sellaiset vaatteet, jotka aiheuttivat puristusta, ahdistusta tai raskasta painoa esimerkiksi vyötärölle.¹¹⁰

2.1. Muotia maailmalta

Pohjoisena ja syrjäisenä maana Suomi ei ollut 1800-luvun loppupuolella mikään huippumuodin tyysija. Se muodikas pukuloisto, jota Suomessa nähtiin, oli kopiona ja jäljittelyinä lainattua tyyliä Euroopan metropoleista. Ranska oli jo pitkään ollut muotipukeutumisen luvattu maa, josta viimeisintä huutoa olevat luomukset ja uudet muotivillitykset saivat alkunsa.¹¹¹ Aikakauslehtiaineistossani 17 artikkelia nimeää Ranskan tai tarkemmin Pariisin muotien alkulähteeksi. Muotia Suomeen ulkomailta toivat tavallisten matkustavaisten lisäksi räätälit, joiden tekemien kisällinvaellusmatkojen tavoitteena oli kerätä ulkomaisia vaikutteita ja muoteja omaan käyttöön hyödynnettäväksi. Suosittuja tiedonvälittäjiä olivat myös ulkomaalaiset muotilehdet, joiden sivuilta suomalaisnaiset saivat tietää ajankohtaisista vaatemaleista.¹¹² Saksalaiset, ranskalaiset ja ruotsalaiset muotilehdet välittivät muotimaail-

Kuva 8 No: 35–44 juhlapukuja. Der Bazar 1/1893.

¹⁰⁸ Laver 1969, 224–227.

¹⁰⁹ Black & Garland 1975, 294.

¹¹⁰ Ks. taulukko s. 36.

¹¹¹ Kopisto 1991, 6.

¹¹² Oittinen 1990, 52.

man uutisia piirrettyjen muotikuvien välityksellä. Luetuimpia muotilehtiä Suomessa olivat muun muassa saksalainen *Der Bazar* ja ruotsalainen *Allers Mönster-Tidning*.¹¹³

Ennen 1800-lukua muotipuvun tehtävänä oli ollut osoittaa kantajansa ylhäinen syntyperä. Säätyase-
man merkkeinä toimivat muodikkaat leikkaukset, arvokkaat kankaat ja pitsit sekä muhkeat turkikset,
joiden käyttö oli Ruotsissa asetuksin rajattu yhteiskunnan yläluokalle. 1700-luvun yhteiskunnallisen
ja taloudellisen myllerryksen jälkeen ajanmukainen muotipukeutuminen tuli tarjolle yhä laajemmalle
kansanosalle. Sääty-yhteiskunnan murentuessa uusi keskiluokka ja sivistyneistö saapuivat vaate-
markkinoille omine toiveineen ja tarpeineen. Pukeutumista ei säädellyt enää laki, vaan yleinen tapa
ja ulkonäköön kohdistuvat odotukset.¹¹⁴

Selkeimmin kehitys näkyi miesten pukeutumisessa, joka 1800-luvun kuluessa yhdenmukaistui ja yk-
sinkertaistui. Naisten pukeutuminen puolestaan säilyi värikkäänä, monimuotoisena ja tiheään tahtiin
vaihtelevien yksityiskohtaisten muotien määrittelemänä. Pitkin historiaa muodin edelläkävijöinä ja
kuumimpien muotiasujen käyttäjinä olivat toimineet kuninkaalliset. 1800-luvun loppupuolella pu-
keutumistyylien seuraajat saivat ihastella ja ihmetellä uusimpia muotiluomuksia myös laulajattarien
ja näyttelijättärien yllä, joiden asut olivat kuuluisien muotisuunnittelijoiden käsialaa. Kuuluisan muo-
titaiteilijan pukuun pukeutuminen oli harvan etuoikeus ja monen haave, joka tunnettiin myös Suo-
messä. Suomalaisista ainakin kansainväliseen kuuluisuuteen päässyt oopperatähti Aino Ackté sai
esiintymisasukseen rohkean puvun suoraan herra Worthin salongista.¹¹⁵

Ihailtuja luomuksia ja uusia muotipukuja esittelivät ulkomailla kuuluisat esiintyvät taiteilijattaret tai
itsensä ulkonäöllä ja persoonallisuudella elättävät kokotit. Suomalaista pukuhistoriaa tutkineen
Sirkka Kopiston mukaan viimeksi mainituilla naisilla ei ollut tunnettua perhetaustaa tai yhteiskun-
nallista asemaa, usein he ponnahtivat muotimaailman pinnalle tuntemattomista taustoista. Tästä
syystä heillä oli varaa olla valokeilassa, pukeutua kaikista huomiota herättävimpiin asuihin ja luoda
sensaatio rahoittajina toimivien miesten lompakon nyörejä raottamalla. Kauneudesta tuli keino kii-
vetä yhteiskunnan portaita ylöspäin ja avata ovet seurapiireihin.¹¹⁶ Taidehistorioitsija ja sukupuolen-
tutkija Harri Kalha kuvailee kokotteja itsetietoisiksi ja muodikkaiksi keimailijoiksi, joihin miehet
suhtautuivat hilpeän sallivasti. Naiset puolestaan kritisoivat näitä löyhämoraalisia ja kevytkenkäisiä

¹¹³ Kopisto 1991, 135.

¹¹⁴ Kopisto 1991, 6; Oittinen 1990, 52.

¹¹⁵ Kopisto 1991, 6, 102, 132. Charles Worth oli Pariisissa 1800-luvun loppupuoliskolla vaikuttanut muotisuunnittelija,
joka oli tunnettu eksklusiivisista asuistaan. Kopisto 1991, 71; Wilson 2005, 32.

¹¹⁶ Wilson 2005, 33.

naisia, joiden he kokivat olevan uhka oman sukupuolensa yleiselle yhteiskunnalliselle asemalle.¹¹⁷ Suomessa Pariisiin muodikkaisiin naisiin suhtauduttiin melko kielteisesti. Muodin suunnannäyttäjien kyseenalainen siveellisyys nähtiin ongelmana, joka samalla varjosti naisten esittelemää pukuloistoa. Samoin kokottien pinnallinen tavoite viehättää katsojia näyttää aiheuttaneen soraääniä suomalaisissa naisaktiiveissa. Esimerkiksi *Koti ja yhteiskunta* kertoo vuonna 1895 pukumuotien alkuperästä seuraavaa:

Mitä itse muoteihin tulee, niin tiedämme kaikki että niitä määrää Pariisin huonomaineiset naiset sekä kevytmieliset ja ylhäiset naiset, joilla ei ole muuta tekemistä kuin miettiä miten heidän tulee koristaa itsensä voittaakseen miesten ihailua.¹¹⁸

Tarkasti muotia seuraaviin ihmisiin liitettiin muitakin kielteisiä ominaisuuksia, kuten turhamaisuutta ja kunnianhimon keskittämistä väärään paikkaan, ulkonäköön.¹¹⁹ Ranskalaisten kerrottiin pukuneen kureliivejä jo vastasyntyneille. 1800-luvulla lapsillekin oli omat kureliivinsä, joilla vartaloa voitiin alkaa vähitellen muokata:¹²⁰

Erään nuoren suomalaisen tiedemiehen rouva oli Parisissa, kun heidän esikoisensa syntyi. Kun lapsi, joka oli onneksi poika, oli syntynyt, sanoi ranskalainen kättilö: ”Jaha, se onkin poikanen, me emme siis tarvitsekaan kureliiviä.” ”Kuinka, kureliiviäkö”, sanoi nuori äiti ihmeissään. ”Niin, kureliiviä, meillä on tapana täällä Parisissa panna pieni kureliivi äsken syntyneelle tytölle, jotta luut vielä pehmeinä ollen saisivat oikean muotonsa ja vartalo tulisi kaunis”, ja samalla ranskatar veti laukustaan pienen pienen kureliivin, joka hänellä tärkeässä toimessaan oli mukana.¹²¹

Lapsena puetun kureliivin ajatuksena oli, ettei kasvuvaiheessa kapeaksi jäänyttä vyötäröä tarvitsisi myöhemmin kuroa solakammaksi, toisin kuin vapaana kasvanutta vartaloa. Lisäksi kureliivin nähtiin korjaavan tyttöjen huonoa ryhtiä, jonka liikunnan puute puolestaan oli aiheuttanut. Huonoryhtisten kureliivit vaihdettiin jäykempiin ja tiukempiin ja aluksi ryhdin saatettiin havaita paranevan. Lopulta kireä kureliivi surkastutti lisää jo valmiiksi heikkoja lihaksia.¹²²

Löyhämoraalisten pariisilaisnaisten ja kureliiveihin kapaloitujen vauvojen lisäksi ranskalaismuoti sai suomalaisnaisilta kritiikkiä siitä käytännöllisestä syystä, että eri maalaisten naisten välillä vallitsi jonkinlainen eroavaisuus vaatekoossa. Vuonna 1903 *Koti ja yhteiskunta*-lehden kirjoittanut Ida Yrjö-Koskinen ihmettelee pariisilaisnaisten kapeita vartaloita, joiden hän luuli olevan ainoastaan muoti-

¹¹⁷ Kalha 2013, 15, 46.

¹¹⁸ Uusi puku naisille. *Koti ja yhteiskunta* 10/1895, 122.

¹¹⁹ Ks. esim. Muoti. Vaatturi 6/1902, 1; Kuinka pappissääty ottaa vaaria ajan merkeistä. *Kolkuttaja* 12/1903, 156; Ihmisen tarpeet. *Väänämöinen* 27/1902, 167; Katsaus omasta ikkunasta. *Naisten Ääni* 9/1914, 123–124.

¹²⁰ Roberts 1977a, 558–560.

¹²¹ *Naisen puvusta*. *Koti ja yhteiskunta* 4/1903, 36.

¹²² Roberts 1977, 558–560.

lehtien sivuilla esiintyviä fantasiakuvia. Pariisissa oleskellessaan Yrjö-Koskinen oli saanut hämmästykseseen huomata, että ranskattarien vartalot olivat todella kuten kuvissa. Syyksi siroille vartaloille hän kertoo ranskalaisen tavan pukea lapset kureliiviin aina syntymästä lähtien.¹²³ *Naisten Ääni* kertoi ranskalaisen ja pohjoismaalaisen vartalotyypin erojen tuottavan ongelmia pukeutumisessa. Siroksi kuvailluille pariisilaisnaisille muotipuku sopi lehden mukaan mainiosti, mutta jämerärakenteisia suomalaisia se ei imarrellut.¹²⁴ Lisäksi ranskalaisen muotipuvun ei aina katsottu soveltuvan Suomen kylmään ilmastoon.¹²⁵

Suhtautuminen ranskalaisnaisiin näyttää olleen ristiriitaista. Pukeutumismuotien alkulähteeksi jäljitetty Pariisi näyttäytyi samaan aikaan kyseenalaisen moraalin kotina, muodin tyyssijana ja ihailun huoliteltujen naisten alueena. *Jokamiehen viikkolehti* arvelee pariisilaisnaisten jokapäiväisen kauneenhoidon olevan tosiasiaa järjestelmällistä terveydenhoitoa. Artikkelissa harmitellaan suomalaisnaisten välinpitämättömyyttä oman ulkonäkönsä suhteen. Erityisesti kureliivin valinnassa suomalaiset olivat turhan nuukia ja tarkkaamattomia, josta seurasi huonosti istuva puku huonon kureliivin päällä.¹²⁶ Kureliivin eräänä tarkoituksena oli muokata vartalo haluttuun muotoon ja joissakin piireissä sitä pidettiin avaimena kauniiseen ulkonäköön.¹²⁷ 1800-luvun lopulla Pariisista lähtöisin olevien muotipukujen todettiin olevan haitallisia naisten fyysiselle terveydelle ja haittaavan siten naisten tehtävää tuottaa terveitä jälkeläisiä. Tämän naisten keskeistä elämäntehtävää haittaavan ominaisuuden voisi olettaa olevan varsin merkittävä tekijä naisten tehdessä pukeutumisvalintoja. Erääksi selitykseksi pariisilaismuodin tiukalle suosiolle haittapuolista huolimatta sosiologi Diana Crane ehdottaa ranskalaisnaisten arvomaailmaa. Ranskassa lasten hankkimista ei tuolloin pidetty yhtä tärkeänä, kuin Pohjois-Euroopassa. Esimerkiksi 1860-luvulla syntyvyys Ranskassa oli Euroopan alhaisin.¹²⁸

2.2. Pukeutumisen tavat ja tarkoitukset

Suuri osa muotia seuraavista naisista eli vielä 1800-luvulla kotien piirissä, mutta vuosisadan loppua kohden yhä useampi nainen alkoi käydä ansiotyössä. Työtä ja vapaa-aikaa varten naiset halusivat muodikkaita asuja, jotka olisivat myös käytännöllisiä ja yksinkertaisia.¹²⁹ 1800-luvun loppupuolella

¹²³ Naisen puvusta. *Koti ja yhteiskunta* 4/1903, 36.

¹²⁴ Käytännöllinen osasto. *Naisten Ääni* 6/1908, 85.

¹²⁵ Muutama näkökohta lasten hoidossa. *Suomen Terveystieteiden lehti* 2/1898, 24–25.

¹²⁶ Tohtori J. O. A. Bergqvist: Parisitar ja kauneushoito. *Jokamiehen viikkolehti* 3/1912, 21.

¹²⁷ Ks. esim. Kaikki kauneuden tähden. *Koti ja yhteiskunta* 7–8/1900, 60.

¹²⁸ Crane 2000, 108.

¹²⁹ Ks. esim. Naiset smokingissa. *Vaatturi* 2/1913, 16–17; Kopisto 1991, 103.

naisten pukeutuminen alkoi kehittyä käytännöllisempään suuntaan. Ratsastusasusta inspiroituen naisille alkoi kehittyä oma kävelypuku, joka muistutti miesten pukua. Ryhdikkäiden jakkupukujen alta vilahti monikerroksinen alushame, joka kahisi viekoittelevasti.¹³⁰ Aikakaudelle oli tyypillistä runsaan naisellisuuden ja maskuliinisen räätälinpuvun yhdistäminen.¹³¹ Tässä uudessa puvussa näyttää yhdistyneen miehinen ulkonäkö ja samalla vanhanaikainen naisellisuus runsaine alushameineen. Aineistossani puhutaan niin virallisen vaikutelman vaatteilla tekevistä uranaisista, kuin käytännöllisistä ja terveellisistä puvuista pitävistä kotiäideistä. Fyysistä työtä tekeville naisille katsottiin olevan parhaaksi vapaat ruumiin liikkeet mahdollistava vaateparsi, kuten myös liikunnallisille naisille.¹³² Vaatetuksella oli erilaisia käyttötarkoituksia ja -konteksteja naisten elämänpiireistä riippuen. Yhteistä näille erilaisiin tarkoituksiin käytettäville vaatteille oli toivomus terveellisyydestä, joka aineistossani nousee jatkuvasti esiin. Puvun haluttiin esimerkiksi sopivan työympäristön olosuhteisiin olemalla tarpeeksi suojaavana, lämmin ja käytännöllinen. Yleisiksi ohjeiksi annettiin, ettei vaatteilla sopinut koreilla liikaa ja puvun tuli väriensä ja mallinsa puolesta sopia käyttäjänsä vartalolle.¹³³

Vuosisadan loppua kohden naisten urheilutoiminta alkoi länsimaissa kehittyä nopeasti. 1800-luvulla naiset muun muassa pelasivat krokettia, harrastivat jousiammuntaa ja ratsastivat.¹³⁴ Erityisen suosittua oli pyöräily, jonka myötä naiset jalkojensa liikettä hyödyntäen kuljettivat itsensä erilaisiin paikkoihin. Polkupyörä tarjosi naisille mahdollisuuden matkata yksin valitsemaansa määränpähän itselleen sopivalla pyöräilyvauhdilla. Pyöräillessä haastetta tuotti aikakaudelle tyypillinen pitkä hame, kun maata viistävä kangas oli vaarassa joutua pyörän liikkuvien osien väliin.¹³⁵ Pitkähelmaiseen hameeseen pukeutuneena myös portaiden kiipeäminen oli haasteellista ja juokseminen lähes mahdotonta.¹³⁶ Ratkaisuna käytännöllisyyden kaipuuseen toimivat kahtia jaetut hameet ja pussimaiset bloomerhousut, jotka herättivät hilpeyttä erityisesti useiden maiden lehdistössä. Tästä huolimatta nuoret, pyöräilystä innostuneet naiset jatkoivat housuihin pukeutumista.¹³⁷

¹³⁰ Wilson 2005, 34–35.

¹³¹ Black & Garland 1975, 296.

¹³² Ks. esim. Palkittuja terveysohjeita. *Kisakenttä* 6/1913, 131; Muoti 19:nnessä vuosisadalla. *Helsingin kaiun kuukauskuvalehti* 2/1910, 32.

¹³³ Ks. esim. Velvollisuutemme vanhempina. *Kotikasvatus* 6–7/1910, 99; Kaulataudit opettajissa. *Kansakoulun lehti* 1/1906, 29; Naiset smokingissa. *Vaatturi* 2/1913, 16–17; Olin, Aurora: Miten me pukeudumme. *Kodin-ystävä* 11/1904, 2–4.

¹³⁴ Wilson 2005, 99, 160.

¹³⁵ Lewenhaupt 1989, 8; Roberts 1977a, 568.

¹³⁶ Cunningham 2003, 31.

¹³⁷ Laver 1969, 208–209.

Suomessa 1890-luvulla käyttöön tulleet pyöräilyhousut löysivät tuolloin tiensä vain harvojen naisten vaatekaappiin. Varaa ja mahdollisuuksia pyöräilyyn ja sen mukanaan tuomien muotivaatteiden hankkimiseen oli lähinnä yläluokan naisilla, joille pyöräilyhousut oli aluksi suunnattu. Aikakauden naisten housupukeutumisesta erottuu erilaisia pukeutumisen tapoja ja tarkoituksia. Yläluokan naisille housut olivat liikuntaharrastuksien muodikas ja uskalias valinta. Työväennaiset käyttivät housuja toisinaan työvaatteina, joihin ei liittynyt muodikkuuden elementtiä – housut olivat käytännölliset työnteon helpottajat.¹³⁸

Sosiologi Elizabeth Wilson toteaa, etteivät viktoriaanisen ajan naiset olleet missään nimessä niin passiivisia, kuin heidän jäykkä vaatetuksensa antaa ymmärtää. Mahdollisuuksia ulkoiluun säällä kuin säällä tarjosivat 1800-luvun alussa kehitetyt vedenkestävät ulkovaatteet. Edellisen vuosisadan vettä ja tuulta kammoksuvista muodikkaista naisista poiketen 1800-luvun keskiluokan naiset kävelivät suurkaupunkien kaduilla säästä huolimatta. Maaseutukävelyistä tuli suosittua ajanvietettä. 1900-luvun alun uutuusharrastus autoilu toi mukanaan oman vaatekertansa, jonka autoilijat tarvitsivat suojautuakseen tiepölyltä ja vauhdilta.¹³⁹ Tutkimuskirjallisuuden luomaa kuvaa aktiivisista naisista kyseenalaistaa *Koti ja yhteiskunta* -lehden artikkeli, jonka mukaan sivistyneiden kansaluokkien naiset olivat lapsuudesta alkaen aina vanhuuteen asti paljon enemmän paikallaan kuin miehet. Lehden mukaan naiset liikkuiivat liian vähän. Kouluikäisinä tytöt pääsivät vielä voimistelemaan, lomilla juoksemaan ja leikkimään. Nuoriksi neideiksi kasvaessaan tytöt saivat päälleen pitkät hameet ja samalla hyppimisestä ja juoksusta tuli sopimatonta. Liikunnan vähenemisen myötä käyttämättömät lihakset heikentyivät ja jatkossa niitä käytettiin lähinnä rauhalliseen kävelyyn, pieniin kotiaskareisiin tai tanssimiseen.¹⁴⁰ Samaan aikaan naisia kehoitettiin harrastamaan liikuntaa ja huolehtimaan ruumiistaan säännöllisten voimisteluharjoitusten avulla. Esimerkiksi *Suomen Urheilulehti* korosti naisten liikunnan merkitystä heidän roolissaan äiteinä, joilla oli suuri vastuu terveiden tulevien sukupolvien kasvattamisessa. Äidin roolissa tarvittavan fyysisen kestävyuden lisäksi lehti perusteli naisten liikunnan tarpeellisuuden sillä, että naisten urheilu oli miehiin nähden 1900-luvun alussa lapsen kengissä. Naisten liikuntaharrastuksiin liittyi ennakkoluuloja ja liikkeitään haittasivat rajoittavat vaatteet, kureliivi erityisesti.¹⁴¹

¹³⁸ Turunen 2011, 41.

¹³⁹ Wilson 2005, 99, 160. Naisten ulkoiluvaatteet lainasivat vaikutteita miesten vaateparresta ja naiset esiintyivät usein ulkoilma-aktiiviteeteissa miesten hattuihin ja valkoisiin kauluksiin sonnustautuneina. Laver 1969, 209.

¹⁴⁰ Meidän pukumme. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 95.

¹⁴¹ Uinti kansallisharrastukseksi IV. *Suomen Urheilulehti* 2/1907, 122.

Aikakauslehtiaineistosta löytyy useita mielipiteitä kureliivin käyttöyleisyydelle Suomessa. *Koti ja yhteiskunta* -lehti kertoi vuonna 1903, että tiukkaan nyöritetty kureliivi oli toiminut useiden vuosisatojen ajan yleisessä käytössä osana naisten vaatekappaleista. Lehti kuvaili kidutusvälineeksi kutsumaansa kureliiviä edelleen yleiseksi naisten pukukappaleeksi, jota käytettiin kaikissa maissa ja kansankeroksissa.¹⁴² *Suomen Terveystieteiden lehdessä* Konrad Relander totesi 1890-luvulla: ”Kansan naiset eivät ylipäänsä meillä vielä kahlehdä vartaloon noilla heikkouden tunnusmerkeillä, kureliiveillä, jotka jo ovat säätyläisnaisiin painaneet rautaisen leimansa.”¹⁴³ Relanderin mukaan kureliivi oli Suomessa hienomman väestön vaatekappale, jonka maalaistyöt hankkivat itselleen sosiaalista nousua tavoitellessaan.¹⁴⁴ *Suomen Urheilulehti* laajensi näkemystä ja arveli kureliivin käytön olevan Suomessa varsin vähäistä.¹⁴⁵ *Työläisnaisen* artikkeli puolestaan kertoi, että kapitalistien keinottelusta alkunsa saanut muotihulluus pakotti huomaamattomat työläisnaiset kopioimaan muotipukuja ja käyttämään haitallista kureliiviä.¹⁴⁶ Lehtien varsin erilaiset näkemykset saattavat kertoa kirjoittajien erilaisista sosiaalisista piireistä ja näkemyksistä. Todellista kureliivin käyttöyleisyyden laajuutta on aineiston pohjalta mahdoton sanoa, tutkija voi nostaa esiin ainoastaan erilaiset näkökulmat ja pohtia niiden syitä.

Tiettyihin olosuhteisiin soveltuvan vaatekappaleen kehityksestä huolimatta muotipukeutumisella ja ajan tavalla oli vielä vaikutusta pukeutumiseen. 1870-luvulla tennis saavutti laajan suosion keskiluokkaisen naisten keskuudessa. Aluksi eurooppalaisnaiset harrastivat lajia sonnustautuneina teräsluvin kivitettuihin kureliiveihin, jotka pelin jälkeen roikkuivat veritahraisina ja hikisinä pukuhuoneiden kuivaustangoissa.¹⁴⁷ Helene Robertsin mukaan 1800-luvulla naisten osaksi katsottiin kipua tottuminen, joka väistämättä kuului naisena olemiseen. Naisten toimintamahdollisuuksia oli rajattu pukeutumisen keinoin, kun esimerkiksi tiukaksi kaavoitettu hihojen ja olkapäiden seutu esti naisia tekemästä rajuja liikkeitä tai nostamasta käsiään olankorkeutta ylemmäs. Pitkät hameet ja kerroksittaiset alushameet tekivät jalkojen äkilliset liikkeet mahdottomiksi.¹⁴⁸ Aineistossani kureliivistä käytetään nimityksenä muun muassa kidutinta, kidutuskonetta ja ahdistuskonetta.¹⁴⁹ Tällaiset nimitykset vaikuttavat sopivan yhteen Robertsin kivulaisuutta kuvaavan olemisen tavan kanssa, joten ainakin osa suomalaisista aikakauslehdistä katsoi naisen muodikkaan pukeutumisen tuskalliseksi tavaksi.

¹⁴² *Naisen puvusta*. *Koti ja yhteiskunta* 4/1903, 36.

¹⁴³ Relander, Konrad: Kureliivistä. *Suomen Terveystieteiden lehti* 8/1891, 126.

¹⁴⁴ Relander, Konrad: Kureliivistä. *Suomen Terveystieteiden lehti* 8/1891, 126.

¹⁴⁵ A. A. V–a: Voimistelun suhde ruumiilliseen kauneuteen. *Suomen Urheilulehti* 12/1909, 402.

¹⁴⁶ Terveystieteiden lehti ja naisten pukeutuminen. *Työläisnainen* 20/1909, 12–13.

¹⁴⁷ Wilson 2005, 99, 160.

¹⁴⁸ Roberts 1977a, 557.

¹⁴⁹ Relander, Konrad: *Yskästä, sen vastustamisesta ja parantamisesta*. *Suomen Terveystieteiden lehti* 5/1891, 72; Luonnon mukainen naisten puku. *Uusi kuvalehti* 21/1897, 286–288; Tri. Axel R. Linnell: Iho ja sen hoito. *Kättilölehti* 3/1905, 53.

Wilsonin ja Robertsinkin kuvaukset naisten toimintamahdollisuuksista piirtävät ristiriitaisen kuvan naisten elämästä. Tarjolla oli kasvava määrä harrastuksia ja liikunnallisia aktiviteetteja, toisaalta naisten elämään kuului vaatteiden tuottamaa kipua ja epämukavuutta. Ristiriita saattaa kuvastaa paitsi historioitsijoiden näkemuseroja, myös ajan luonnetta eräänlaisena murrosvaiheena, jolloin naisten roolit ja toimintamahdollisuudet olivat kehittymässä. Samaan aikaan kun naisten toimintamahdollisuudet lisääntyivät, perinteiset normit ja arvot elivät ja hallitsivat edelleen monen ajatusmaailmaa. 1800–1900-lukujen taitteessa keskiluokan naiset harrastivat, liikkuivat ja kävivät töissä. Heidän elämäänsä kuului kaikenlaisia aktiviteetteja, jotka edellyttivät erinäistä asiaankuuluvaa vaatepartta. Edistääkseen naisten arkielämän sujuvuutta vaatteiden tuli vastata tarkoitustaan. Niiden tuli olla soveliaita ja sosiaalisesti hyväksyttäviä ja samaan aikaan muodikkaita sekä persoonallisia. Toisaalta vaatteiden tuli mahdollistaa uudet liikuntaharrastukset ja työnteko. Näissä tavoitteissa ei selvästi aina onnistuttu, kuten voidaan havaita tennisasua käsittelevästä esimerkistä. Vasta 1920-luvulla naiset alkoivat pelata tennistä ilman hankalia alusasuja¹⁵⁰.

3. Terveystieteiden teesejä

Kansalaisten terveyteen liittyvät oikeudet ja velvollisuudet nousivat 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä yhteiskunnalliseen keskusteluun.¹⁵¹ Vuosisadan vaihteessa lääkäriin pääsy oli ainakin paikoittain epävarmaa ja kansan terveystietojen taso melko puutteellista. Kansalaisten terveysongelmia ratkomaan ja ennen kaikkea ennaltaehkäisemään ryhtyivät hygieniasta innostuneet lääkärit. Hygienian katsottiin olevan kansakuntaa rakentava oppi, jonka hygieniavalistajat odottivat kansalaisten omaksuvan. Hygienian periaatteiden sisäistäminen liittyi kansan sivistymiseen ja puhdistautumiseen, hyvän elämän periaatteisiin yhdessä työntekijöiden ja säästäväisyyden hyveiden kanssa.¹⁵² Vuoden 1909 *Tietosanakirja* käsittää terveysopin ja hygienian toistensa synonyymeiksi:

Terveysoppi I. hygienia on se lääketieteen haara, joka tutkii ja selvittää, mikä on terveydelle eduksi, mikä taas haitaksi ja vahingoksi. Lääketieteen useiden muiden alojen pyrkiessä hoitamaan sairauksia ja tauteja sekä palauttamaan murtunutta terveyttä, on t:n päämääränä terveyden säilyttäminen ja vahvistaminen.¹⁵³

¹⁵⁰ Wilson 2005, 160–162.

¹⁵¹ Harjula 2015, 32.

¹⁵² Halmesvirta 1998, 13, 15, 35.

¹⁵³ Tietosanakirja vol. 9. 1909, 1451.

Hygienian yhteiskunnallinen edistämistyö jaettiin eri toimijoille kuuluviin vastuualueisiin niin, että terveellisistä elämäntavoista ja kotien puhtaudesta huolehtiminen määriteltiin yksityiseksi hygieniaksi ja perheiden vastuualueeksi. Yleisen hygienian piiriin kuuluvasta elinympäristön terveellisyydestä huolehtiminen asetettiin kuntien ja valtion tehtäväksi.¹⁵⁴ Parhaimmillaan henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtimisen ajateltiin olevan sairauksia ennaltaehkäisevä tekijä, jonka oppeja noudattaen ihmiset saattaisivat pitää itse huolta omasta terveydestään, eikä lääkärin palveluksia tarvittaisi. Henkilökohtaisen hygienian ydin perustui kodin ja ruumiin puhtauteen, yksinkertaisiin elämäntapoihin ja luonnonmukaisiin karaisukeinoihin. Haitallisten bakteerien torjumisen keskeisimmät toimet olivat puhtaan ulkoilman ja veden käyttö sekä auringonvalo. Hygienian vaalimisesta tuli sosiaalisen säädylisyyden normi, ei ollut sopivaa elää liassa ja synnissä. Terveys nähtiin paitsi ruumiin ja mielen elinvoimaisuutena, myös hyödylliseen kansalaistoimintaan velvoittavana ominaisuutena. 1870-luvulta lähtien suomalaiseseen porvarilliseen yhteiskuntapolitiikkaan kuului tavoite sivistyksen, terveyden, hyvinvoinnin, järjestyksen ja moraalien valvonnasta. Hygienian sanomaa levittävät lääkärit ottivat asiakseen tiedottaa kunniallisesta, työteliästä ja säästäväisestä elämäntavasta yhteiskunnan alemmille kerroksille.¹⁵⁵

Historiantutkija Kirsi Tuohelan mukaan sairaus määritellään kulttuurissa ja ajassa. Sairauden rajoista neuvotellaan ja niitä määritellään eri aikoina uudelleen. Sairaus ja terveys voidaan nähdä arvolatautuneina käsitteinä, jotka pitävät sisällään toisilleen vastakkaisia piirteitä: hyvää ja toivottavaa tai päinvastoin pahaa ja ei-toivottua.¹⁵⁶ Pukeutumisen aiheuttamat terveysongelmat identifioituvat sairauksien joukkoon. Niihin pätee myös kulttuurisen määrittelyn ja arvottamisen teoria: esimerkiksi kureliivi on aineistossa yksiselitteisesti sijoitettu pahan ja ei-toivotun kategoriaan. Terveysvalistukseen liittyvä kureliivin tuomitseminen kehittyi normiksi, jota ainakin valistajien ja lääkäreiden tuli esimerkiksi noudattaa. Aikakauslehtiin kirjoittavien naisasianaisten ja terveysvalistajien joukosta ei löydy ketään, joka tunnustaisi itse käyttäneensä kureliiviä tai suosittelisi kureliivin käyttöä potilailleen. Sen sijaan he kaikki tiesivät tarinoita kureliivin puristuksessa pyörtyneestä tytöstä ja kivulloisista potilaista, joiden olo on helpottanut kureliivin riisumisella. Artikkeleista puuttuu tietynlainen omakohtaisuus: kirjoittajat eivät puhu omasta pukeutumiskäyttäytymisestään tai henkilökohtaisista tuntemuksistaan kureliiviin puettuna. Sen sijaan he olivat tarkkailijoita ja kertojia, jotka lähes yksimielisesti tuomitsivat muotihulluudesta kärsivät naiset. Miespuoliset kureliivin vastustajat päivittelivät naisten tapoja pukeutua terveyttään haittaavalla tavalla. Toisinaan miespuolisilla kirjoittajilla oli

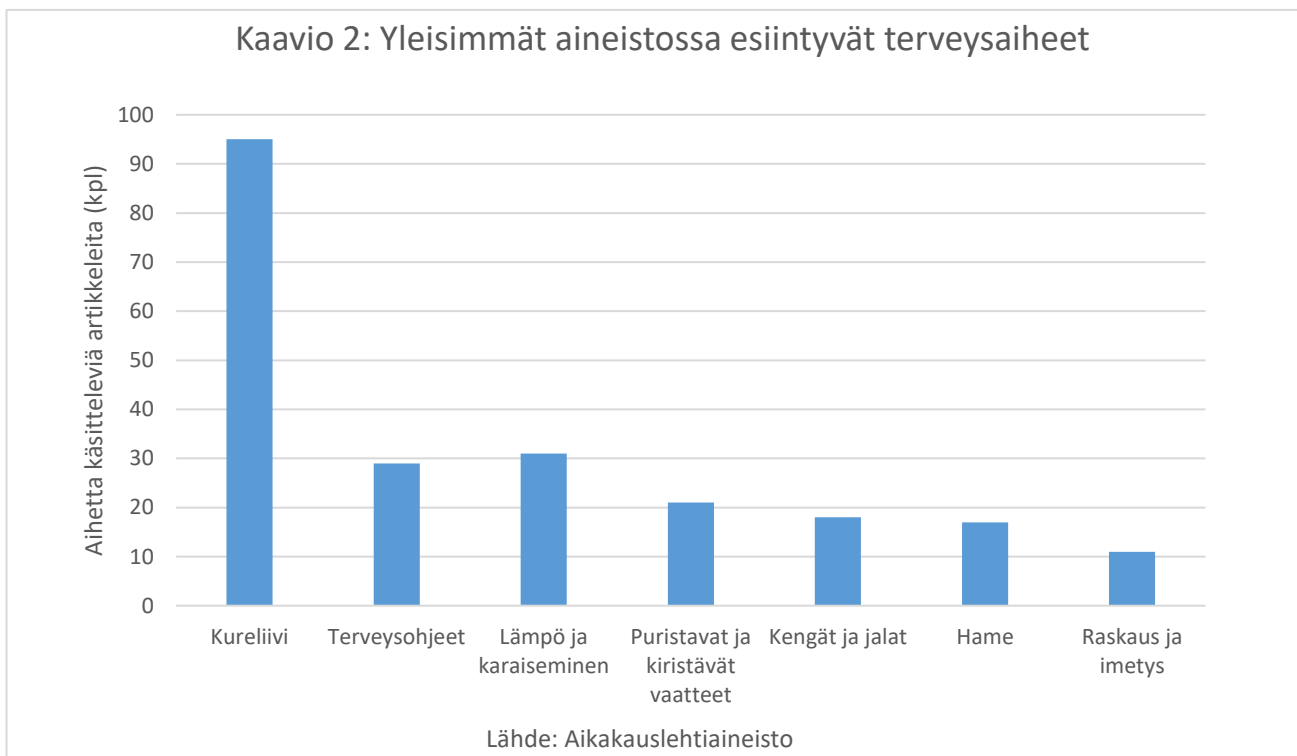
¹⁵⁴ Harjula 2015, 39.

¹⁵⁵ Halmesvirta 1998, 7–8, 13, 15, 22–23, 35, 40.

¹⁵⁶ Tuohela 2012, 60.

hallussaan lääkärin tai papin auktoriteettiasema, josta käsin he ojensivat naisia ajattelemaan järkevästi ja luopumaan kureliivistä.¹⁵⁷

Tieteen ja uuden tiedon valossa kureliivi ei voinut enää näyttää hyväksyttävältä tai tarpeelliselta välineeltä, vaan se sai itseensä turhamaisuuden ja epäterveellisyyden leimat. Kipua ja terveysongelmia tuottavana laitteena kureliivi samaistui sairauksiin, jotka heikentävät potilaita. Samoin kuin bakteerien aiheuttamia tauteja, myös epäterveellisen vaatetuksen aiheuttamia haittoja yritettiin parantaa erilaisin hoitokeinoin. Yhtymäkohtia löytyy esimerkiksi tuberkuloosin hoitomenetelmiin, erityisesti suosittuihin ilmastohoitoihin.¹⁵⁸ Hengittämisen keskeinen merkitys ja raittiin ilman tärkeys esitetään keskeisiksi tekijöiksi vaatteiden ahdistaman ruumiin toipumisessa ja ennen kaikkea sairastumisen ennaltaehkäisyssä.

Tässä luvussa esittelen pukeutumiskriitikkojen keskeiset argumentit, joilla he pyrkivät vakuuttamaan naisten vallitsevien pukeutumistapojen epäterveellisyyden. Aikakauslehdet kertovat pukeutumisen aiheuttaneen naisille vaivoja päästä varpaisiin: päätä särki, vatsa oireili ja jalkoja kivisti.¹⁵⁹ Aineistosta erottuu selkeästi muutama aihe, jotka nähtiin erityisen vaarallisina terveydelle. Kureliivi nousee

¹⁵⁷ Ks. esim. Opettava kertomus kureliiviä käyttäville naisille. *Suomen Terveystieteiden lehti* 11/1904, 170–171; Kodille ja nuorisolle. *Paimen-Sanomien* 49–50/1894, 6.

¹⁵⁸ Niemi, Marjaana: ”Kansallinen tehokkuus”: kampanjat tuberkuloosia vastaan. Kolerasta AIDSiin: Globaalit terveysuhat ja yhteiskunta 1800-luvulta nykypäivään -kurssin luento 10.11.2016.

¹⁵⁹ Naisen terveys. *Suomen Terveystieteiden lehti* 4/1899, 63.

kritiikkilistan kärkeen kritikoiden useimmin esiin nostamana terveysuhkana. Seuraaville sijoille pääsevät puvun aiheuttama vääränlainen lämpötila, liian ahtaat vaatteet ja pitkähelmaiset hameet. Aineistossa nousee esiin myös lajitelma yleisiä pukeutumisoheja hyvän terveyden takaamiseksi sekä yksittäisiä kritiikkiä saaneita vaatetuksen osia.

3.1. Kiristävä kureliivi

Vuoden 1909 *Tietosanakirja* esittelee lukijalle termin *kuremaks*, jonka kerrotaan olevan ”*kureliivien ja ahtaalle sidottujen vaatteiden aikaansaamana maksan epämuodostumana*”.¹⁶⁰ Kureliivin vahingollisista vaikutuksista sisäelinten toiminnalle ja koko ruumiin hyvinvoinnille varoittelivat yksimielisesti aikakauslehdissä useat terveysvalistajat, reformipukujen puolestapuhujat ja lääkärit. Kureliivi nousee selkeästi eniten kritiikkiä keränneeksi pukeutumisen terveysongelmaksi aineistossani, sitä käsitellään kaikkiaan 95 artikkelissa. Kureliiviä on käsitelty jokseenkin tasaisesti koko tutkimusajan aikana. Ainoastaan vuonna 1893 ei ilmestynyt yhtään aihetta käsittelevää artikkelia. Eniten kureliivi on esiintynyt lehdissä vuonna 1910, jolloin vaatekappaleesta kirjoitettiin yhdeksässä artikkelissa.¹⁶¹

Aikakauslehdet kertovat kureliivin haitanneen hengitystä ja huonontaneen ruoansulatusta. Kureliivi nähtiin vahingollisena verenkierrolle ja veren puhdistumiselle. Sisäelimet, muun muassa sydän, keuhkot, maksa, pallea ja mahalauku, puristuivat kasaan. Puristuksen kerrotaan aiheuttaneen sydämen toiminnan häiriöitä. Maksa venyi kureliiviä käyttävällä henkilöllä lonkkaluuhun asti ulottuvaksi, kun normaalioloissa sisäelimen kerrotaan ulottuneen rintakehän alaosaan. Kylkiluut puristuivat kasaan eikä ilma päässyt vapaasti kulkemaan keuhkoihin, mikä aiheutti veren vähyyttä ja voimattomuutta. Lihakset eivät päässeet työskentelemään vapaasti ja pitämään ruumista suorassa. Kureliivin käytön katsottiin aiheuttaneen ruoansulatushäiriöitä ja vaikeuttaneen liikkumista. Kureliiviä käyttävää naista kuvattiin jopa raajarikoksi. Tyypillisesti kureliivin aiheuttamat terveyshaitat alkoivat näkyä vähitellen, mutta kerrotaan myös satunnaisista äkkikuolemista, jotka olivat seurausta liiallisesta puristuksesta.¹⁶² Esimerkiksi *Suomen Terveystieteiden lehti* kertoo vuonna 1890 tapauksen tanssijasta, joka kuoli kureliivin puristuksesta aiheutuneeseen sydänhalvaukseen.¹⁶³

¹⁶⁰ Tietosanakirja vol. 5 1909, 97.

¹⁶¹ Aikakauslehtiaineisto.

¹⁶² Ks. esim. Terveysoppia. *Kureliivistä. Koti ja yhteiskunta* 6–7/1892, 81–82; Kureliivin vahingollinen vaikutus. *Kisakenttä* 11/1912, 226–227; Relander, Konrad: Kureliivistä. *Suomen Terveystieteiden lehti* 8/1891, 126–127; Kuinka sinun pitää hoitaa terveyttäsi. *Koitto* 18/1894, 3.

¹⁶³ Vähän halvauksesta ja halvaantuneen hoidosta. *Suomen Terveystieteiden lehti* 2/1890, 23.

Terveysvalistajat ja lääkärit ympäri maailmaa lukivat kureliivin syntilistalle monien sairauksien aiheuttamisen. Tohtori Hovitz kertoi kureliivin vaikuttavan haitallisimmin kehitysvaiheessa oleviin tyttöihin, mutta totesi vaatekappaleen aiheuttavan vahinkoa naisille koko heidän elinkaarensa ajan. Iäkäämmillä naisilla erityisenä haittana tohtori piti suurimmilleen kasvaneiden rintojen voimakasta puristumista sisäänpäin.¹⁶⁴ Synkimpiin arvioihin kuuluivat saksalaisen fysiologi Gömmeringin löydökset, jotka esittivät kaikkiaan 92 kappaletta kureliivistä alkunsa saanutta tautia.¹⁶⁵ Nykypäivän historiantutkimuksessa nämä runsaina esitetyt kureliivin tuottamat terveysongelmat ovat nousseet kriittiseen tarkasteluun. Pukuhistorioitsija Valerie Steele kyseenalaistaa historioitsijoiden keskuudessa vallitsevan kritiikkittömyyden menneisyyden lääketieteellisiä arvioita kohtaan. Modernin lääketieteen näkökulmasta katsottuna kureliivi ei osoittaudu yksiselitteiseksi syylliseksi kaikille niille sairauksille, joiden alkuperästä sitä syytettiin 1800–1900-luvun taitteessa. Totta on, että kureliivi aiheutti tai pahensi joitakin terveysongelmia. Tutkijoiden teettämässä röntgentutkimuksessa selvisi, että tiukka kureliivi todella painoi kylkiluita ylös ja sisäänpäin muuttaen samalla sisäelinten paikkoja. Hengittäminen oli kureliiviin pukeutuneena raskasta erityisesti fyysisen rasituksen yhteydessä ja pyörtymiset esimerkiksi tanssiaisissa olivat todennäköisiä. Skolioosia tai selkärangan käyrityksiä kureliivin ei kuitenkaan nykytutkimuksen mukaan katsota aiheuttaneen. Sen sijaan kureliivin pitkäaikainen käyttö tuotti selkäkipuja ja keskivartalon lihasten heikentymistä.¹⁶⁶

Tekstiili- ja vaatetusalan tukija Colleen Ruby Gau suoritti väitöskirjaansa varten fysiologisia kokeita, joissa vapaaehtoisille koehenkilöille puettiin 1800-luvun kureliivien jäljennökset tarkoituksena havaita niiden aiheuttamat fyysiset oireet. Kokeissa havaittiin, että kureliivi aiheutti hengitysvaikeuksia ja painetta erityisesti kylkiluiden seudulle. Kureliivin käyttömukavuuteen vaikutti nyörikyksen kireys ja koehenkilön luonnollinen vyötärön ympäritys. Alle 10% kavennus vyötärön ympärityksestä takasi paremman käyttömukavuuden, kuin suurempia senttimääriä kiristäminen. Luonnostaan yli 82,55 cm suuruisen vyötärön ympärityksen omaavien koehenkilöiden olo kureliivissä oli mukavampi, kuin kaapeampivyötäröisillä koehenkilöillä. Kaikki koehenkilöt pystyivät suorittamaan päivärutiininsa pienuien muutosten siivittämänä.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Hovitz 1893, 40.

¹⁶⁵ Yleisiä uutisia. *Paimen-Sanomia* 32/1896, 255.

¹⁶⁶ Steele 2001, 67–71.

¹⁶⁷ Gau 1998, xv, 174–175.

Tuskin on tyttölapsi päässyt kapalosta, kun hänelle valmistetaan puku, joka on paljoa sopimattomampi ja terveydelle haitallisempi, kuin pojan puku. Jos tyttö kasvaa säätyläiskodissa, niin hänen vartalonsa kutistetaan kokoon kureliivillä, hänelle tehdään ohuesta kankaasta housut ja lyhyet hameet, ja jos muoti vaatii, täytyy hänen kärsiä kylmää kadulla ja vilustua tansseissa. Talonpoikaistyöllä taas ei ole ollenkaan housuja, hänelle tehdään jo pienenä pitkä, maata laahaava hame, joka kietoutuu jalkoihin ja estää reippaat liikkeet työssä ja leikissä. Pojat juoksevat ulkona, käyvät lumisotaa ja soutavat, mutta saman ikäiset tytöt istuvat huoneessa, lukevat kertomuksia, virkkaavat tahi leikkivät hiljakseen.¹⁶⁸

Joidenkin tyttöjen elämään kureliivin ja muiden liikkeitä rajoittavien vaatteiden käyttö kuului pienestä pitäen. *Suomen Terveystieteiden lehti* neuvoi vanhempia kasvattamaan lapsensa ulkoilmasta ja ulkoleikeistä nauttien, tytöt ilman kureliiviä. Konrad Relander arvelee, että kureliivittä kasvaneet tytöt voisivat tulla toimeen vanhempana ilman kyseistä vaatekappaletta tai muuta tukilaitosta.¹⁶⁹ Huomionarvoista on Relanderin ajatus pärjäämisestä, mahdollisuudesta selviytyä elämästä ilman kureliiviä, jos siihen ei ole lapsuudessa tottunut. Nuoruudessa kureliiviin tottuneen tytön ajateltiin tarvitsevan vaatekappaleen antamaa tukea läpi elämänsä. Kureliivi näyttyy jonakin kyseenalaisen tarpeellisenä vaatekappaleena, jota jotkin ihmiset tarvitsivat tullakseen toimeen. Suhde kureliivin ja käyttäjän välillä saattoi olla siis hyötykäyttösuhde: käyttäjä koki tarvitsevansa kureliiviä esimerkiksi selän tueksi tai ratkaisuksi huonoryhtisyyteen. Joidenkin lääkäreiden mukaan kureliivi toimii siteenä, joka auttoi pitämään käyttäjän ruumiin suorassa. Erityisen hankalasti täytettävä tehtävä kureliivin käytön kitkemisestä tuli juuri näiden käsitysten takia. Kureliivi toimi kuviteltuna apuvälineenä, jota monet naiset kertoivat tarvitsevansa pysyäkseen ylipäätään pystyssä.¹⁷⁰

Kaikilla lääkäreillä ei näyttänyt olevan käsitystä tai halua puuttua kureliivin käyttöön tai muihin epäterveellisiin vaatteisiin. Esimerkiksi kireiden vaatteiden aiheuttamasta päänsärystä kärsiville naisille saatettiin määrätä hoidoksi lääkettä vaatetustavan vaihtamisen sijaan.¹⁷¹ *Kodin ja yhteiskunnan* artikkelissa vuonna 1896 arveltiin ruumiin kannattelun kuitenkin onnistuvan aivan yhtä hyvin, jos kureliivi hylättäisiin ja ruumista voimistettaisiin voimisteluliikkeillä.¹⁷² Ajatusta vielä pidemmälle vei ryhmä kokeneita lääkäreitä, joiden kerrotaan todistaneen juuri kureliivin olevan syynä selkärangan kasvamiselle vinoon. Kureliiviin puettua vartaloa verrattiin lastoitettuun jalkaan tai käsivarteen, joka pysyi ainoastaan tukevan lastan avulla suorassa. Samalla kun lasta kannatteli raajaa, heikentyivät sen

¹⁶⁸ Naisen asemasta äitinä. *Koti ja yhteiskunta* 7–8/1897, 79.

¹⁶⁹ Sananen lasten ruumiin kehittämistä. *Suomen Terveystieteiden lehti* 7/1890, 103.

¹⁷⁰ Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 45; Terveysoppia. Kureliivistä. *Koti ja yhteiskunta* 6–7/1892, 82.

¹⁷¹ Hiukan pukineista. *Terveys* 4/1911, 25.

¹⁷² Naisen puvusta. *Koti ja yhteiskunta* 11/1896, 133–134.

sisällä olevat lihaksen käyttämättömyyden johdosta.¹⁷³ Toisaalta yleensä varsin kiihaasti kureliivejä vastaan valistanut Relander kehottaa eräässä artikkelissaan käyrästä selästä kärsivää lasta puettavaksi kureliiviä muistuttavaan tukiliiviin.¹⁷⁴

Koti ja yhteiskunta -lehdessä vuonna 1890 esitetyn tohtori Alice Stockhamin tutkimuksia referoivan artikkelin mukaan kureliivi oli suurimpana syynä naisten kivuliaisuuteen ja ruumiilliseen heikkouteen. Erityisen haitallista kureliivin käyttö oli äideiksi tuleville. Artikkelissa epäiltiin, että äitien kureliivin käyttämisen ja lapsikuolleisuuden välillä olisi yhteys.¹⁷⁵ Raskauden aikana kureliivien, tiukkojen vöiden, sukkanauhojen ja ahtaiden kenkien käyttöä pidettiin kiellettyinä. Hyväksi raskausajan puvuksi suositeltiin sellaista vaatetusta, joka olisi väljä ja mahdollistaisi vaivattoman hengityksen. Vatsaa kehoitettiin tukemaan raskausaikaan tarkoitettulla vatsavyöllä, joka ohjaisi asentoa oikeaksi. Vyön kerrottiin ohjaavan sikiötä luonnolliseen asentoon kohdussa, joka puolestaan helpottaisi synnytystä.¹⁷⁶ *Työläisnaisessa* kirjoitettiin, että kureliivi teki naisen miltei kykenemättömäksi luonnolliseen äitiyden tehtävään. Artikkelin kirjoittaja epäilee kureliivin myös syyllistyvän aiheuttamaan kykenemättömyyttä imettämiseen. Kureliivin kerrotaan myös painaneen alaruumiin elimiä alemmas seurauksena alavatsan oireita ja vaikeita synnytyksiä.¹⁷⁷ Kureliivin käytön raskausaikana katsottiin myös olleen yhtenä syynä keskosten syntymälle.¹⁷⁸ Aikalainen ulkomailta, Suomessakin tunnettu tanskalainen gynekologian tohtori Hovitz tietää kertoa kureliivin aiheuttavan riippuvatsan syntymistä, joka epämiellyttävän ulkonäkönsä lisäksi vaikeutti raskauksia.¹⁷⁹ *Kättilölehden* mukaan riippuvatsan ja suonikohjuja sai myös tiukkoja vöitä raskausaikana käyttämällä. Kasvuikäisten tyttöjen rintarauhaset joutuivat kureliivin sisässä puristuksiin, jolloin nännit painuivat sisäänpäin ja aikuisiällä imettamisestä tuli mahdotonta tai vaikeaa. Lisäksi lehti varoittaa kureliiviä käyttävän imettäjän altistumisesta rintojen rupeutumiselle ja rintapaiseen syntymiselle.¹⁸⁰

¹⁷³ Terveysoppia. Kureliivistä. *Koti ja yhteiskunta* 6–7/1892, 82.

¹⁷⁴ Relander, Konrad: Tarkastakaa lastenne selkä. *Suomen Terveystieteiden lehti* 3/1907, 48.

¹⁷⁵ Terveys-oppia. Toht. Alice Stockhamin terveys-opista naisia varten. *Koti ja yhteiskunta* 11/1890, 133.

¹⁷⁶ Raskaan vaimon elantotavasta. *Suomen Terveystieteiden lehti* 11/1896, 169; R. E.: Muutama sana naistaudeista. II. Raskaudesta. *Suomen Terveystieteiden lehti* 8–9/1899, 135; Muutamia neuvoja tuleville äideille. *Kättilölehti* 7/1913, 112–113.

¹⁷⁷ Alastomuuden harrastaminen III. *Työläisnainen* 31/1910, 238–239.

¹⁷⁸ Verenvuodoista raskauden aikana ja niiden hoidosta. *Kättilölehti* 6/1896, 85.

¹⁷⁹ Hovitz 1893, 39.

¹⁸⁰ Imettäminen. Ote L. Meyer'in teoksesta: Pienten lasten hoito. *Kättilölehti* 14/1898, 17; Rintapaiseen synnytyksestä. T:ri H. Möllerin pitämä esitelmä. *Kättilölehti* 6/1908, 123; Kättilön velvollisuudet raskaita naisia kohtaan. *Kättilölehti* 4/1912, 60; Syy haavaisiin nänneihin ja niiden hoito. *Kättilölehti* 3/1896, 44.

3.2. Hengityksen häiritsijät

Raittiin ilman havaittiin 1800–1900-lukujen taitteessa olevan terveyden kannalta merkittävä tekijä. Vuoden 1907 *Kylväjä*-lehti kertoi, että ilman hengitettävää ilmaa ihminen ei voi elää. Lehti neuvoi lukijoitaan edistämään hapensaantia muun muassa ryhdikkään asennon, liikunnan, kylpyjen ja kureliivin hylkäämisen avulla.¹⁸¹ Kureliivin kerrottiin myös aiheuttavan rintalihasten veltostumista ja muutoksia hengitystekniikassa, sillä keuhkojen hengitystoiminta pakotettiin vaatekappaleen toimesta ylöspäin. Tällöin naiset hengittivät luonnonvastaisesti rinnalla luonnollisen vatsahengityksen sijaan.¹⁸² Kureliiviä käyttävän aikuisen ihmisen kerrotaan hengittäneen 20–34 prosenttia vähemmän ilmaa kuin kureliiviä käyttämätön henkilö. Kureliiviin pukeutuneen keuhkoihin virtasi vähemmän veren puhdistamaa happea ilmasta ja samassa suhteessa vereen jäi myrkyllistä hiilihappoa. Ratkaisuksi pulmaan *Suomen Terveystieteiden lehti* suositteli ”jonkun tunnin” mittaista, ilman kureliiviä tehtävää voimistelua päivittäin.¹⁸³ *Koti ja yhteiskunta* -lehdessä huomautettiin kauan voimassa olleesta virheellisestä käsityksestä naisten hengittämisen suhteen. Tapana oli ollut opettaa, että täysikasvuisille naisille on luonnollista hengittää keuhkojen yläosien kautta. Lehti kertoo, että tohtori Kelloggin tuoreen tutkimuksen mukaan asiaan oli saatu uutta tietoa, jonka mukaan olemassa oli vain yksi hengitystapa. Naisten tulisi hengittää samalla tavoin kuin miestenkin ja se onnistuisi ainoastaan silloin, kun rintaa ja vatsaa ei puvulla puristettaisi kasaan. Artikkelin mukaan hengitystapa perustunut sukupuoleen, sillä eri kansallisuuteen katsomatta kureliivittömät naiset hengittivät vapaasti samoin kuin miehet. Kureliivi todettiin hengitystapaa määrittäväksi tekijäksi etnisen taustan sijaan.¹⁸⁴ Toinen hengitystä haittaava muoti oli herrasnaisten keskuudessa tunnettu vanha tapa välttää rahvaanomaisena pidetty rusketus suojaamalla kasvot silmäharsolla. Suun kohdalle ulottuvan harson kerrotaan eristäneen ilmaa niin, että käyttäjä päätyi hengittämään yhä uudelleen samaa pilaantunutta ilmaa.¹⁸⁵

Kureliivin ja vuosisadan vaihteessa riehuneen keuhkotaudin väliltä löytyy aikakauslehdissä yhteys. Keuhkotauti oli syystäkin pelätty sairaus, sillä vuonna 1880-luvun lopulla Suomen yleisimpiä kuolinsyitä olivat influenssan lisäksi ruoansulatus- ja hengityselintaudit, joihin keuhkotauti lukeutuu. Sairastuminen saattoi merkitä eristämistä yhteiskunnasta ja päätymistä joko parantolan tai kodin seinien sisälle, pois julkisesta tilasta ja tartuttamisvaarasta.¹⁸⁶ Esimerkiksi vuosina 1886–1895 Suomessa

¹⁸¹ Puhdas ilma. *Kylväjä* 12/1907, 95.

¹⁸² Alastomuuden harrastaminen III. *Työläisnainen* 31/1910, 238–239; Lasten kasvatuksesta. 8. Vaatetus ja nukkuminen. *Kotikasvatus* 10/1908, 10.

¹⁸³ Kureliivin vaikutus. *Suomen Terveystieteiden lehti* 8/1890, 125.

¹⁸⁴ Meidän pukumme. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 96.

¹⁸⁵ Silmäharson käyttäminen. *Suomen terveystieteiden lehti* 10/1901, 157–158.

¹⁸⁶ Halmesvirta 1998, 29; Hautamäki 2002, 41, 53.

kuoli vuosittain tuberkuloosiin keskimäärin 6129 henkilöä ja vuosina 1896–1900 keskimäärin 7123 henkilöä.¹⁸⁷ Keuhkotauti eli keuhkotuberkuloosi määriteltiin 1900-luvun alussa tuberkelibasillin aiheuttamiksi tuhoiksi keuhkoissa, jonne syntyi pieniä nystyröitä. Tauti saattoi ilmetä joko pitkällisenä ja lievempänä heikkoutena tai äkillisenä, kuolemaan johtavana kuumetautina. Sairaudelle altistavia tekijöitä olivat muun muassa heikko fyysinen kunto ja puutteellinen vastustuskyky.¹⁸⁸ Steele kertoo, että kureliivin ja tuberkuloosin yhteinen historia alkoi jo ennen vuonna 1882 tehtyä tuberkuloosibasillin löytämistä. Tällöin jotkut lääkärit syyttivät taudin alkuperästä kureliiviä, jonka he uskoivat aiheuttavan kitkaa naisten kylkiluiden ja keuhkojen välissä. Miesten tuberkuloosin alkuperä jäi selvästi tuolloin epäselväksi.¹⁸⁹

Kymmenen vuotta tuberkuloosibasillin löytämisen jälkeen *Koti ja yhteiskunta* kertoi, että kureliivin aiheuttama rasitus keuhkojen yläosassa oli keuhkotaudille altistava tekijä. Kureliivin puolustajat vastustivat väitettä argumentoimalla keuhkotaudin alkavan tavallisesti keuhkojen yläosasta, joka ei ollut kureliivin vaikutuksen alaisena eikä kureliiviä voitaisi siksi syyttää. Lehti vastasi toteamalla, että kureliivi lisäsi rasitusta keuhkojen yläosaan, eikä alue näin ollen ollut vapaa kureliivin vaikutuksesta. Keuhkojen alaosan ollessa kyvytön kunnolliseen toimintaan, joutui yläosa vaarallisen ja tuberkuloosille altistavan rasituksen alaiseksi.¹⁹⁰ Naisia neuvottiin ennaltaehkäisemään keuhkotautiin sairastumista olemalla käyttämättä kureliiviä ja muita hengitystä haittaavia vaatteita ja verenkierrolle haitallisia sukkanauhoja. Kiristävän puvun lisäksi istumatyön kerrottiin altistavan naisia keuhkotaudille. Vanhempia kehoitettiin suojelemaan lapsiaan keuhkotaudilta poistamalla heiltä kureliivit ja vyöt ja vahvistamalla heidän hengityselimiään varovaisella voimistelulla.¹⁹¹

3.3. Hygienian haittaajat

Puhtaus sisältää kaikki, mitä terveydenhoito vaatii. Puhtauteen kuuluu puhtaus ilmassa ja vedessä, puhtaus huoneessa ja sen ympärillä, ruumiin puhtaus, puvun puhtaus, ruoan ja juoman puhtaus, työn puhtaus, tapojen puhtaus, puhtaus elämässä ja vaelluksessa. Kaikki tämä on ihmisen vallassa.¹⁹²

¹⁸⁷ Tietosanakirja 1909 vol. 4, 775.

¹⁸⁸ Tietosanakirja 1909 vol. 4, 775.

¹⁸⁹ Steele 2001, 71.

¹⁹⁰ Terveysoppia. Kureliivistä. *Koti ja yhteiskunta* 6–7/1892, 81.

¹⁹¹ Kuinka meidän on suojeltava itseämme keuhkotautisesta taipumuksesta. *Suomen Terveystoimilehti* 4/1902, 62; Keuhkotaudista ja muista tuberkuloosisista taudeista. *Tiedonantoja Fennian vakuutetuille* 8–9/1909, 6; Keuhkotautisista taipumuksista. *Suomen Terveystoimilehti* 3/1902, 42; Mitä voimme tehdä keuhkotaudin leviämisen estämiseksi. *Suomen Terveystoimilehti* 5/1898, 75.

¹⁹² Niitä näitä. Englantilaisen hygieenikon B.W. Richardsonin lausunto. *Suomen Terveystoimilehti* 11/1898, 174.

Puhtaus oli terveysvalistajille ja hygieenikoille terveellisen elämän perusta. Hygienia oli läsnä elämän eri osa-alueilla ja se katsottiin ominaisuudeksi, joka hyvän vaatetuksen piti ehdottomasti sisältää. Hygienia oli terveyden ylläpidon perusta ja pahimmassa tapauksessa likaiset, epähygieeniset vaatteet levittivät taudin siemeniä ympärilleen. Erityisen epähygieenisinä vaatekappaleena aineistossani esiintyy pitkä hame, jonka helmat kantoivat katupölyä sisätiloihin. Hameiden nostattaman pölyn kerrotaan pilaavan hengitysilman niin vaatekappaleen käyttäjältä kuin muiltakin läsnäolijoilta.¹⁹³ Epäsuorasti pitkät helmat saattoivat levittää jopa tuberkuloosibakteereja. Miehiä varoitettiin olemaan sylkemättä maahan tai lattialle, josta hameenhelmat heilauttivat ilmaan pölyä, johon tuberkuloosibakteerit olivat syljen mukana maastoutuneet. Näin bakteerit päätyivät leijailemaan pölyn mukana ilmassa ympäri huonetta, josta ne päätyivät läsnäolijoiden hengitysteihin tai iholle ja vaatteisiin. Eriytyisen pahana pidettiin syljeksimistä kirkossa, jossa suuren väkimäärän takia bakteerit levisivät helposti kengänpohjissa ja hameenhelmoissa.¹⁹⁴ Edelleen 1800-luvun loppupuolella vähemmän oppineen kansan keskuudessa vallitsi käsityksiä siitä, etteivät taudit tartu ihmisestä toiseen. Laajaksi terveysongelmaksi nousseen tuberkuloosin levitessä lääkärit kuuluttivat kansalaisille siivottomien elintapojen haitallisuudesta. Vanhoihin uskomuksiin tottunut kansa piti saada ymmärtämään, että lattialle sylkeminen ja muut epähygieeniset tavat levittivät tautia.¹⁹⁵

Maata viistävät helmat toivat myös ulkomaailmasta taudinaiheuttajia kodin sisätiloihin. Kulkutautien katsottiin leviävän osaltaan juuri pitkien helmojen välityksellä ja altistavan perheen lapset muun muassa keuhkotaudille ja kurkkumädälle. Lattialla ryömivät pikkulapset hengittivät hameen kadulta tuomaa pölyä, joka aiheutti lasten jatkuvaa sairastelua. Sadeilmalla maata viistävät hameenhelmat kasutuivat läpimäriksi ja sivelivät hyytävin hivelyin hameeseen pukeutuvan nilkkoja. Seurauksena kastumiselle oli luonnollisesti mahdollinen vilustuminen ja altistuminen kaikenlaisille taudeille. Tautien levittämiseen hameiden välityksellä liittyi ajatus perheen äidin tietämättömyydestä ja turhamaisuudesta, joiden takia hän pitkine hameineen vaaransi perheensä terveyden.¹⁹⁶

¹⁹³ Kuinka meidän on suojeltava itseämme keuhkotautisesta taipumuksesta. *Suomen Terveystieteiden lehti* 4/1902, 62; Koulun kesämatka. *Suomen matkailijayhdistyksen vuosikirja* 1/1901, 51; Asuntojen puhtaanapito. *Koti ja yhteiskunta* 7–8/1900, 68.

¹⁹⁴ Kuinka keuhkotaudin leviämistä kodissa estetään. Lääkäriin kirje keuhkotautiselle työmiehelle. *Väinämöinen* 20/1906, 714; Relander, Konrad: Luopukaat toki kirkoissa sylkemästä lattialle. *Suomen Terveystieteiden lehti* 7–8/1902, 102–103.

¹⁹⁵ Halmesvirta 1998, 50.

¹⁹⁶ Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 46; Meidän pukumme. *Emäntälehti* 5/1908, 76; Pois katuja laahustavat hameet! *Työmiehen illanvietto* 31/1903, 240; Voimistelupuku. *Suomen Urheilulehti* 10/1909, 353.

Hameiden tapaan muidenkin jokapäiväisten pitovaatteiden mukana saattoi levitä taudinaiheuttajia. Erityisen tärkeänä *Suomen Terveystoimilehti* piti alusvaatteiden säännöllistä vaihtamista. Erityisesti hikeä kirvoittavia töitä tekeviä muistutettiin, ettei alusvaatteiden väri vaikuttanut epähygienian haittoihin. Valkoisista alushousuista lika erottui selvästi, mutta sopivan maastoutumismahdollisuuden tarjoavista suojaisista värisistä housuista likaa ei huomannut yhtä selvästi. Alusvaatteiden puhtaudesta oli huolehdittava, oli niiden väri mikä hyvänsä.¹⁹⁷ Alushousuihin liittyi 1800–1900-luvun taitteessa runsaasti problematiikkaa, kun alushousut kohtasivat erityisesti maaseudulla edelleen vastustusta. Konrad Relander kommentoi naisten alushousujen käyttöä *Suomen Terveystoimilehdessä* vuonna 1889: ”Naiset maalla esim. harvoin käyttävät alushousuja, vaan antavat kylmän talviviiman kohdata suojaamatonta vatsanihoaan.”¹⁹⁸ Syynä housujen käytön vieroksumiseen ja hitaaseen leviämiseen saattoivat olla tuntemukset vaatekappaleen häpeällisyydestä ja outoudesta. Kansanperinnettä tutkineen Maija-Liisa Heikinmäen mukaan naisten alushousujen käyttöön liittyi aluksi säädyttömyyden mielikuvia ja salailupyrkimyksiä. Heikinmäen mukaan naiset vieroksuivat alushousuja niiden aiheuttaman puristamisen, tukkoisuuden ja kutituksen takia. Lisäksi alushousut eivät aina toteuttaneet lämmittävää tarkoitustaan, vaan lumihangessa kahlatessa ne kastuivat ja jäätyivät kylmettävinä kerroksina jalkoja vasten. Alushousujen käyttöön kehottavassa valistustyössä kansakoululla oli suuri rooli. Kouluissa esimerkiksi tehtiin housuja koulukäsityönä. Heikinmäen mukaan lääkärit eivät suuremmin ottaneet kantaa housukysymykseen pitkälti siitä syystä, että *Suomen Terveystoimilehden* ilmestymisen aikaan 1889 kansakoulut olivat jo ottaneet asian omakseen.¹⁹⁹ Konrad Relander esitti kuitenkin *Suomen Terveystoimilehdessä* toivomuksen lämmityslaitteiden hankkimisesta kirkkoon, jossa kansannaiset ilman housuja saivat vetoa alaruumiiseensa ja kolotusta jalkoihinsa.²⁰⁰

Eräs aineistostani silmiinpistävä hygieniaongelma on vaatteiden avulla suoritettujen ruumiin lämmönsäätelyn epäonnistuminen ja sen tulos – hikoilu. Syynä hikoiluun olivat epäsovikat, mahdollisesti liian ahtaat vaatteet.²⁰¹ Terveystoimilehteen hikoilu kehittyi huokoisten, kehon eritteitä imevien alusvaatemateriaalien myötä. Hikiset pellavaiset ja pumpuliset alusvaatteet tuntuivat märiltä ihoa vasten ja kun kosteus ei päässyt vaatekerrosten välissä poistumaan, tuli käyttäjälle helposti kylmä. Seurauksena oli tavallisesti vilustuminen ja lihasreumatismi.²⁰²

¹⁹⁷ Puhtaudesta. *Suomen Terveystoimilehti* 2/1902, 22.

¹⁹⁸ Relander, Konrad: Mahakatarrista. *Suomen Terveystoimilehti* 5/1889, 72.

¹⁹⁹ Heikinmäki 1967, 42–43, 46, 79.

²⁰⁰ Relander, Konrad: Kirkot varustettavat lämmityslaitoksilla. *Suomen Terveystoimilehti* 7/1892, 100.

²⁰¹ Kesävaatteemme. *Työmiehen illanvietto* 29/1903, 226.

²⁰² Löfström, Theodor: Pari sanaa alusvaatteista. *Suomen Terveystoimilehti* 2/1896, 26.

Kiinnostava esimerkki hikoiluun liittyvistä kulttuurisista merkityksistä löytyy *Uuden Suomettaren* kureliivejä ja naisellisuutta käsittelevästä artikkelista vuodelta 1899. Tarinansa alussa artikkelin nimetön kirjoittaja kertoo naisen olevan sukupuolista se heikompi niin fyysisesti kuin henkisesti. Paras keino korvata naisellista heikkoutta oli olla miehille miellyttävä. Naisten suosima kureliivi aiheutti kuitenkin vakavia ongelmia näissä naisten hyväksi katsotuissa yrityksissä miellyttää miehiä. Kureliivi nimittäin häiritsi kehon lämmönsäätelyä, jonka vuoksi naiset alkoivat hikoilla tavallista enemmän. Kirjoituksen loppupuolella mainitaan kerrassaan hyytävä hetki sukupuolten välisestä kohtaamisesta, jossa kureliivin hikoiluttava vaikutus onnistuu karkottamaan kavaljeerin: ”*Kuinka monen kosijan hehkuva lempi onkaan jäähtynyt kosittavan kostean käden puristuksesta!*”²⁰³ Esimerkki osoittaa samanaikaista uskoa perinteiseen sukupuoliasetelmaan, jossa nuorille naisille oli tuiki tärkeää saada itselleen sopiva sulhanen. Ulkonäkö ja miellyttävyyden olivat kaikki kaikessa tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Samaan aikaan kun kirjoittaja ohjeisti naisia olemaan viehättäviä, hän oli valmis hylkäämään naisten vakituisena vaatekappaleen pidetyn kureliivin terveystyistä. Kehitys oli vaikuttanut terveysajatteluun, muttei käsitykseen sukupuolirooleista. Historiantutkija Anssi Halmesvirta kertoo, että erilaiset naisten fyysiset oireet yhdistettiin vielä vuosisadan vaihteessa epäterveeseen seksuaalisuuteen. Eräs hälyttävä merkki oli ylikuumenemiseksi katsottu hikoilu, joka liitettiin rauhallista mielentilaa haittaavaan seksuaalisuuteen.²⁰⁴

3.4. Painavat, puristavat ja vääränkokoiset vaatteet

Puristaminen ja kiristäminen olivat ominaisuuksia, joita aikakauslehtien terveysvalistajat eivät katsooneet hyvällä. Usein puristus liitettiin jo aiemmin käsiteltyyn kureliiviin, mutta esimerkiksi sukkanauhujen käytöstä varoiteltiin kiivaasti, sillä niiden katsottiin estävän jalkojen verenkiertoa. Sopivammaksi vaihtoehdoksi esitettiin alusliivin sivuille kiinnitettäviä nappeja ja niistä roikkuvia kuminauhoja, joihin sukat kiinnitettiin.²⁰⁵ Säären ympärille kietoutuvat sukkanauhat kuvattiin epäterveellisinä verenkierron tyrehtyttäjinä, jotka aiheuttivat erityisesti vanhemmille naisille verisuonten katkeamista pohkeissa.²⁰⁶

Monikerroksiset hameet keräsivät kritiikkiä terveysvalistajien joukossa. Useiden kangaskerrostensa hameista muodostui raskaita kokonaisuuksia, joiden paino asettui vyötärölle. Painavan hameen

²⁰³ Naisellinen kauneus – ja kureliivit. *Uusi Suometar* 301/1899, 189-190.

²⁰⁴ Halmesvirta 1998, 167.

²⁰⁵ Terveystieteiden tutkimuskeskus. *Työläisnainen* 20/1909, 12-13.

²⁰⁶ Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 46.

kerrotaan puristaneen vatsan aluetta ja aiheuttaneen esteitä verenkiertoon.²⁰⁷ Joissakin lehtiartikkeleissa arvellaan, että painavien hameiden kiinnittäminen vyötärölle oli jopa kureliiviä vahingollisempi pukeutumistapa, jonka suosio perustui lantion muodikasta runsautta lisääviin hamekerroksiin. Raskaiden alushameiden ja monien hamekerrosten katsottiin palvelevan muotia, eivätkä lehdet pitäneet niitä lämmittävyuden kannalta tarpeellisina. Hameiden kerrotaan painaneen noin 5–20 naulaa²⁰⁸ ja aiheuttaen sisäelinten siirtymistä pois paikoiltaan.²⁰⁹ Englantilainen kirurgi ja aikalainen Frederick Treves (1853–1923) kertoi joidenkin maansa naisten vyötäisiltä löytyvän jopa 14 kerrosta kangasta. Kirurgi kuvaa painavien hameiden aiheuttaneen kureliiviin verraten samankaltaista vahinkoa naisten sisäelimissä, sillä kireä ja painava vaatetus häiritsi vatsalihasten ja keskivartalon alueen elinten toimintaa.²¹⁰

Aikakauslehtiaineiston mukaan erityisen epäterveellisiä olivat vuosisadan vaihteessa muodikkaat nahka- ja kumivyöt. Naiset arvelivat, että vyöt olivat niin venyviä, etteivät ne vahingoittaisi terveyttä. Kureliiviin verrattuna voidaan kerrotaan olleen jopa epäterveellisempiä suuren venyvyyden takia, joka mahdollisti vyötärön kiristämisen kapeammaksi kuin mitä kureliivillä saatiin aikaan. Kureliiviä käyttämällä naiset saivat kurottua vyötäröään muutamia senttimetrejä kapeammaksi, kun taas joustavien voiden avulla vyötärön ympärys kapeni jopa 15–20 senttiä. Vyötä käyttävän naisen sisäelimet muuttivat muotoaan luonnollisen litteistä ja leveistä pitkiksi ja kapeiksi niin, että sisäelimet puristuivat alaspäin. Seurauksena oli vatsan kasvaminen suuremmaksi, kaikenlaiset vatsavaivat, selkävaikeudet, huono ruokahalu ja kivuliaat kuukautiset. Samoin voidaan katsottiin aiheuttavan laihtumista ja kalpenemista sekä yleistä kuihtumista.²¹¹ Sopiva puku ei saisi olla raskaasti lanteille kiinnitetty, vaan painon pitäisi olla hartioilla, jotka katsottiin luonnollisiksi kannattimiksi puvulle.²¹²

Jalkojen terveys ja kenkien terveyteen vaikuttavat ominaisuudet olivat yksi aikakauslehtien käsittelemistä aiheista. Yleisesti terveysvalistajat suosittelivat naisia mahdollisuuksien mukaan kävelemään paljasjaloin kesäisin.²¹³ Naisia varoitettiin korkeakantaisista kengistä, joiden kerrottiin puristavan ja

²⁰⁷ Terveystenhoito ja naisten pukeutuminen. *Työläisnainen* 20/1909, 12–13; Terveellisiä hameen kannattimia naisille. *Uusi Kuvalehti* 19/1897, 268.

²⁰⁸ Nykymitoissa hameiden paino oli noin 2–8 kg. Vanhat mitat. Museovirasto. <https://web.archive.org/web/20081015215531/http://www.nba.fi/fi/vanhatmitat>. Viitattu 8.3.2017.

²⁰⁹ Meidän pukumme. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 96; Meidän pukumme. *Emäntälehti* 5/1908, 76.

²¹⁰ Treves 1886, 68–69.

²¹¹ Naisten vyöt. *Suomen Terveystenhoitolehti* 8–9/1896, 125–127; Naisten vyöt. Terveystenhoitolehden mukaan. *Koti ja yhteiskunta* 9/1899, 74.

²¹² Meidän pukumme. *Emäntälehti* 5/1908, 75; Lasten kasvatuksesta. 8. Vaatetus ja nukkuminen. *Kotikasvatus* 10/1908, 10.

²¹³ Ks. esim. Luonnollinen elintapa. Puku. *Terveys* 6–7/1912, 44–45; Ilmakylyistä. *Suomen Terveystenhoitolehti* 5/1909, 75; Kirjallisuutta. *Uusi Kuvalehti* 10/1895, 99.

aiheuttavan liikavarpaista.²¹⁴ Tohtori Stockhamin mukaan korkeakorkoiset kengät aiheuttivat naisille muun muassa päänsärkyä, näköhäiriöitä ja selkäkipuja, koska kengät aiheuttivat vääränlaisen paineen jalan hermoille.²¹⁵ Tohtori Hovitz varoitti naisia terveysoppaassaan korkokengillä kävelyn paitsi näyttävän epäluonnolliselta, mutta myös aiheuttavan nivel tulehduksia.²¹⁶ Kengissä muodin kerrottiin olevan vaihtelevaa ja pahimmiksi kaikista luettiin väärän ruumiinasennon tuottavat korkeakorkoiset kengät. Jalkineiden valinnassa tulisi muiden puvun osien tapaan suosia väljyyttä ja lämpimyyttä.²¹⁷ Kenkien kärjet olivat 1900-luvun alussa muodikkaasti kapeat ja ahtaista jalkineista ei löytynyt tarpeeksi tilaa luonnollisessa asennossa oleville varpaille. Keuruun kunnanlääkäri ja Keuruun parantolan ylläpitäjä Oskari Heikinheimo²¹⁸ luonnehti naisten muodikkaita kenkiä *Suomen Terveystieteiden lehdessä* artikkelissa vuonna 1907 seuraavasti:

Nyt väännetään kantapää ylös maasta, luonnottomaan asentoon taivutettu jalka työnnetään koko ruumiin painolla tuonne ahtaaseen kengän korkoon, niin että varpaat auttamattomasti litistyvät kokoon, koko jalka muuttuu muodottomaksi möhkäleeksi, ei paljon paremmaksi onnettomien kiinalaisnaisten jalkoja²¹⁹, joita surkuttelemme. Tuollaisilla jaloilla käveleminen ei ole mukavaa eikä helppoa, ei se ole kaunista, kaikkein vähemmän terveellistä. Sillä ei saa luulla, että jalat siitä yksin kärsivät. Kun jalat kärsivät, kun veren kulku, aineenvaihto niissä on häiriytynyt, kärsii siitä koko ruumiin terveys.²²⁰

Sitaatissa tulee muodin moittimisen lisäksi esiin vertaus kiinalaiseen tapaan sitoa naisten jalat mahdollisimman pieniksi. Kyseinen tapa näytti olevan yleisessä tiedossa vuosisadan vaihteen Suomessa ja herättäneen kauhistelua tai hämmästyttänyt naisia. Vertausta kiinalaisnaisten jalkojen sitomistapaan käytettiin rinnastuksena kotimaassa esiintyville muoti-ilmiöille. Rinnastuksella pyrittiin saamaan naiset havahtumaan oman muodin epäterveellisyydelle.²²¹

3.5. Vartalon rakenne ja vaatteiden vaikutus

Vuonna 1910 *Työläisnainen* kirjoitti ihmisten tapaavan arvioida kauneutta ainoastaan kasvojen ja pukeutumisen perusteella. Lehden mukaan suurin osa ruumiista jäi kokonaan huomiotta, eikä kauneuden arviointi ilman koko vartalon tarkastelua ole perusteellista:

²¹⁴ Terveystieteidenhoito ja naisten pukeutuminen. *Työläisnainen* 20/1909, 12-13.

²¹⁵ Stockham 1887, 99.

²¹⁶ Hovitz 1893, 42.

²¹⁷ Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 46.

²¹⁸ Halmesvirta 1998, 258.

²¹⁹ Kiinalaisnaisten jalat saivat huomiota lehtiartikkeleissa, ks. esim. Kiinalaisten ominaisuuksia. *Uuden Suomettaren juttu-tupa* 3/1893, 10.

²²⁰ Heikinheimo, Oskari: Vastalause ja pyyntö. *Suomen Terveystieteidenlehti* 7-8/1907, 109.

²²¹ Ks. esim. Luonnon mukainen naisten puku. *Uusi kuvalehti* 21/1897, 287.

Mitä ihmisen kauneuteen tulee, niin voidakseen sitä oikein käsittää ja arvostella, täytyy nähdä koko ruumis. Nyöritettyihin ruumiisiin esim. ei saa, vaikka kasvot olisivatkin kauniit, kauneuskäsitettä sopimaan.²²²

Työläisnaisen artikkelissa kehoitettiin saksalaisen ”alastomuskirjailijan” Richard Ungewitterin ohjeiden mukaisesti arvioimaan alastomien ihmisten kauneutta, jolloin ruumiin luonnollinen ja esteettinen kauneus paljastuisi vaatteiden alta.²²³ Ungewitterin edustama naturalismi oli alastomuutta ja luonnonmukaista ruumista ihannoiva liike, joka oli 1800–1900-luvun taitteessa suosiossa erityisesti Saksassa. Liikkeen piirissä uskottiin ilmakylpyjen ja vähäpukeisena suoritettun ulkoilun olevan hyväksi terveydelle.²²⁴ Ungewitterin mukaan tarve peittää ruumis vaatteilla oli ilmaston kylmyyden sijaan syntynyt vartaloa koskevan häpeilyn takia. Katseilta verhottava ruumis oli tapana pukea muotivaatteisiin, joiden takia vartalosta tuli kivulloinen ja heikko.²²⁵ *Työläisnaisen* esittelemä naturalistinen aatemaailma kannatti väljiä, antiikin laskostetuista toogista esikuvansa saavia pukuja. Kureliivi katsottiin niin kauneuden kuin terveydenhoidon näkökulmasta haitalliseksi vaatekappaleeksi.²²⁶

Sopusuhtaisen ja naisellisen ruumiin saavuttaminen ja ylläpito olivat naisten ruumiinhygienian keskeinen sanoma. Kureliivittömyyden, tarmokkaan liikunnan ja ruumiin karaisun avulla uskottiin saavutettavan ihanteellinen, suomalaisen rotutyypin mukainen ruumiinmuoto. Ruumiistaan huolehtimalla naiset valmistautuivat tärkeään suvunjakamistehtäväänsä. Halmesvirran mukaan seksuaalinen viehättävyys koettiin merkittäväksi tekijäksi myös naisten psyykkisen hyvinvoinnin kannalta, sillä epämiellyttäväksi katsotut poikkeamat ulkonäössä saattoivat johtaa masennusoireisiin ja hermostumiseen. Miellyttävä ulkonäkö oli siis edellytys onnistuneelle suvunjakamiselle ja naisihanteen täyttämiseksi.²²⁷

²²² Alastomuuden harrastaminen III. *Työläisnainen* 31/1910, 238.

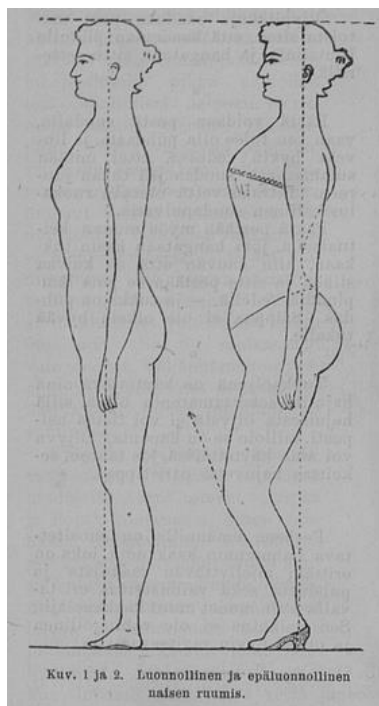
²²³ Alastomuuden harrastaminen III. *Työläisnainen* 31/1910, 238.

²²⁴ Smith 2007, 302–303

²²⁵ Ungewitter 1907, 16–17, 21–22, 27–31.

²²⁶ Alastomuuden harrastaminen III. *Työläisnainen* 31/1910, 239.

²²⁷ Halmesvirta 1998, 46, 67, 168–169.

Kuva 9: Luonnon mukainen naisten puku. *Uusi kuvalehti* 21/1897, 287.

Yllä esitettyssä *Uuden kuvalehden* artikkelikuvituksessa kuvattiin kaksi naisvartaloa, ensimmäinen vapaasti kasvaneena ja toinen muodin muokkaamana. Ensimmäistä vartaloa luonnehdittiin artikkelissa todelliseksi ihanneruumiiksi, kun taas toisen kerrottiin olevan kureliiviin muovaama. Jälkimmäinen vartalo oli epätasapainoinen ja mutkille taivutettu vatsan kohdalta kureliivin toimesta ja jaloista korkokenkien aikaansaannoksesta. Ensimmäistä vartaloa keuhuttiin luonnollisen kauniiksi ja antiikin kreikkalaisten ihanteiden mukaiseksi sekä artikkelin kirjoittajan ihailemaksi.²²⁸ Kureliivin puristus aiheutti verenkierron ja aineenvaihdunnan hidastumista, joka puolestaan edisti lantion seudun rasvoittumista ja kulmikkaan ruumiinmuodon syntymistä. Näin saatiin aikaan muodikkaana pidetty ampiaisvartalo, jonka ihanteen ainakin *Työläisnainen* katsoi olevan peräisin muotilehtien sivuilla esiintyviltä tiukkaan nyöritettyihin kureliiveihin sonnustautuneilta naisilta.²²⁹ *Koti ja yhteiskunta* kertoi, että yhdessä korkeiden korkokenkien kanssa kureliivi antoi käyttäjälleen luonnottoman ryhdin, jossa selkä meni notkolle ja rinta nousi ylös. Lehti epäili, etteivät naiset pidemmän päälle jaksaisi kannatella tällaista asentoa, vaan jo 30-vuotiaina he painuisivat kasaan kureliiveissään.²³⁰

Terveysvalistajat korostivat, ettei kureliiviä tarvittu kannattelemaan ruumista suorassa, jos keho sai kasvaa ja kehittyä vapaana ja lihakset tulivat käyttöön. Suomessa lääkärit suosittelivat mielellään

²²⁸ Luonnon mukainen naisten puku. *Uusi kuvalehti* 21/1897, 287.

²²⁹ Alastomuuden harrastaminen III. *Työläisnainen* 31/1910, 238–239.

²³⁰ Naisen puvusta. *Koti ja yhteiskunta* 11/1896, 133.

itsehoitomenetelmäksi ruumiin vaivoihin erilaisia fyysisiä harjoituksia. Esimerkiksi *Suomen Terveystieteidenlehde* Konrad Relanderin vakiolääkkeet miesten vaivoihin olivat halonhakkuu, puun sahaaminen ja keuhkovoimistelu. Naisia puolestaan neuvottiin luopumaan kureliiveistä ja alkamaan voimisteluharrastus.²³¹ Liikunnan puolesta puhuttiin useissa artikkeleissa, joissa naisia kannustettiin vahvistamaan itseään urheilun avulla. Liikunta katsottiin hyvänä ja kehittävänä harrastuksena, joka esitettiin eräänlaisena kureliivin korvaajana. Ihailtuna pidetyn, luonnollisen ja vahvan ruumiin saadaksesen naisten piti hylätä kureliivi ja aloittaa liikuntaharrastus.²³² Hyvän ryhdin katsottiin olevan saavutettavissa sinnikkäiden ruumiinharjoitusten ja vapaat liikkeet sallivan puvun avulla. *Suomen Terveystieteidenlehti* neuvoi ruotsalaisten ohjeiden mukaan lukijoita kohottamaan rintakehäänsä ja vahvistamaan ruumista tasapainoharjoitusten avulla. Raskaan ja puristavan puvun varoitettiin tuhoavan fyysisten harjoitteiden tuomat hyödyt, joten pukeutumistavat oli muutettava terveelliselle tolalle. Ilman vaatteiden häiritsevää vaikutusta, rutiininomaisten liikuntaharjoitusten myötä oikean ryhdin uskottiin tulevan tottumuksiksi noin puolessa vuodessa.²³³

3.6. Ohjeita hyvän terveyden kartuttamiseksi

Aikakauslehtien käsitykseen terveellisestä pukeutumisesta kuului keskeisesti ajatus vaatteiden lämmittävästä ja suojaavasta ominaisuudesta. Samoilla linjoilla oli vuoden 1909 *Tietosanakirja*, joka määritteli pitkässä pukeutumisesta käsittelevässä osiossaan puvun tehtävän terveyden kannalta olevan ruumiin suojeleminen liialta lämmönhukalta.²³⁴ Lehtiaineiston mukaan vaatetus tuli sovittaa ilmanalaan ja lämpötilaan sopivaksi ja loogisena perusajatuksena oli pukeutua talvella lämpimämmin, kesällä vilpoisemmin. Lämmittävän puvun tuli sisältää sellainen määrä väljyyttä, että vaatekerrosten ja ihon väliin mahtui ilmakerroksia. Ilmakerroksien valistettiin toimivan huonoina lämmönjohtimina, jotka eivät päästäneet ruumiinlämpöä haihtumaan ja pitävät näin ihmisen pakkasella lämpimänä. Liian tiukkaan sidottu puku oli kylmä. Ruumista ei kuitenkaan sopinut liian lämpimillä vaatteilla turhaan hautoa, sillä sen uskottiin heikentävän vastustuskykyä ja altistavan vilustumisille. Epämukava ja epätarkoituksenmukainen vaatetus nähtiin taudeille altistavana tekijänä, samoin oli vaarallista asettaa muodin vaatimukset terveellisyyden edelle.²³⁵ Sopivaksi ohjenuoraksi pukeutumiselle esitetään

²³¹ Halmesvirta 1998, 46, 67.

²³² Heikel, Oskari: Juoksemaan! *Suomen Terveystieteidenlehti* 4/1906, 50–52; Esitelmä voimistelusta. *Suomen Urheilulehti* 14–15/1910, 422.

²³³ Oikean ruumiinasennon tärkeydestä. *Suomen Terveystieteidenlehti* 7–8/1898, 107–110.

²³⁴ Tietosanakirja 1909 vol. 7, 1086.

²³⁵ Terveystieteidenhoito ja naisten pukeutuminen. *Työläisnainen* 20/1909, 12–13; Kymmenen perussääntöä terveysopissa. *Suomen terveystieteidenlehti* 4/1897, 59; Ihmisruumiin lämmöstä ja vaatetuksesta (Jatk.). *Suomen terveystieteidenlehti* 3/1889, 35–36; Talvipuvustamme terveyden kannalta. *Suomen terveystieteidenlehti* 2/1899, 25–26.

vanha sananlasku: pää viileänä, jalat lämpimänä.²³⁶ Verisuonten havaittiin olevan paksumpia säärissä ja käsivarsissa kuin muualla vartalossa. Tästä pääteltiin, että kädet ja jalat tarvitsivat luonnostaan enemmän verta ja lämpöä ja ne tulisi peittää muuta ruumista paremmin. Kesällä neuvottiin käytettäväksi ohuesta pumpulista tai pellavasta valmistettuja vaatteita ja talvella villaisia pukuja.²³⁷

Pukujen terveellisimmistä valmistusmateriaaleista oli vaihtelevia mielipiteitä. Theodor Löfström kommentoi *Suomen Terveystieteiden lehdessä* villan olleen jokseenkin huono alusvaatemateriaali, sillä siihen kerääntyi ihosta rasvaa ja likaa. Lisäksi villa ärsytti ihoa ja teki sen kylmänaraksi. Sen sijaan villaa suositeltiin päällysvaatteissa käytettäväksi. Alusvaatteissa Löfström puolestaan uskoi tohtori Lahmannin huokoisten puuvillatuotteiden olevan parhaiten soveltuvia tarkoitukseen.²³⁸ Esimerkiksi englantilainen kirurgi Treves puolestaan piti villaa parhaana mahdollisena alusvaatemateriaalina, joka lämmitti käyttäjää aivan eri tavoin kuin esimerkiksi pellava tai puuvilla. Lämpimällä säällä villa puolestaan tuntui viileältä.²³⁹ *Tietosanakirja* otti materiaalikysymykseen kantaa toteamalla eri kangaslaatuojen lämmittävien ominaisuuksien vaihtelevan niiden ilmapitoisuuden mukaan. Esimerkiksi sileät puuvillakankaat sisälsivät vain 50 % kankaan koosta ilmaa ja olivat siksi vähemmän lämmittäviä kuin pöyheäksi kudotut trikoo- ja flanellikankaat, joihin mahtui noin 75–90 % ilmaa.²⁴⁰

Aikakauslehdissä kritiikkiä saivat huono lämmönsäilytyskyky ja epäkäytännölliset pukumallit. Matlakauluksinen ja lyhythihainen puku paljasti suuren osan ihoa alttiiksi vilustumiselle. Toisinaan hihat olivat puolestaan niin tiukat, että kädet pääsivät puutumaan ja työnteko särki käsivarsia. Lukijoita varoiteltiin myös jugendmuodin suosimista pystykauluksista, jotka pitävät kaulan suorassa aiheuttaen verenkierron heikentymistä ja päänsärkyä.²⁴¹ Suomalaisessa aikakauslehdistössä esitetyt pukeutumiseen liittyvät terveysongelmat olivat samankaltaisia, mitä ulkomailla oli havaittu samaan aikaan. Esimerkiksi Saksassa tohtori Gulenburg kritisoi vyötärön seudulle kohdistuvaa puristusta, joka siirsi sisäelimiä pois paikoiltaan. Kritiikkiä sai myös korkea kaulus, johon pukeutuneena pään kääntäminen oli hankalaa.²⁴²

²³⁶Relander, Konrad: Sananen maalais-naisen vaatetuksesta. *Koti ja yhteiskunta* 5–6/1896, 58; Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 46.

²³⁷Meidän pukumme. *Emäntälehti* 5/1908, 75.

²³⁸Löfström, Theodor: Pari sanaa alusvaatteista. *Suomen Terveystieteiden lehti* 2/1896, 26–27.

²³⁹Treves 1886, 87.

²⁴⁰Tietosanakirja 1909 vol. 7, 1086.

²⁴¹Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 46; Niitä näitä. Terveys-ohjeita koulunuorisolle. *Uuden Suomettaren juttu-tupa* 28/1891, 112.

²⁴²Ysenburg 1901, 414–415.

Eräs ristiriitaista kommentointia kerännyt puvun osa oli hattu. Palvelijattarille kohdistettu *Heikkojen ääni* kehotti palvelusväkeen lukeutuvia tyttöjä hatun käyttöön sen terveydellisten syiden takia. Hattu liitettiin pitkään hienomman väen asusteeksi, kun taas alempiin säätyihin lukeutuvat palvelijat käyttivät perinteisesti huivia. Artikkelin mukaan lääkärit kehottivat kaikkia naisia käyttämään kesällä olkihattua ja talvella karvalakkia. Huivin lehti kertoi haittaavan kuuloa ja tuottavan pääsärkyä, sillä se tapasi jättää otsan paljaaksi: ”*Moni nainen, joka vasta vanhana on ruvennut käyttämään hattua on ihmetellyt, että päänsärkö on kadonnut, suhina korvissa heikontunut ja kuulo karaistunut.*”²⁴³ 1800-luvun lopulla naisten päähineiden käytöstä käytiin vilkasta keskustelua. Hatun katsottiin olevan säätyläisnaisten päähine ja huivin vaihtaminen hattuun yhdistettiin kansannaisten haluun parantaa omaa asemaa sosiaalisessa hierarkiassa. Vasta 1900-luvun puolella hattu lakkasi olemasta erityisesti herrasväen asuste.²⁴⁴ Hatusta ei puhuttu aikakauslehdissä ainoastaan positiiviseen sävyyn, vaan sen myös valitettiin olevan ahdas, hiostava ja verenkiertoa estävä päähine.²⁴⁵

Hyviksi perusteiksi vaatteiden valinnalle esitettiin terveellisyys ja säätilaan sopivuus. Sopiva asu piti ruumiin lämpimänä, ei ollut turhan painava eikä se haitannut ruumiin toimintoja. Kaikkien ruumiinosien tuli voida vapaasti liikkua eikä mikään vaatekappale saanut puristaa yhtäkään ruumiinosaa. Huomioon oli otettava myös pukeutujan ikä, sukupuoli ja työ. Terveellisten vaatteiden vaatimuksiksi asetettiin sellainen väljyys, joka salli vaivattoman hengittämisen ja käsien nostamisen pään yli. Kureliivin käytöstä suositeltiin luopumaan kokonaan ja sen sijaan käyttämään alusliiviä, joka ei haittaisi vatsan elinten toimintaa.²⁴⁶ *Emäntälehti* esitteli sopivaksi naisten vyötärön ympäryksen tulisi olla 45–47 % heidän pituudestaan ja miesten vyötärön 42–45 % pituudesta.²⁴⁷ Hyvänä ratkaisuna *Työläisnainen* piti saksalaisen muotilehden ehdotusta jäljitellä antiikin kreikkalaisia ja roomalaisia pukuja, jotka olisivat väljiä ja ruumiin muotojen mukaan laskostettuja.²⁴⁸ *Suomen Urheilulehti* neuvoi polkupyöräilijöitä edellä mainittujen ohjeiden lisäksi peittämään päänsä kevyesti ja suojaamaan vatsan sekä rinnan seudun huolellisesti. Vastatulessa pyöräilyä varten naisia suositeltiin vuoraamaan pukunsa sisäpuoli paperilla.²⁴⁹

²⁴³ Hattu vai huivi? *Heikkojen ääni* 1/1900, 23–25.

²⁴⁴ Oittinen 1990, 58–59.

²⁴⁵ Luonnonmaa, Samps: Pään luonnollinen verho ja hoito. *Luonnonparantaja* 3–4/1914, 65–68.

²⁴⁶ Terveystenhoito ja naisten pukeutuminen. *Työläisnainen* 20/1909, 12–13; Meidän pukumme. *Emäntälehti* 5/1908, 75; Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 46; Meidän pukumme. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 96; Meidän pukumme. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 97; Treves 1886, 65.

²⁴⁷ Suositellun vyötärön ympäryssuhteen mukaan esimerkiksi 170 cm pitkän naiselle sopiva vyötärön ympäryys olisi 76,5–79,9 cm ja 180 cm pitkälle miehelle 75,6–81 cm. Meidän pukumme. *Emäntälehti* 5/1908, 75.

²⁴⁸ Alastomuuden harrastaminen III. *Työläisnainen* 31/1910, 238–239.

²⁴⁹ Neuvoja pyöräilijöille. *Suomen urheilulehti* 3/1902, 241.

4. Näkökulmia terveyteen

1800–1900-luvun taitteen terveystieteen valistus oli yhteiskunnallisesti motivoitunutta: sen tavoitteena oli vaikuttaa yksilöiden terveystietoisuuteen, mutta se toimi samalla kansalaisten keskinäisen suhteen sekä yhteiskuntasuhteen määrittelijänä. Terveystieteen, johon katson myös aineistoni aikakauslehtien kuuluvan, toimi terveystieteen välineenä. Lehdet levittivät tietoa ja parhaimmillaan auttoivat edistämään ihmisten terveyttä.²⁵⁰ 1800–1900-luvun taitteessa terveydeksi katsottiin ruumiin normaali toiminta ja sairautta olivat ruumiin toiminnan häiriöt sekä poikkeukset normaalitoiminnasta. 1800-luvun lopussa terveystieteen tuli osa kansallista sosiaalipolitiikkaa. Terveystietoa levittivät eritoten sivistyneistöön kuuluvat lääkärit, jotka saivat yleisöksen lukutaitoisien kansan. Terveystieteen valistuksessa yksilön toiminnalle ja oikeiksi katsotuille elämäntavoille annettiin suuri painoarvo.²⁵¹ Aikakauslehtien terveystieteen valistus kertoi lukijoilleen terveyttä uhkaavista vaaroista, joita heidän tulisi välttää. Terveystieteen valistajien teksteistä välittyy myös monia merkityksiä, joiden valossa fyysinen hyvinvointi näyttää mahdollisuutena johonkin suurempaan tarkoitukseen tai toimeen, esimerkiksi terveiden kansalaisten synnyttämiseen.

4.1. Terveystieteen valistuksen tehokeinoja

Aikakauslehtien kirjoittajat esittivät omia näkemyksiään terveellisen pukeutumisen ehdoista, jonka lisäksi he käyttivät runsaasti auktoriteetiltaan vakuuttavampia lähteitä. Aineistossani esiintyy useaan otteeseen viittauksia tohtorien ja terveystieteilijöiden kirjoittamiin julkaisuihin tai suullisiin esitelmiin.²⁵² Esittelemällä erilaisia terveystieteen oppia ja seminaaripuheita aikakauslehtien vaatekriitikot ja terveystieteen valistajat tarjosivat lukijoilleen kirjavinkkejä ja samalla perustelivat näkemyksiään koulutustutkimusneempien asiantuntijoiden ajatuksilla. Lehdissä esiteltyjen terveystieteen oppien sisältö on suurelta osin samassa linjassa lehtikirjoitusten kanssa ja kirjoittajat olivat yhtä mieltä siitä, mikä oli epäterveellistä ja mikä puolestaan terveydelle hyväksi. Eräässä artikkelissa mainitaan lyhyesti myös vähemmän suosittua saaneista kirjoista: ”Niistä tosin muutammat ovat liian vaikeatajuisia, toiset eivät sovi meidän

²⁵⁰ Mäki-Kuutti & Torkkola 2014, 37.

²⁵¹ Jauho 2007, 165, 167.

²⁵² Erityisesti *Koti ja yhteiskunta* -lehti julkaisi reportaaseja lääkäreiden pitämistä puhetilaisuuksista ja tuoreista terveystieteen oppia. Ks. esim. Lyhyt terveystieteen oppi naisille. *Koti ja yhteiskunta* 10/1905, 130–131; Terveystieteen oppia. Toht. Alice Stockhamin terveystieteen oppia naisista varten. *Koti ja yhteiskunta* 11/1890, 133; Terveystieteen oppia. Toht. Alice Stockhamin terveystieteen oppia naisista varten. *Koti ja yhteiskunta* 9/1889, 143.

oloihimme ja toiset ovat vanhanaikuisia.”²⁵³ Näitä huonosti tarkoitustaan vastaavia kirjoja tuskin pidettiin tarpeellisena esitellä lukijoille tämän enempää. Olennaisempaa oli ohjata heidät sopivampien terveysoppilukemistojen pariin.

Esimerkkinä sopivaksi katsotuista terveysoppaista voidaan mainita tanskalaisen tohtori Hovitzin kirjoittama *Lyhyt terveysoppi naisille*, jonka *Koti ja yhteiskunta* esitteli lukijoilleen vuonna 1905. Lehti kuvaili Hovitzin kirjaa kehuvin sanoin ja luonnehti terveysopasta helppotajuiseksi ja luottamusta herättäväksi.²⁵⁴ Hovitzin kirjasta esiintyy samoja teemoja, jotka löytyvät *Kodin ja yhteiskunnan* arvo maailmasta. Esimerkiksi naisten terveyden merkitys kiteytyi äidin ja synnyttäjän roolien toteuttamiseen ja kannatusta sai tyttöjen ja naisten liikunta sekä hyvän ryhdin kehittäminen kureliivitt.²⁵⁵ Naisasialehtien suosiossa oli myös chicagolainen naislääkäri Alice Stockham, jonka kerrotaan jopa vierailleen Helsingissä 1880-luvulla ja osallistuneen Suomen Naisyhdistyksen juhliin. Yli 25-vuotisen lääkärinuran tehnyt rouva Stockham näyttää herättäneen suurta ihailua Suomen naisasiapiireissä, olihan hän sekä sukupuolten välisen tasa-arvon puolesta puhuja että terveyden asiantuntija ja korkeassa virassa oleva nainen.²⁵⁶ *Koti ja yhteiskunta* tiesi kertoa, että tohtori Stockhamin mukaan juuri naislääkärit ovat avainasemassa poistamaan suurimman syyn naisten kivulloisuuteen: naisten epäterveellisen puvun.²⁵⁷ Samainen lehti tarjosi lukijoilleen yksityiskohtaisen reportaasin ruotsalaisen tohtori Ellen Sandelinin vierailuluennosta työväennaisten tiloissa sekä yliopiston juhlasalissa. Kiitokset kureliivit sekä korkokengät tuominneelle tohtorille esitti Naisyhdistyksen puheenjohtaja Alexandra Gripenberg. Erityistä kiitosta sai tohtorin tapa korostaa siveellisiä ihanteita ja painottaa niiden tärkeyttä yhdessä terveyden kanssa naisten hyvän elämän perustana.²⁵⁸

Terveystietoa välittäviä tekstejä tarkasteltaessa huomionarvoisaa on tapa, jolla lukijalle puhutaan. Terveysoppaita 1890-luvulta eteenpäin tutkineet yhteiskuntatieteilijät Anna-Maria Mäki-Kuutti ja Sinikka Torkkola havaitsivat aineistonsa terveyden ja sukupuolen valtasuhteiden näyttämöksi, jossa vaikutusta on kohdeyleisön sukupuolella. Oppaissa on näkyvillä miesten ja naisten aseointi suhteessa toisiinsa, kulttuuriin ja yhteiskuntaan.²⁵⁹ Terveysoppaiden saama vastaanotto vaikuttaa olleen ainakin paikoittain vastarintaista, sillä oppaiden kirjoittajat kokivat tarpeelliseksi perustella teoksen hyödyllisyyttä. Naisille kohdistetuissa terveysoppaissa saatettiin esimerkiksi viitata suomalaisnaisten

²⁵³ Lyhyt terveysoppi naisille. *Koti ja yhteiskunta* 10/1905, 130–131.

²⁵⁴ Lyhyt terveysoppi naisille. *Koti ja yhteiskunta* 10/1905, 130–131.

²⁵⁵ Hovitz 1893, 4–5, 32–33, 37

²⁵⁶ ”Tyttö on yhtä hyvä kuin poikakin”. *Koti ja yhteiskunta* 7/1889, 103–104.

²⁵⁷ Terveysoppia. Toht. Alice Stockhamin terveys-opista naisia varten. *Koti ja yhteiskunta* 9/1889, 143.

²⁵⁸ Tohtori Ellen Sandelinin esitelmät. *Koti ja yhteiskunta* 2/1902, 11–12.

²⁵⁹ Mäki-Kuutti & Torkkola 2014, 37–39.

puutteellisiin tietoihin terveydestä ja mainita neuvojen seuraamisen johtavan naistentautien määrän vähenemiseen.²⁶⁰ Naisille suunnatun terveystiedon tarvetta perusteltiin myös äidin tehtävällä antaa tyttärilleen hyvät eväät aikuistumisen ja sukupuolielämän varalle. Mäki-Kuutti ja Torkkola huomauttavat, ettei miehille suunnattujen terveysoppaiden tarvetta naisista poiketen tarvinnut erikseen perustella. Miehiä keskityttiin yksinkertaisesti houkuttelemaan opusten pariin sisällöstä kertomalla. Naisille suunnatun tiedon tarvetta piti perustella, sillä tiedon ei katsottu luontaisesti kuuluvan naisten omaan alueeseen. Kaksijakoisten sukupuoliroolien mukaan nainen kuvasti luontoa ja yksityisyyttä, mies puolestaan järkeä ja julkista. Terveysoppaissa nainen identifioitui lähinnä synnyttäjäksi ja lasten kasvattajaksi, miesten terveyskasvatus ilmeni ruumiinhallintaan ja sukupuoliviettiin liittyvien teemojen käsittelynä. Naiseuden ja mieheyden katsottiin erottuvan toisistaan niin erilaisten roolien ja tehtävien kuin sairastamistapojen puolesta. Naisten katsottiin voivan olla vastuullisia vain silloin, kun heitä oli valistettu.²⁶¹

Siinä missä terveysoppaat opettivat naisille terveystietoa ja ruumiintuntemusta, voidaan informatiivisten lehtiartikkelien katsoa paneutuvan samaan tehtävään. Osatakseen hoitaa terveyttään naisille piti ensin opettaa mikä oli hyväksi ja mikä pahaksi. Ei ollut itsestään selvää, että esimerkiksi kiristävältä tuntuva kureliivi tai alushousujen käyttämättömyys olisi haitallista. Jonkun täytyi se erikseen kertoa naisille ja perustella, millaisia haittoja epäterveelliset pukeutumistavat heille aiheuttivat.

Kertoessaan lukijoilleen pukeutumisen terveysvaikutuksista naistenlehdet joutuivat ottamaan huomioon lukijakunnan arvomaailman ja mahdolliset mielipiteet. Viestinnän tutkija Maija Töyry huomauttaa, että naistenlehdet olivat riippuvaisia yleisöstään ja lukijakuntansa säilyttääkseen niiden tuli heijastaa lukijoiden mielipiteitä ja tuottaa kiinnostavaa sisältöä. Lukijakunnastaan riippuvaisilla aikakauslehdillä ei juurikaan ollut varaa arvostella lukijoidensa elämää ja valintoja. Esimerkiksi kureliivin haitoista käydyn keskustelun kohdalla ei ollut realistista odottaa, että 1800-luvun lopulla kaikki naistenlehtiä lukevat naiset luopuisivat kureliiveistään.²⁶² *Koti ja yhteiskunta* -lehden julkaisemaa kureliiviin kohdistunutta kritiikkiä tarkastellut Töyry toteaa, että lehti antoi lukijoilleen eräänlaista neuvoteluvaraa kureliivin käytön suhteen. Huolimatta lehden neuvoista luopua kureliivistä jätettiin lukijoille avoimeksi mahdollisuus jatkaa edelleen kureliivin käyttöä. Lukijoille annettiin kureliivin haittoja käsittelevissä teksteissä paikka kuulijana, jolle ainoastaan ehdotetaan kureliivistä luopumista. Vasta seuraavalle sukupolvelle, oletettujen lukijoiden tyttärille, asetettiin tiukempi vaatimus kureliivittömästä elämästä. Hieman ristiriitaisesti kureliivin haitoista kertovien tekstien kanssa lehden liite

²⁶⁰ Näin esimerkiksi edellä mainittu tohtori Hovitz aloittaa teoksensa, ks. Hovitz 1893, esipuhe.

²⁶¹ Mäki-Kuutti & Torkkola 2014, 41–44, 48.

²⁶² Töyry 2006, 471–472, 474.

Käsitöitä esitteli kapeavyötäröisiä naisia, joiden Töyry arvelee olleen kureliiveihin sonnustautuneita. Näin ollen *Koti ja yhteiskunta* välitti samaan aikaan kahta erilaista ja ristiriitaista sanomaa. Tekstien tasolla lukijaa kehoitettiin hylkäämään haitallinen kureliivi, mutta liitteen muotikuvissa kureliivillä oli edelleen osansa. Töyry arvelee, että lukijat olivat valmiita ottamaan vastaan ristiriitaisia kureliiviin liittyviä näkökulmia siksi, että aihe oli muutenkin ristiriitainen.²⁶³

4.2. Isänmaallista terveyttä

Vuosisadan vaihteessa terveys katsottiin merkittäväksi pääomaksi, joka rinnastettiin muiden tärkeinä pidettyjen arvojen kanssa. Suomalaisessa hygieniavalistuksessa korostuivat kansallismieliset ja moraaliset piirteet. Hygieniasta haluttiin tehdä kansalaistaito, joka nostettaisiin kouluissa uskonnonopetuksen rinnalle vahvistamaan kansakunnan nuorten siveellisiä ja terveydellisiä käsityksiä. Yhteys terveydenhoidon ja uskonnon välillä selittyy käsityksellä, jonka mukaan Jumala oli luonut bakteerit. Luomisen jälkeen Jumala ei puuttunut niiden toimintaan, vaan bakteerien levittämien sairauksien tarttuminen selittyi epäterveellisillä asuin- ja elinoloilla. Tästä syystä bakteereja vastaan taistelemisen katsottiin kuuluvan ihmisille itselleen ja hygienian oppialalle. Hygienia oli ase, jonka Jumala oli antanut ihmisille hyödyksi taistelussa sairautta ja paheita vastaan. Suomalaiseen mentaliteettiin sopivaksi keinoksi hygienialiikkeen toiminnalle katsottiin vapaaehtoinen kansalaistoiminta ja hyväntekeväisyys. Laajojen yhteiskunnallisten reformien uskottiin olevan liian vieraita Suomen kansalle, johon pyrittiin mieluummin vaikuttamaan kansanomaisin keinoin ja vähemmän räikein menetelmin. *Suomen Terveystieteiden lehti* päätoimittanut Konrad Relander esimerkiksi puhutteli lukijoitaan isälliseen tyyliin kristillisellä katsomuksella höystettynä – yhdistelmällä, jonka uskottiin olevan potilaille ja kansalaisille helposti lähestyttävä.²⁶⁴

Kansalaisten terveyden kohentaminen katsottiin 1900-luvun alussa suomalaisen yhteiskunnan keskeiseksi tavoitteeksi. Alettiin puhua sosiaalihygieniasta, jolla tarkoitettiin yhteiskunnallista terveydenhoitoa. Sosiaalihygienian näkökulmasta vähävaraisen väestön kurjat elinolot pitäisi korjata, jotta kansan terveys paranisi. Kansanterveyden edistämiseksi tehtävien toimenpiteiden välttämättömyys perusteltiin sillä, että toimet edistäisivät Suomen pyrkimyksiä nousta takapajuisesta maasta sivistyskansaksi. Maan itsenäistyminen kasvatti mahdollisuuksia ja toisaalta velvollisuuksia hygienian parantamiseen.²⁶⁵ Kansalaisten terveydellä oli kansantaloudellisia vaikutuksia, menetetyt työpäivät ja

²⁶³ Töyry 2006, 468–469, 466–467, 472–473.

²⁶⁴ Halmesvirta 1998, 41–43. Ks. myös Relander, Konrad: Mitä vaaditaan ihmiseltä hänen terveytensä suhteen? *Suomen Terveystieteiden lehti* 8/1890, 113–117.

²⁶⁵ Harjula 2006, 103.

ihmishenget tarkoittivat taloudellisia tappioita. Kansanterveyden parantaminen oli siis talouden kannalta suotuista toimi, mutta se katsottiin myös yhteiskunnan moraaliseksi velvollisuudeksi, sivistyskansan merkiksi ja kansalliseksi kunnia-asiaksi. Lisäksi terveyden parantaminen oli merkittävää kansan puolustuskuntoisuuden kannalta.²⁶⁶

Vuosisadan vaihteessa elettiin aikaa, jolloin Venäjä pyrki yhä liittämään Suomen yhä tiiviimmäksi osaksi keisarikuntaa. Autonomian etuoikeuksiin totunut Suomi sai karvaasti todistaa lainsäätöoikeuksiensa menetyksen ja Venäjän armeijan riveihin suomalaismiehet passittavan asevelvollisuuslain toteutumisen. Suomen oma sotaväki oli lakkautettu vuoteen 1905 mennessä, jonka jälkeen sotapalvelusta piti suorittaa Venäjän armeijan riveissä.²⁶⁷ Yhteiskunnan edun kannalta negatiivista oli hyödytön, epäterveellinen ja säädytön elämä. Voimakkaiden, itseään ruumiillisilla harjoituksilla vahvistavien ja terveyttään hoitavien kansalaisten myötä tulevien sukupolvien perintöaines vahvistuisi. Voimakas väestöpohja katsottiin vakaan kansallisen kehityksen edellytykseksi.²⁶⁸ Kansaa tuli vahvistaa tulevia koitoksia varten. Kureliiveissä viruvat, heikot ja vaivaiset naiset eivät olleet omiaan vahvan suomalaisen kansakunnan pohjaksi.

Suomen Terveystoimituksessa puhuteltiin naisia ja miehiä, molempia sukupuolia kehoitettiin pyrkimään kohti suurempaa henkistä ja yhteiskunnallista vapautta ja samalla irtaantumaa ruumiillista vapautta haittaavien vaatteiden ja kenkien vaikutuksesta.²⁶⁹ Koko kansan voiman kerrottiin riippuvan naisten ruumiillisesta voimasta ja henkisestä kehityksestä. Aideillä katsottiin olevan mitä suurin vaikutus lasten kasvuun ja kehitykseen. Äideillä oli suuri vastuu siitä, millaisia kansalaisia maa sai ja naisten kansallinen tehtävä konkretisoitui äitiytenä. Ruumiillista kehitystä ja työntekoa haittaavista vaatteista ja fyysistä kuntoa heikentävästä jatkuvasta paikallaan olostani tuli päästä eroon. Kansakunnan perustana nähtyjen naisten terveys sai keskeisen roolin uuden sukupolven tuottamisen ja ohjauksen kautta. Terveen kansakunnan aikaansaamiseksi tyttöjen ruumiilliseen kasvatukseen piti alkaa kiinnittää huomiota yhtä lailla kuin poikienkin ruumiinkehitykseen.²⁷⁰ Puristavan ja keholle epäsoveliaan vaatetuksen katsottiin aiheuttavan naisten heikkoutta, joka ilmeni erityisesti uusien sukupolvien tuottamisessa: heikot äidit synnyttivät heiveröisiä jälkeläisiä. Raajarikkojen ja psyykkisesti poik-

²⁶⁶ Harjula 2015, 38; Harjula 2007, 18; Harjula 2006, 103.

²⁶⁷ Hoppu 2006, 57.

²⁶⁸ Halmesvirta 1998, 7, 86.

²⁶⁹ Heikinheimo, Oskari: Vastalause ja pyyntö. *Suomen Terveystoimitus* 7–8/1907, 109.

²⁷⁰ Sananen lasten ruumiin kehittämistä. *Suomen Terveystoimitus* 7/1890, 101; Uinti kansallisharrastukseksi. *Suomen urheilulehti* 2/1907, 122; Böckerman 2012, 73.

keavien lasten erilaisuuden syyksi katsottiin heidän äitiensä turhamaisuus, jonka vuoksi kireä kureliivi oli häirinnyt lapsen kehitystä koko raskauden ajan. Äidin ruumista veltostuttavista ja sikiön kehitystä vahingoittavista vaatekappaleista oli päästävä eroon.²⁷¹

Keskeisimpiä 1800-luvun terveysvalistusta tekevien kättilöiden ja lääkäreiden käsittelemiä teemoja olivat raskaus, synnytys ja äitiys, joiden merkitys korostui yhteiskunnallisen keskustelun perhekeskeisissä näkökulmissa. Lehtiartikkeleista on luettavissa dramaattisia tarinoita vuosisadan vaihteen maaseudulta, jossa ei ymmärretty tai raaskittu hakea lääkäriä hoitamaan synnyttävää naista. Kertomukset antavat ymmärtää, ettei synnytysten vakavuutta tahdottu ymmärtää tai sitten luotettiin sallimukseen, joka määräisi synnyttäjän kohtalon lääkärin toimista huolimatta. Tyttöjen saama informaatio ja valmistautuminen avioliittoon ja äitiyteen oli paikoin varsin puutteellista. Vuosisadan lopun ongelmana oli useita terveysvalistajien vääristyneinä pitämiä käsityksiä ja uskomuksia, jotka oli kitkettävä kansan keskuudesta pois paremman ja modernimman äitiyden nimissä. Vanhat kansanuskomukset tuli korvata lääketieteellisellä tiedolla. 1800-luvulla kansan keskuudessa ihanteelliseksi katsottu äiti teki työtä raskausajan loppuun asti. Työn merkitys korostui entisestään, kun raskaiden fyysisten askareiden kerrottiin johtavan helpompaan synnytykseen. Työnteko oli kansallinen hyve, jonka tekeminen kotiooloissa katsottiin yleisesti hyväksyttäväksi raskausaikana. Erityisesti porvariston keskuudessa eli kulttuurinen ihanne, jonka mukaan naisen rooli niin yhteiskunnassa kuin perheessäkin oli äitiys.²⁷² Sukupuolten välisen työnjaon mukaan naisen osa oli hoitaa tehtävänsä synnyttäjänä, äitinä ja lasten kasvattajana. Vastuu kansakunnan tulevaisuudesta lankesi kasvatustehtävän kautta naisten hartioille ja terveydestä tuli avain tulevien sukupolvien hyvinvointiin. Kansallisen kasvatustehtävän nimissä naisten hedelmällisyys ja synnytys piti lääketieteellistää.²⁷³ Mäki-Kuutti ja Torkkola kuvaavat naista ja hänen ruumistaan ”kansakunnan pienoismalliksi, jonka hygieniasta miesasiantuntijoiden täytyi määrätä”.²⁷⁴

Relander kertoi kureliivin haitallisuuden ilmenevän tulevien sukupolvien kehityksessä. Kureliiviä käyttäneen äidin heikentyminen ja voimattomuus siirtyivät lapsiin. Näin Relander uskoi kureliivin surkastuttavan välillisesti koko kansan elinvoimaa sitä enemmän, mitä laajemmin vaatekappaletta käytettäisiin. Relander kehotti nuoria naisia ja säätyläistyttäriä ottamaan asiakseen kureliivin välttämisen ja pukeutumisreformin ajamisen. Paatuneiden kureliivin käyttäjien hän uskoi olevan toivotto-

²⁷¹ Halmesvirta 1998, 144; Steele 2001, 76.

²⁷² Helsti 2003, 46, 52. Katso myös Naisen asemasta äitinä. *Koti ja yhteiskunta* 7–8/1897, 79–81.

²⁷³ Mäki-Kuutti & Torkkola 2014, 44; Helsti 2003, 51.

²⁷⁴ Mäki-Kuutti & Torkkola 2014, 46.

mia tapauksia, jotka eivät osanneet enää luopua totutuista vaateustavoista. Kureliivistä eroon pääseminen näyttäytyy Relanderin kirjoituksessa isänmaallisena asiana, joka kosketti koko kansakuntaa. Hän vetosi lukijoiden kansallistunteeseen ja isänmaanrakkauteen:

Isänmaa tarvitsee voimallisia sekä naisia että miehiä eikä kureliivin teräsjänteistä uhku voimaa -- Näyttäkää nuoret neitosemme, ja vanhemmatkin, joilta vapauden henki ei ole tykkänään kadonnut, ett'eivät Suomen naiset aijo jäädä viimeiseen riviin taistelussa, kureliivin valtaa vastaan.²⁷⁵

1900-luvun alussa hygieniavalistuksen rinnalle terveyden yhteiskunnallisista ulottuvuuksista käytyyn keskusteluun nousi oppi degeneraatiosta eli ihmisten rodullisten ominaisuuksien heikkenemisestä. Degeneraation vaikutusten katsottiin ilmenevän perimän kautta.²⁷⁶ *Koti ja yhteiskunta* arveli yhden tulevaisuutta eniten uhkaavista vaaroista olleen naisten heikkous, joka hankaloittaisi äitiyttä ja periytyisi tuleville sukupolville. Lehden mukaan useat naiset olivat kykenemättömiä tulemaan äideiksi, miehissä puolestaan heikkous ilmeni perinnöllisenä heikkohermoisuutena, heikkomielisyytenä ja rikkollisuutena. Kivulloiset naiset ja heikkoälyiset miehet eivät artikkelin mukaan olleet sopivia huolehtimaan arvokkaiden ihanteiden toteutumisesta, kuten vapaudesta, edistyksestä, älyllisyydestä, siveydestä, kansojen kohtalosta jo maailman kehityksestä. Näiden tavoitteiden toteuttamiseksi tarvittiin väkeviä miehiä ja rohkeita naisia.²⁷⁷ *Koti ja yhteiskunta* perusteli tarvetta suomalaisten naisten vapautumiselle vaatetuksen rajoitteista seuraavasti:

Varsinkin meidän Suomen naisten tulisi olla vapaita, voimakkaita naisia, olemme pieni, köyhä kansa, tukalassa asemassa kahden väkevemmän välissä, ruumiillinen terveys on ensimmäinen ehto kestääksemme tässä kiristyksessä, ja kansa ei pysy terveenä, jos eivät sen naiset ole terveitä ja naiset eivät ole terveitä, niinkauan kun heidän keuhkonsa ja sydämensä eivät ole vapaita toiminnassaan.²⁷⁸

Pyrkimys kansan vahvistamiseen ja terveyden edistämiseen näyttäytyy olennaisena toimenpiteenä poliittisesti kriittisessä tilanteessa. Terveyteensä ihmiset pystyivät vaikuttamaan, oikein pukeutumalla he voisivat olla ruumiillisesti ja henkisesti vahvoja toimijoita. Kansallistunteen nostattamiseen liittyi keskustelu, jota käytiin muun muassa Suomen käsityönopettajien liiton julkaiseman *Käsitéollisuus*-lehden toimesta 1910-luvun alussa. Lehti ehdotti perinteisten kansallispukujen ottamista uudelleen käyttöön. Lehden mukaan suomalaisnaiset olivat ottaneet tavakseen jäljitellä ulkomaisia muoteja, jotka vieraannuttavat ihmiset kotimaan juurista. Isänmaallisen pukeutumisen merkityksellisyyttä ja ajankohtaisuutta lehti perusteli vallitsevalla poliittisella tilanteella: ”*Jos todella tahdomme pysyä*

²⁷⁵ Relander, Konrad: Kureliivistä. *Suomen Terveystoimilehti* 8/1891, 126–128.

²⁷⁶ Harjula 2007, 40.

²⁷⁷ Meidän pukumme. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 97.

²⁷⁸ Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 47.

”kansana kansojen joukossa”, on meidän varsinkin silloin, kun valtiorakennettamme puretaan, koettava kansallista kulttuuriamme, sivistyselämäämme lujittaa.”²⁷⁹ Riitta Oittisen mukaan kansallispukuihin puiki juuri kansallisuusaatteesta. 1870-luvulta eteenpäin heräsi erityisesti helsinkiläis-lylioppilaiden keskuudessa kiinnostus perinteisiä kansapukuja kohtaan ja niitä lähdettiin keräämään ympäri maata museoiden kokoelmiin.²⁸⁰ 1910-luvulla meneillään oleva venäläistämiskausi vaikutti suomalaisten elämään poliittisesti painostavana ajanjaksona, jolloin tukea isänmaalle haluttiin antaa symboleiden keinoin, jos muuta mahdollisuutta ei ollut.

4.3. Terveiden sukupuoli

Eräässä Amerikan Yhdysvaltojen valtiossa on äskettäin tehty lakiehdotus, jonka mukaan avioliitto voidaan purkaa jos nainen käyttämällä ”väärää kaunistusvälineitä on asettanut ansan miehelle”, niin että tämä on mennyt naimisiin hänen kansansa. Vääriin keinoihin luetaan m.m. ihomaali, puuteri, hajuvedet, tekohampaat, tekotukka, ”täyttelemiset” ja korkeakantaiset kengät. Moista avioliittoa voi verrata kontrahtiin, joka menettää pätevyytensä, jos sen ehdot rikotaan.²⁸¹

Heti yhdysvaltalaisen lakiehdotuksen esitelyään *Työläisnainen* ihmetteli, miksi naisten luonnollisia muotoja muotoileva kureliivi puuttui väärin kaunistuskeinojen listasta. Artikkelin ihmetystä lisäsi tieto, jonka mukaan ulkomailla oli perustettu useita kureliivin vastustamiseen keskittyneitä yhdistyksiä. Yhdistysten naisjäsenet sitoutuivat elämään elämänsä ilman kureliiviä ja miesjäsenet puolestaan lupasivat avioitua vain kureliivittömän naisen kanssa. Ulkomaiset esimerkit esitelyään artikkelin kirjoittaja siirtyi pohtimaan, miten Suomessa menestyisi ulkonäön kohentamista rajoittava laki. Kirjoittaja ilmoitti hieman ironiseen sävyyn haluavansa ulottaa rajoitukset myös miehiä koskeviksi ja lukea maskuliinisiin kaunistuskeinoihin ainakin silkkihatun, hännystakin, partavaksin, tavattomasti kaunistavan upseeriunivormun ja pappien liperit sekä messukaavun.²⁸²

Huolimatta pukeutumiskritiikin terävän kärjen osumisesta juuri naisten vaatetustapoihin ei miesten pukujakaan nähty yksioikoisen ongelmattomina. Miehiä varoiteltiin muodikkaista kengistä, joita räätälit valmistivat ajankohtaisten kuosien, ei terveyden, ehdoilla. Epäsoveliaita kenkiä ei kuitenkaan pidetty vakavan vaarallisina, vaan niiden kerrottiin aiheuttavan haittaa lähinnä kukkarolle, kun tar-

²⁷⁹ Kansallispuvuista. (”Ruutuliivin” rupuksia.) I: Kannattaako ottaa puheeksi? *Käsateollisuus 1/1910*, 4.

²⁸⁰ Oittinen 1990, 59.

²⁸¹ Väärät kaunistuskeinot ja avioliitto. *Työläisnainen* 26–27/1910, 211.

²⁸² Väärät kaunistuskeinot ja avioliitto. *Työläisnainen* 26–27/1910, 211.

vittiin lääkärin palveluksia jalkojen kuntouttamiseksi. Samoin kerrottiin liikavarpaiden tuottavan tuskaa, jos joku toinen henkilö sattui tallemaan niiden päälle. Vakavammaksi ongelmaksi Konrad Relander nimesi miesten henkselit, jotka tuntuivat painona olkapäillä ja vastuksena rintakehän liikkeille. Relander moitti miehiä oman muotiorjuuden kieltämisestä ja naisten syyttämisestä kyseisen paheen toteuttajiksi. Miehillä oli tapana paheksua naisten kureliivejä ja epäterveellistä muotia, mutta itse he kannattelivat muodikkaasti housuja henkseleillä ja kuuntelivat räätäliensä tietoja uusimmista muotivirtauksista.²⁸³ Miesten kerrottiin suhtautuvan naisten muotiin halveksivasti, mutta toivovan oman vaimon tai sisaren kuitenkin pukeutuvan tyylikkäästi.²⁸⁴ Terveelliseen vaatetukseen kannustettavia naisia kehoitettiin olemaan välittämättä sellaisista miehistä, jotka ihailivat kapeaa muurahaisvyötäröä. Muodikkaita naisia arvostaneet miehet kuvailtiin pinnallisiksi keikailijoiksi. Naisia kannustettiin vaatimaan, että he tulisivat nähdyiksi miehen vertaisina.²⁸⁵

Sosiologi Georg Simmel selitti 1900-luvun alussa naisten alttiuden muoti-ilmiöiden seuraamiselle sukupuolen heikkoudella. Hänen mukaansa heikossa asemassa olevat välttivät yksilöllisyyttä ja tarttuivat johonkin yleiseen ja hyväksytyyn tapaan. Miehillä oli tyyppillistä välinpitämättömyyttä pinnallisia muoti-ilmiöitä kohtaan, sillä miehet olivat Simmelin mukaan pohjimmiltaan naisia monisyisempiä olentoja. Nykyaikainen, miehen olemusta tavoitteleva emansipoitu nainen saattoi niin ikään olla välinpitämätön muodin virtauksia kohtaan.²⁸⁶ Samalla, kun aikakauslehdet kehottivat naisia pukeutumaan terveellisesti, määriteltiin heidän luonteelleen ominaiseksi taipumus miesten miellyttämiseen. Terveysvalistajien mielestä vastakkaisen sukupuolen miellyttäminen tuli toteuttaa terveyden ehdoilla, puvun tuli olla samanaikaisesti ulkonäöltään sievä ja terveellinen. Miellyttävän ulkonäön saavuttamiseen ei katsottu tarvittavan kureliivillä puristettua kapeaa vyötäröä, suurta lintua kannattelevaa hattua ja muita muodinmukaisia koristuksia. Naisille pyrittiin vakuuttamaan, että luonnollinen ja liikunnalla vahvistettu vartalo olisi kauniimpi ja elinvoimaisempi, kuin kureliivillä muotoiltu jäykkä silhuetti.²⁸⁷ Steele huomauttaa, ettei kureliivi epäterveellisyydestään huolimatta estänyt naisten työnte-koa ja vaatekappaletta käyttivät muutkin kuin yläluokan työtä tekemättömät naiset. Porvariston ja yläluokan erottautumispyrkimyksistä huolimatta kureliivi oli Steelen mukaan käytössä kaikissa yh-

²⁸³ Relander, Konrad: Pakinoita miesten puvusta. *Suomen Terveystoimilehti* 3/1894, 46–48.

²⁸⁴ Uusi puku naisille. *Koti ja yhteiskunta* 10/1895, 121.

²⁸⁵ Luonnon mukainen naisten puku. *Uusi kuvalehti* 21/1897, 286–287; Naisen puvusta. *Koti ja yhteiskunta* 11/1896, 133.

²⁸⁶ Simmel 1986, 52, 55.

²⁸⁷ Luonnon mukainen naisten puku. *Uusi kuvalehti* 21/1897, 286–287; Opettava kertomus kureliiviä käyttäville naisille. *Suomen Terveystoimilehti* 11/1904, 190–171; ks. myös Halmesvirta 1998, 46, 67.

teiskuntaluokissa. Säätöeron sijaan se merkkasi selkeästi sukupuolieroa määrittäen naisten vaatekappaleeksi. Kureliivillä oli perinteen tuoma auktoriteettiasema, se ollut vuosisatojen ajan osa aristokraattisen naisen asua ja kuului osaksi soveliasta pukeutumistapaa.²⁸⁸

1800-luvun lopulla muodikkaiden ja koristeellisten vaatteiden käyttämistä alettiin paheksua erityisesti kristillisissä piireissä, joissa näyttävän meikkaamisen ja laittautumisen katsottiin olevan heikon siveellisen tason merkki. Luonnollisuus ja siveellisyys nähtiin kunnioitettaviksi ominaisuuksiksi nuorissa neidoissa.²⁸⁹ Ihmettelyä kohtasi esimerkiksi nuorien neitojen halu käyttää kangistavia kureliivejä, kuin herrojen mieltymys tanssittaa kyseiseen vaatekappaleeseen pukeutuneita neitejä. Kureliivin nimittäin kerrottiin paistavan hennon läpikuultavan vaalean tanssiaismekon läpi paljastaen jäykistävät metalliluut.²⁹⁰ Voimakasta keskustelua heräsi naisten ominaisuuksista ja heidän soveltuvuudesta yhteiskuntaelämän julkisille näyttämöille – olihan heitä pitkään pidetty ruumiillisesti heikompana sukupuolena, joka kärsi helposti mielenliikutuksista ja kaikenlaisista vaivoista. Naisille terveellisiksi katsottiin kevyet työt kodinhoidon ja lastenkasvatuksen parissa. Ajatus lienee lähtöisin ylemmistä yhteiskuntaluokista, joiden maailmankuvaan kuului palvelusväen läsnäolo, joka huolehti perheen emännän puolesta talon raskaammista töistä. Huomiotta jäivät tässä visiossa runsaslukuiset kaupunkien tehdastyöläisnaiset ja maaseutujen maataloustöissä ahertavat naiset.²⁹¹

Säätyläisten ja sivistyneistön keskuudessa sukupuolien toimintapiirit ja moraalikoodistot erosivat toisistaan 1800–1900-luvun taitteessa merkittäväällä tavalla. Pojat oppivat poikakoulujen miehisessä ympäristössä miehille kuuluvia ominaisuuksia ja kasvaessaan aikuisiksi heille sallittiin harrastuksia, jotka naisten kohdalla eivät tulleet kuuloonkaan. Miehet saattoivat järjestää juomailtoja, pelata uhka-pelejä ja vieraila ilotaloissa.²⁹² Siinä missä muotien seuraaminen ja turhamaisuus katsottiin naisille ominaiseksi paheeksi, oli miehillä omia sukupuolelleen paheksuttavia tekoja. Naisten muotihulluus ja miesten taipumus juoda alkoholia esiintyvät aikakauslehtiaineistossa toisiinsa verrattavina paheina.²⁹³ Ollilan mukaan naisilta odotettiin korkeaa moraalista ja siveellisyyttä. Heitä kohdeltiin lapsuudesta asti hauraiden olentojen tapaan ja tietämättömyys äidin ja vaimon tehtävien sisällöistä oli yleistä. Viattomuuden ja puhtauden hyveet toteutuivat usein käytännössä tietämättömyytenä.²⁹⁴

²⁸⁸ Steele 2001, 49, 51.

²⁸⁹ Böckerman 2012, 73.

²⁹⁰ Luonnon mukainen naisten puku. *Uusi kuvalehti* 21/1897, 286–287.

²⁹¹ Halmesvirta 1998, 165–166.

²⁹² Ollila 1998, 172–173.

²⁹³ Ks. esim. Nainen ja voimistelu. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 94; Muotihulluus. *Kylväjä* 11/1897, 92; Yleisiä uutisia. *Paimen-Sanomia* 32/1896, 255.

²⁹⁴ Ollila 1998, 172–173.

Kaksijakoinen sukupuolijärjestys on havaittavissa aineistossani. Useissa lehtiartikkeleissa nousee esiin kureliivin sukupuolittunut käyttö. Vaatekappale kuului itsestään selvästi ainoastaan naisille, poikien ja miesten ruumiit saivat kasvaa ja kehittyä ilman vastaavaa pukinetta: ”Eihän kenenkään kuule sanovan, että terveän pojan selkää tarvitsisi kureliivin avulla suorana pitää.”²⁹⁵ *Koti ja yhteiskunta* -lehden kirjoittaja arveli, etteivät miehet liikkuisi naisia enempää, jos heidän ruumistaan rajoittaisi samanlainen puku kuin naisilla.²⁹⁶ Eräessä artikkelissa naisia kehoitettiin havainnollistavasti pukemaan kureliivi reippaan nuoren ja vahvan poikansa päälle ja katsomaan millainen on tuon pukineen vaikutus.²⁹⁷ Ajatus kureliiviin puetusta pojasta näytti 1800–1900-luvun taitteessa vakiintuneiden sukupuoliroolien mukaan mahdottomalta tai naurettavalta. Kureliivin sukupuolittunut käyttöperuste kyseenalaisteettiin ironisella kysymyksellä: olivatko ainoastaan tytöt perineet kureliiviä käyttäviltä äideiltään heikot selkälihakset.²⁹⁸ *Koti ja yhteiskunta* -lehden kirjoittanut Ida Yrjö-Koskinen totesi, että naisien ajateltiin olevan luonnostaan hempeitä, mielialoiltaan vaihtelevia ja oikukkaita. Sukupuolirooleja vahvistettiin ja kasvatettiin jo lapsuudesta lähtien, kun tytöille annettiin lahjoiksi hajuvesipulloja, pitsikoristeisia esiliinoja ja koreita nauhoja. Pojat puolestaan saivat onkivapoja, työkalupakkeja tai palloja, sellaisia asioita, joiden avulla he saattoivat harjaannuttaa kädentaitoja ja käytännön osaamista. Tyttöjen kasvatusta vahvisti heissä vaihtelevuuden tarvetta, oikullisuutta ja turhamaisuutta, jotka myöhemmällä iällä johtivat kiivaaseen muodin seuraamiseen. Kasvatusta vaikutti tyttöjen mentaliteettiin ja heidän suhtautumisensa elämän tosiasioiden kohtaamisessa. ”Vaateajatukset eivät voi koskaan vaikuttaa jalostavasti siehuun.” totesi Yrjö-Koskinen. Hän korosti, että naisten huonoina pidettyjä ominaisuuksia olisi kasvatuksen avulla mahdollista muuttaa.²⁹⁹

1800-luvulla tyttöjen ja poikien kasvatusta erosi oleellisella tavalla toisistaan. Varhaisesta lapsuudesta lähtien tytöt kasvoivat äitien lähellä opetellen naisten tehtäviä. Heidän toimintapiirinsä oli kodin sisätila. Pojat saivat vapaammin juosta ulkona leikkimässä.³⁰⁰ Liikunnan ja työnteon merkitystä hyvän terveyden kartuttamisessa korostettiin osana terveysvalistusta. Terveysvalistusta tutkinut Mikko Jauho huomauttaa, että toimettomuuden pelättiin aiheuttavan erilaisia hermostollisia ongelmia. Eräs näistä oli oman terveydentilan ylikorostunut seuraaminen ja liiallinen itsekeskeisyys.³⁰¹ Tunneilmajujen pidättyvyys ja luonteen lujuus oli miehillä arvostettuja ominaisuuksia, kun taas voimakkaat

²⁹⁵ Terveysoppia. Kureliivistä. *Koti ja yhteiskunta* 6–7/1892, 82.

²⁹⁶ Meidän pukumme. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 97.

²⁹⁷ Terveysoppia. Toht. Alice Stockhamin terveys-opista naisia varten. *Koti ja yhteiskunta* 11/1890, 133.

²⁹⁸ Terveysoppia. Kureliivistä. *Koti ja yhteiskunta* 6–7/1892, 82.

²⁹⁹ Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 46–47.

³⁰⁰ Ollila 1998, 21.

³⁰¹ Jauho 2007, 169.

tunteenpurkaukset ja herkkyys katsottiin naisellisiksi ominaisuuksiksi.³⁰² Säätyläisnaisille tyypilliseksi ominaisuuksiksi katsottiin hentous ja hauraus, jota ulkoisenkin olemuksen tuli edustaa kureliivin avulla luodun kapeavyötäröisen siluetin myötä. Arvostettu vaalean kuulas iho saatiin aikaan sisätiloissa pysyttelemällä ja aurinkoa välttämällä³⁰³. Viehättävällä olemuksella tähdättiin menestykseen avioliittomarkkinoilla. Hennon olemuksen korostaminen liittyi 1800-luvulla käytyyn keskusteluun naiseudesta ja orastavaan pelkoon sukupuoliroolien muutoksesta. Naisellista heikkoutta oli vielä vuosisadan alkupuolella perusteltu raamatullisin huoneentauluin, joissa mies esitettiin perheen päänä nain tämän alamaisena. 1800-luvun loppupuolella naisten ominaisuuksista kiinnostuttiin eritoten lääketieteen piirissä. Naisten fysiologiaa ja taudinkuvia alettiin tutkia entistä kovemalla innolla ja lääketieteen nimissä oli mahdollista kommentoida tutkimustulosten esittämisen ohessa yhteiskuntaa ja sukupuolirooleja. Vuosisadan kuluessa lääkäreistä tuli yhä suurempi auktoriteetti kirkollisen vallan väistyessä. Terveydestä tuli keskeinen tekijä ihmisten ja sukupuolten määrittelyssä. Heikompana sukupuolena sairastelu katsottiin naisille ominaiseksi tavaksi reagoida erilaisiin ongelmiin.³⁰⁴

Miesten ja naisten vaatteet erosivat toisistaan erilaisten käyttötarkoitustensa osalta 1800-luvun lopulla. Aikakauslehtiaineistossa miesten vaatetus esitettiin pääosin tarkoituksenmukaisena, käytännöllisenä ja kestäväenä. Naisten puvut puolestaan kuvattiin ohuiksi, epäkäytännöllisiksi ja muodikkaiksi. *Koti ja yhteiskunta* -lehti kertoi miesten puvun päätarkoituksena olleen ruumiin suojaaminen, joka naisten puvuissa oli jäänyt sivuseikaksi. Naisten vaatetuksen päätehtäväksi määriteltiin sievältä näyttäminen.³⁰⁵ Erään esimerkin naisten ja miesten pukujen erosta kertoi *Koti ja yhteiskunta* -lehden julkaisema tarina englantilaisesta rouvasta, joka etsi itselleen Lontoosta käytännöllisiä matkavaatteita. Matkavaatteiden tuli olla lujatekoisia ja kestävästä kankaasta valmistettuja. Ensimmäisenä rouva vieraili kenkäkaupassa, jossa hänelle tarjottiin siroja, korkealla ja kapealla korolla varustettuja, suippokärkisiä kenkiä. Rouva kertoi kenkien puristaneen varpaita rautapihtien tavoin ja totesi ne varsin huonoiksi matkakengiksi. Myyjä ilmoitti kenkien olevan uusinta muotia, eikä naisille kaupasta löytynyt muunlaisia. Lähtöä jo tehdessään rouva huomasi kaupassa matalakantaiset ja tukevot kengät, jotka osoittautuivat poikien kengiksi. Rouva huijasi ostavansa kengät pojalleen ja sai näin itselleen tukevot matkakengät. Seuraavaksi rouva suuntasi hattukauppaan, jossa hänelle esiteltiin joukko höyhenin ja pitsein koristeltuja raskaita hattuja. Hän totesi hatut epäkäytännöllisiksi ja toisti kenkäkaupassa tekemänsä huijauksen ostamalla poikien hatun, joka osoittautui vahvaksi ja kepeäksi. Tarina

³⁰² Häggman 1994, 183, 187, 194.

³⁰³ Ks. ruskettumisen estämiseen käytetyn silmäharson terveydellisistä vaikutuksista s. 42.

³⁰⁴ Ollila 1998, 192, 205–208.

³⁰⁵ Naisen puvusta. *Koti ja yhteiskunta* 11/1896, 133; Kirje Helsingistä. *Kansakoulun lehti* 3–4/1900, 88–91; Kuinka petin hirmuvaltiaan. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1890, 107–108.

jatkuu samaan tapaan: rouva etsi vielä hametta, sukia, hansikkaita, kalosseja ja sateenvarjoa. Kaikkien vaatekappaleiden kohdalla hän päätyi ostamaan miehille tarkoitettun pukineen, lukuun ottamatta hametta, jonka kohdalla valitsi hän hamekankaaksi miesten housukankaan. Naisten tuotteet osoittautuivat heikkotekoisiksi ja ohuista kankaista valmistetuiksi. Tarinassa kaikkien naisten pukineiden tarkoituksena oli muodikkaus ja kauneus, kun taas miesten vaatteet oli tehty kestävämpään käyttöön vaihtelevissa sääoloissa.³⁰⁶

4.4. Terveys ja yhteiskunnallinen asema

Naisasialiikkeen porvarillisissa piireissä uskottiin, että naisilla oli sama Jumalan antama oikeus puhua, ajatella ja toimia kuin miehilläkin. Naisten tulisi yhtä lailla miesten kanssa osallistua kansakunnan rakentamiseen.³⁰⁷ *Koti ja yhteiskunta* -lehdessä naisten tärkeimmäksi ja pyhäksi tehtäväksi nähtiin terveiden, siveellisten ja onnellisten uusien kansalaisten kasvattaminen. Voidakseen kasvattaa hyviä kansalaisia, tuli naisten ensin itse olla terveitä ja siveitä.³⁰⁸ Yhteiskunnallisessa keskustelussa eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien naisten tavoitteet ja pyrkimykset erosivat toisistaan. Porvarilliset naisasialiikkeet tavoittelivat yhdenveroisuutta suhteessa miehiin niin koulutuksen kuin työn osalta, työläisnaiset pyrkivät mahdollisuuteen toteuttaa äidin roolia ansiotyön ohella.³⁰⁹ Porvarillisten naisasiayhdistysten mielestä vaatteiden tuli olla käytännöllisiä siksi, ettei niiden tarkoituksena haluttu enää olevan miehiä varten koristautuminen. Ihanteellinen nainen oli toimelias ja tasa-arvoa vaativa. Vaatteiden tuli mahdollistaa liikkuminen ja fyysisten toimien tekeminen, niiden ei haluttu olevan toimintaa rajoittavia tekijöitä.³¹⁰

Työläisnaispiireissä työnteko puolestaan oli selviytymisehto, eikä soveltuvan vaatetuksen myöntämä etuoikeus. Heidän osaltaan terveellisten vaatteiden tavoittelu tähtäsi käytännönläheisemmin helpompaan työntekoon ja parempaan terveyteen. Työväestöllä ei ollut varaa sairastaa, joten vaatteiden tuli tukea pyrkimyksiä pysyä terveenä. *Työläisnaisen* artikkelin mukaan muotihulluus oli alkanut toimitomista yläluokan naisista, jotka ajankulukseen tilailivat epäterveellisiä muotipukineita ulkomailta. Muodikkaat naiset eivät välittäneet siitä, oliko vaatetus terveellinen vai ei, tärkeintä oli miellyttävä

³⁰⁶ Kuinka petin hirmuvaltiaan. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1890, 107–108.

³⁰⁷ Meidän pukumme. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 97.

³⁰⁸ Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 47.

³⁰⁹ Mäki-Kuutti & Torkkola 2014, 46.

³¹⁰ Terveystenhoito ja naisten pukeutuminen. *Työläisnainen* 20/1909, 12–13.

ulkonäkö. Yhteiskunnan huipulta muoti levisi työväestön naisten joukkoon. Artikkeliki kertoi, että kapitalistien keinottelusta alkunsa saanut muotihulluus pakotti huomaamattomat työläisnaiset kopioimaan muotipukuja ja käyttämään haitallista kureliiviä. *Työläisnaisessa* terveys käsitteellistettiin talouden termin, se nähtiin työtätekevän ihmisen pääomana.³¹¹ Jauhon mukaan terveyttä ja talousajattelua yhdistävässä ajattelutavassa katsottiin, että huonoja elintapoja ylläpitävä ihminen tuhlassi pääomaansa ja saattoi pahimmassa tapauksessa ajaa terveystaloutensa konkurssiin. Terveystään vaaliva työläinen sen sijaan eleli terveystaloutensa koroilla ja saattoi samalla kartuttaa omaisuuttaan eli elinvoimaansa.³¹² Sosialismin voittaessa *Työläisnainen* uskoi sen hävittävän kaikki turhat ylellisyystavarat ja valmistavan terveellisiä ja kauniita pukuja tarpeeksi kaikille. Samalla kaikki voittonhimoinen keinottelu vaate- ja tavaramyynnin osalta loppuisi. Terveysten ja naisten oikeuksien edistäminen yhdistettiin näin suoraan sosialismin ajatusten edistämiseen.³¹³

Työväestölle sairastaminen oli vakava paikka ja työläisnaisia varoiteltiin lehdissä kureliivin aiheuttamien terveyshaittojen vakavuudesta. Toisin kuin yläluokan naisilla, vähävaraisilla työväenluokan naisilla ei ollut varaa matkustaa kylpylaitoksiin tai parantoloihin hoitamaan terveyttään. Heille terveys oli elintärkeä selviytymisresurssi. Kerran menetettyä terveyttä ei välttämättä saanut enää takaisin. *Työläisnaisessa* nimimerkki Lyyli L. kirjoitti sairauksien ja nälän näivettäneiden ihmisten olleen yleinen näky kaupungeissa ja tehdaspaikkakunnilla. Vähävaraisen työväestön ongelma oli tietämättömyys tautien vakavuudesta ja monet sairaudet kävivät kohtalokkaiksi, kun lääkäri kutsuttiin liian myöhäisessä vaiheessa paikalle.³¹⁴ Monia uudistuksia jarrutti kansan epäluuloinen suhtautuminen lääkäreihin ja näiden ajamiin terveydenhoitomenetelmiin. Lääkärit saivat havaita kansan keskuudessa vallitsevan valistumattomuuden, kun suuret joukot suhtautuvat muun muassa rokotuksiin pelokkaasti.³¹⁵

Terveystelle vahingolliset muodit levisivät yläluokan toimeittomien naisten kaunistautumishalujen myötä. Heille oli tärkeää kiristää vyötärö kapeaksi kureliivin avulla ja saada muotipuku istumaan kauniisti hoikan vartalon yllä. Säätyläisnaisille oli epäterveellisyyden sijaan olennaisempaa miellyttävän ulkomuodon aikaansaaminen. Mahdollisten terveyshaittojen ilmaantuessa heille oli mahdollista käyttää lääkäreiden palveluita ja hoidattaa itseään erilaisissa hoitolaitoksissa. Sairastelu katsottiin nai-

³¹¹ Terveystenhoito ja naisten pukeutuminen. *Työläisnainen* 20/1909, 12–13.

³¹² Jauho 2007, 169–170.

³¹³ Terveystenhoito ja naisten pukeutuminen. *Työläisnainen* 20/1909, 12–13.

³¹⁴ Terveystenhoito ja naisten pukeutuminen. *Työläisnainen* 20/1909, 12–13.

³¹⁵ Halmesvirta 1998, 28.

sille tyypilliseksi tavaksi reagoida elämässä ilmaantuneisiin ongelmiin. Väärien elämäntapojen katsottiin heikentävän naisten hermoja ja aiheuttavan erilaisia vaivoja, joihin tyypillisesti suositeltiin hoidoksi lepoa ja hermoja vahvistavia vesikylpyjä.³¹⁶

Varakkaammille ihmisille erilaiset kylpylät, virkistysmatkat ja hoitolat olivat varteenotettava vaihtoehto terveyden ja hermojen hoitamiseksi. Kylpylät toimivat myös keskeisenä kohtaamispaikkana, jossa herrasväki loi sosiaalista verkostoaan. Muodikas kylpyläelämä toimi hoitokeinona useisiin erilaisiin vaivoihin.³¹⁷ Esimerkiksi venyvien vöiden aiheuttamaa ruumiin yleistä kuihtumista sekä ärtyisyyttä ja oikukkuutta koetettiin parantaa kylpylaitoksissa. *Suomen Terveystieteiden ja lääkärinlehti* mukaan kylpy- ja huvimatkoilla koetettiin tuoda tasapainoa elämään, eikä huomattu poistaa kivulaisuuden ja hermokiristuksen alkuperäistä syytä, esimerkiksi kiristävää vyötä.³¹⁸ Kylpylämatkat näyttäytyivät eräänlaisena korvikkeena todelliselle kivunlievitykselle ja parantamiselle. Vuonna 1892 *Koti ja yhteiskunta* kertoi lääkärin suositelleen vaaralliseen rintatautiin hoidoksi matkustamista terveellisempään ilmanalaa ja kylpypaikkoihin. Artikkelissa valistetaan lukijoita: ”*Toimita vaan heikkorintainen tyttäresi kureliiviin puristettuna kylpylaitokseen, niin hyödyt siitä yhtä vähän, kuin jos lähettäisit hänet Huippuvuorille tulppa suussa ja sieraimet tukittuina.*”³¹⁹

Vesihoidojen lisäksi kylpylöissä suosittiin erilaisia karaisumenetelmiä, joilla uskottiin vahvistettavan ruumista ja vastustuskykyä esimerkiksi vilustumista vastaan. Paljasjaloin kävelyä ja kylmien pyyhkeiden tai kylpyjen ottamista katsottiin terveelliseksi ruumiin karaisuksi, jota suositeltiin useaan otteeseen aikakauslehdissä.³²⁰ Kylpylaitoksissa tunnettujen taudinkuvien ja oireiden kirjo oli laaja. Esimerkiksi Hangon kylpylaitoksen tekemästä selonteosta käy ilmi suomalaisen kylpylaitoksen toimintatapoja ja kohderyhmää. Kylpylässä hoidettavien tautien listalta löytyy useita vaivoja, jotka täsmäävät lehtiaineistossa esitettyihin pukeutumisen aiheuttamiin terveysongelmiin. Hangon kylpylaitos kertoi asiakkaidensa poteneen muun muassa hengityselinsairauksia, kuten keuhko- ja kurkkukattaria sekä ruoansulatuselinten häiriöitä. Lisäksi asiakaskirjoon kuului epämääräisempiä naisten tauteja poteva ryhmä sekä reumatismia, luu- ja nivelvammoja sairastava joukko. Kylpylaitoksen asi-

³¹⁶ Häggman 1994, 75–76; ks. myös. Ollila 1998, 208.

³¹⁷ Häggman 1994, 76.

³¹⁸ Naisten vyöt. *Suomen Terveystieteiden ja lääkärinlehti* 8–9/1896, 125–127; Naisten vyöt. *Terveystieteiden ja lääkärinlehti* mukaan. *Koti ja yhteiskunta* 9/1899, 74.

³¹⁹ Terveysoppia. Kureliivistä. *Koti ja yhteiskunta* 6–7/1892, 81.

³²⁰ Kirjallisuutta. *Uusi Kuvalehti* 10/1895, 99; Elmgren, R.: Kroonillisesta henkikurkkukatarrista ja käheydestä yleensä. *Suomen Terveystieteiden ja lääkärinlehti* 5/1913, 70.

akkaita hoidettiin erilasilla suihkuilla ja kylvyillä, ihoa stimuloivalla tärpättihöyrykaapilla ja männynhavu- sekä mutahierontakylvyillä.³²¹ Vesiparannuskeinoja ja ruumiin karaisun tarpeellisuutta erityisesti yläluokalle olennaisena toimena perusteltiin *Uudessa Kuvalehdessä* vuonna 1895:

Tämmöinen karaisu onkin sängen tarpeen nykyään, etenkin heikontavaan elämän tapaan tottuneelle herrasväelle, joka on niin pitkälle vieraantunut yksinkertaisista terveellisistä elämäntavoista, että se pitää häpeänä ja sopimattomana esim. paljain jaloin kävelyä, mutta aivan sopivana ja terveellisenä esim. kureliivien käyttämistä, vaikka pitäisi olla päinvastoin.³²²

Ne kansalaiset, joilla oli varaa matkustaa kylpylään, saattoivat hoitojen lisäksi nauttia esimerkiksi raikkaasta meri-ilmasta, vuokrata purjeveneitä tai kanootteja, ratsastaa tai ajaa polkupyörällä, kuunnella musiikkia ja osallistua viikoittaisiin tanssi-iltamiin. Hangon kylpylaitoksen selonteon mukaan huvitukset olivat toissijaista ajanvietettä varsinaisten hoitojen rinnalla, sillä Hangon kylpylaitos keskittyi ”järkiperäiseen terveyden- ja sairaanhoitoon”. Kylpylaitoksesta löytyi myös oma voimisteluhuoneisto ja kaivuhuone terveysveden juomista varten. Selonteossa otettiin puheeksi myös kylpylän hintataso, jota usein oli moitittu korkeaksi. Kylpylaitoksessa oltiin kuitenkin sitä mieltä, että vähäisemmälläkin varoilla saattoi tulla toimeen, jos tyytyi vaatimattomampaan majoitukseen ja yksinkertaiseen ruokaan. Kansan parissa vaikuttaa vallinneen käsitys loisteliaasta kylpyläelämästä, johon kuului hieno pukeutuminen. Hangon kylpylä halusi muuttaa käsitystä korostamalla, että kylpylän pukuyllisyys kuului menneisyyteen ja 1800-luvun lopulla kylpylässä korostettiin yksinkertaisuutta niin vaatetuksessa kuin elämässä yleensäkin.³²³ Kuuden viikon parannusjakson kokonaismenoiksi kylpylaitos arvioi avokätisemmälle asiakkaalle 480 markkaa ja säästäväisemmälle 240 markkaa³²⁴. Toki parannusjakson pituuden saattoi päättää itse lyhimpänä aikana kolme päivää, joten halvemmallakin oli mahdollista selvitä kylpylävierailusta.³²⁵

³²¹ Berndtson 1895, 40, 77–80, 82, 86–89.

³²² Kirjallisuutta. Uusi Kuvalehti 10/1895, 99.

³²³ Berndtson 1895, 40, 77–80, 82, 86–89.

³²⁴ Nykyrahassa 480 markkaa vastaa 2408 euroa ja 240 markkaa vastaa 1204 euroa. Vuonna 1895 keskimääräinen työlläismiehen palkka oli 0,26 mk/h. Esimerkiksi perunaa sai kilon 0,07 mk hintaan, voi maksoi 0,85 mk/500 g ja Helsingistä Hämeenlinnaan pääsi junalla 2. luokassa 3,90 mk hintaan. Rahamuseon rahanarvolaskuri <http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN> viitattu 10.1.2017.

³²⁵ Berndtson 1895, 96,100.

5. Tavoitteena toimintamahdollisuudet

Viime aikoina on hiukan kaikkialla, mutta varsinkin Saksassa ruvettu käymään sotaa naissuvun nykyistä vaatetustapaa vastaan. Siellä on syntynyt erityisiä yhdistyksiä, jotka ensinnäkin koittavat vastustaa kureliivin käyttämistä ja sitten toimivat vilkkaasti reformipuvun levittämiseksi ja ranskalaisen muotiorjuuden vastustamiseksi.³²⁶

Naisten muotipuvut nousivat 1800-luvun lopulla kansainvälisen kritiikin kohteeksi. Pukujen epäterveellisyys oli tunnettu koko 1800-luvun ajan, mutta aktiivinen ja laajamittainen toiminta terveellisemmän pukeutumisen puolesta käynnistyi kunnolla vasta 1880-luvulla. Tällöin Britanniassa perustettiin pukeutumisen uudistamiseen tähtäviä suosittuja seuroja ja yhdistyksiä, joiden keräämä kannatus kertoi yleisestä kiinnostuksesta terveyttä ja pukureformia kohtaan.³²⁷ Niin ikään suomalaisessa aikakauslehdissä esitettiin toiveita, että pukeutumistapoja muutettaisiin terveellisempään ja käytännöllisempään suuntaan. Terveellisinä pidettyjä reformipukuja esiteltiin lukijoille ja niiden mallit ilmestyivät muotipukujen rinnalle esimerkiksi *Koti ja yhteiskunta* -lehden *Käsitöitä* -liitteeseen.³²⁸

Naisasialiikkeen kannatus puvun uudistamiselle nousi yhteiskunnallisesti hyväksyttävästä lähtökohdasta, tärkeästä naisten terveydestä. Pitkät hameet kantoivat mukanaan likaa ja pölyä, joka saattoi terveyden vaaraan. Kureliivit aiheuttivat tärkeisiin elimiin puristusta, josta seurasi naisellista heikkoutta. Yksissä tuumin lääkärit, valistajat ja naisasianaiset totesivat muotipuvun aiheuttavan terveysongelmia, vaikeuttavan naisten jaksamista kotitöissä ja heikentävän kykyä lasten hankintaan. Naisten vartalon muodokkuutta, kyseenalaista moraalista ja seksuaalista viehätysvoimaa korostava muotipuku sai myös osakseen kritiikkiä, jota kuului muun muassa kristillissiveellisistä piireistä. Naisille haluttiin kehittää terveellinen asu ja erilaisia ehdotuksia sellaisesta esitettiin aina 1850-luvulta lähtien. Terveellisemmäksi vaatetustavaksi visioitiin reformipukua, jolla historioitsija Robert Riegelin mukaan oli mahdollisuus mullistaa sukupuolien roolit siten, että naisilla olisi uudessa asussa mahdollisuus ansaita elantonsa ja välttää avioituminen pelkästään taloudellisista syistä. Tästä seurauksena olisivat uudenlaiset avioliittomarkkinat, kun naiset valitsisivat puolisonsa taloudellisen hyödyn sijaan sen mukaan, kenet haluaisivat lapsilleen isäksi.³²⁹

³²⁶ Käytännöllinen osasto. *Naisten ääni* 6/1908, 85.

³²⁷ Wilson 2005, 213.

³²⁸ Ks. *Käsitöitä* 1889–1914.

³²⁹ Riegel 1963, 391.

Riegelin mukaan reformipuvun kannatus perustui toiveeseen siitä, että puku mahdollistaisi naisten siirtymisen miehille alisteisesta asemasta kohti laajempia toimintamahdollisuuksia. Jotkut naiset katsoivat parhaaksi ratkaisuksi siirtyä suoraan miesten vaatteisiin. Tästä seurasi kuitenkin konflikteja virkavallan kanssa, kun poliisit pidättivät joitakin miehiksi pukeutuneita naisia kaduilla. Naiset selittivät asun mahdollistavan heille paremman työpaikan saamisen, mutta poliisi katsoi tarkoituksena olevan epärehellisempiä. 1900-luvun alkua kohden naisasialiikkeen pyrkimykset uudistaa naisten puku hiipuivat. Keskityttiin tärkeämpiin teemoihin ja pelättiin naurunalaiseksi joutuvien reformivaatteiden pilaavan naisasian uskottavuuden.³³⁰

5.1. Pukeutuminen ja työelämä

Parempaan fyysiseen terveyden lisäksi pukeutumistapojen muutosta motivoi naisten halu osallistua erilaisiin aktiviteetteihin ja ammatilliseen toimintaan, jota liikkeitä rajoittava puku häiritsi.³³¹ 1800-luvun loppupuolella suomalaisnaisten yhteiskunnalliset oikeudet ja mahdollisuudet alkoivat laajentua ja naiset siirtyivät pikkuhiljaa avioliitosta päättävän naittajan vallasta kohti itsenäisempiä päätöksiä tekemään kansalaisuutta. Naisille luotiin yhä laajempia mahdollisuuksia opiskeluun, uranluontiin ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Vuonna 1864 naisille annettiin oikeus päättää omasta avioliitostaan 21-vuotiaana ja vuonna 1889 he saivat ryhtyä omien ansiotulojensa haltijoiksi. Naisten oikeuksien kehitys kohdistui etupäässä naimattomiin naisiin, kun avioliitossa ja näin perheen piirissä olevat naiset jäivät osittain uudistustyön ulkopuolelle. Naimattomuus oli edellytyksenä esimerkiksi virkainmityksille ja opiskelupaikan saamiselle. Sivistyneistön keskuudessa avioliitto nähtiin naisille ammatin hankintaa sopivammaksi elämänsuunnitelmaksi ja työssäkäyvien naisten odotettiin avioliiton solmittuaan jättävän työpaikkansa ja keskittävän toimintansa kodin piiriin.³³² Naisliikkeiden pyrkimykset ja naisten poliittisten oikeuksien tavoittelu huipentuivat Suomessa äänioikeuden saavuttamiseen vuonna 1907. Ensimmäisinä maailmassa suomalaisnaiset saivat miehiin nähden tasa-arvoisen äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden. Naiset astuivat entistä näkyvämmiin julkiseen elämään, poliittisille areenoille ja esiin työelämään.³³³

Vielä 1800-luvun alkupuolella virkaura oli yksinomaan miesten etuoikeus. Vuosisadan kuluessa naisten mahdollisuudet päästä julkisiin virkoihin kasvoivat, kun Suomeen perustetut uudet tyttökoulut tarvitsivat johtajia ja opettajia. Naisia palkattiin alimpiin virkoihin ja harjoittelijoiksi muun muassa

³³⁰ Riegel 1963, 390–391, 396–397, 400–401.

³³¹ Ks. esim. Yrjö-Koskinen, Ida: Naisen puvusta. (*Jatkoa.*) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 47.

³³² Häggman 1994, 202, 2012–2013; Vanto 1996, 140, 142.

³³³ Halmesvirta 1998, 185–186; Alnæs 2006, 638, 654.

postin, rautateiden ja lennätinlaitoksen palvelukseen. 1880-luvulla aloitettiin sairaanhoitokoulutus ja sairaanhoitajan työstä tuli selkeästi naisten alaa. Ensimmäisten virkanaisten ammatilliseen identiteettiin kuuluivat uhrautuvaisuuden, kutsumuksen ja antaumuksen teemat, joiden yhteydessä sitouduttiin ainakin ajatuksen tasolla naimattomuuteen. Naisten työtä pidettiin aluksi väliaikaisena vaiheena, joka loppuisi avioliiton solmimiseen. Vuosisadan lopussa naimattomuus kuitenkin yleistyi ja monelle säätyläisnaiselle virkaurasta tuli elämän keskeinen tehtävä perheen perustamisen sijaan. Vuosisadan lopussa säätyläisnaisten ei katsottu voivan olla sekä aviovaimoja että virkanaisia, joten monet tekivät valinnan avioliiton ja uran välillä.³³⁴

Naisille avautuvien työelämän ovien myötä sukupuolien välisen epätasa-arvon kuilu alkoi kuroutua hitaasti kapeammaksi, vaikka eriarvoisuutta oli olemassa esimerkiksi sukupuolten erilaisissa palkkatasoissa. Miesten suurempi palkka perusteltiin sillä, että heidän elinkustannuksensa olisivat naisia kalliimmat ja odotus oli, että mies toimi perheen elättäjänä.³³⁵ Aikakauslehtiaineistossani epätasaarvoiset ansiotulot nousevat esiin pukeutumisen kontekstissa. *Koti ja yhteiskunta* ja *Kansakoulun lehti* kertovat naisten vaatteiden olleen miesten pukuja halvempia, mikä selitettiin naisten pukujen heikkolaatuisemmilla materiaaleilla:

Naisten puku on halvempi syystä, että se on ohuemmasta, huonommasta kankaasta. Tarkasta kylmänä päivänä työnaisia, jotka tulevat sinua vastaan! Ainakin kaupungeissa he ovat liian ohuessa puvussa. Ohut leninki, ohut lyhyt päällysnuttu, – usein sama syksy ja talvea varten, – ohuet housut tahi ei ole housuja ollenkaan, ohut alushame, ohuet kengät. Miehen puku on sarasta, trikookankaasta tahi verasta. Sitä paitsi ei naisen puku tule ajan pitkään halvaksi, vaikka se ostaessa maksaa vähemmän kuin miehen puku, sillä halpahintaisista kankaista tehtyjä pukuja täytyy usein uudistaa.³³⁶

Kertaostoksena edulliset naisten vaatteet tulivat ajan saatossa kalliiksi niiden vaatimien muutostöiden takia. Naisten roolit työelämässä olivat palkkakysymystä laajemmin ajankohtainen yhteiskunnallinen aihe. 1800-luvun lopun sukupuolirooleista käydyssä keskustelussa kiteytyy hyvin ajan yhteiskunnallinen murros. Naiset alkoivat kasvavassa määrin siirtyä kotien piiristä julkiseen työelämään, mikä aiheutti suuria tunteita kansan keskuudessa. Joidenkin miesten oli historioitsija Anne Ollilan mukaan vaikea niellä naisten uusia rooleja yhteiskunnallisina aktiiveina ja itsensä elättävinä virkanaisina. Naisilla puolestaan oli haasteita hyväksyä miesten hallitseman työelämän ja poliittisen toimipiirin toimintatapoja. Julkiseen elämään astuneet naiset olivat monenlaisen arvostelun ja kriittisen tarkastelun kohteena. Ollila korostaa, että naisten täytyi esittää moraalinen ja siveellinen ylemmyytensä erityisen

³³⁴ Ollila 1998, 42–45, 62; Sulkunen 1995, 32–33; Vanto 1996, 140–141.

³³⁵ Sama työ, sama palkka. *Koti ja yhteiskunta* 11/1899, 87; Kirje Helsingistä. *Kansakoulun lehti* 3–4/1900, 88–91; Ollila 1998, 42–45, 62.

³³⁶ Sama työ, sama palkka. *Koti ja yhteiskunta* 11/1899, 87; Kirje Helsingistä. *Kansakoulun lehti* 3–4/1900, 88–91.

voimakkaasti tullakseen hyväksytyiksi uusissa rooleissaan. Kodin piiristä poistunut, uudelle toiminta-alueelle siirtynyt nainen vaikutti helposti epäilyttävältä ja tätä epämieluisaa leimaa välttääkseen hänen tuli korostetusti antaa itsestään luotettava kuva.³³⁷ Vakuuttavuuden rakentamisessa vaatetuksella oli merkitystä. *Koti ja yhteiskunta* -lehteen kirjoittanut ja Tampereen Naisyhdistyksessä kotitaloustietouden levittäjänä toiminut Ida Yrjö-Koskinen³³⁸ arvioi muotipukeutumisen jarruttavan tai estävän naisten pääsyä yhteiskunnallisiin virkoihin. Hän pohti miten huomiota herättävältä näyttäisi esimerkiksi asianajaja laahustinhameessa tai pappi turnyyrissä. Muodikkaasti pukeutunut virkamies saattaisi herättää epäilyjä henkilön ammattitaidosta ja vakava virka vaatisi yhtä lailla vakavan asun:

Ja sitäpaitse niinkauan kun naiset eivät anna verensä vapaasti virrata omassa ruumiissaan, jota tykkönään hallitsevat, niinkauan kun eivät heidän keuhkonsa saa vapaasti hengittää raitista ilmaa, niinkauan ei ole ihmeteltävä että heiltä yhtä ja toista kielletään ja suljetaan. Kun kerran itse vapaaehtoisesti itseämme orjuutamme, emme kykene henkistäkään vapautta, toimintavapautta vaatimaan.³³⁹

Yrjö-Koskinen ajatuksista käy ilmi, että naisten pukeutumisella oli pelkkää terveellisen ja epäterveellisen sekä muodikkaan ja epämuodikkaan ulottuvuuksia suurempi merkitys. Vaatetus kertoi kantajansa mentaliteetista ja ajatusmaailmasta. Järkevästi pukeutuvalta henkilöltä saattoi odottaa järkevää toimintaa, hankaliin muotivaatteisiin sonnustautuneen kohdalla odotukset olivat erilaiset. Tullakseen vakavasti otetuksi yhteiskunnassa ja työelämässä naisten tulisi osoittaa ensin omalla kohdallaan olevansa kykeneviä tekemään järkeviä ja terveellisiä pukeutumisratkaisuja eli asettamaan järki tunteen edelle. Lopulta Yrjö-Koskinen kannanotto saa pehmeämmän perinteisiä piirteitä hänen todetessaan uusien kansalaisten kasvattamisen naisten pyhimmäksi velvollisuudeksi. Parhaiksi piirteiksi naisille hän esitti terveyden ja siveyden.³⁴⁰

Ammatilliseen ja yhteiskunnalliseen elämään kannustavasta asenteesta huolimatta naisasialiikkeessä katsottiin äitiyden olevan naisten tärkein tehtävä. Irma Sulkusen mukaan yksityinen ja yhteiskunnallinen äitiys oli 1800-luvulla uusi porvariston kannattama ihanne.³⁴¹ Valerie Steelen mukaan kureliivin vastustaminen liittyi usein äitiyden vaalimiseen ja sen kautta heijastui kannatus naisten perinteisille yhteiskunnallisille rooleille kotien piireissä.³⁴² Terveellisen vaatetuksen kannatukseen näyttää liittyvän eri tyyppisiä yhteiskunnallisia tavoitteita tai suuntauksia. Yhtäältä terveellinen vaatetus nähtiin

³³⁷ Ollila 1998, 173.

³³⁸ ³³⁸ Sainio, Venla: Yrjö-Koskinen, Iida (1857–1937). Biografiakeskuksen verkkojulkaisu, 2000. Viitattu 16.1.2017.

<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4713/>

³³⁹ Yrjö-Koskinen, Ida: Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 47.

³⁴⁰ Yrjö-Koskinen, Ida: Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 47.

³⁴¹ Sulkunen 1991, 69, 80;

³⁴² Steele 2001, 76.

otollisena lähtökohtana terveiden jälkeläisten hankkimiselle ja perinteisten, naisten kotiäitiyttä liputtavien käytäntöjen kannattajaksi. Toisaalta tiukasta kureliivistä ja epäkäytännöllisistä vaatteista luopuva nainen voisi saada eräänlaisen mentaalisen vapauden itselleen. *Suomen Terveystieteidenlehdessä* esitettiin ajatus vaatetuksen ja arvomaailman yhteydestä:

Ajatelkaamme esim. naista, jonka keuhkot ovat puoleksi tukahduksissa kureliivin kuristuksesta, jolla on veren tungos maksassa, katkera katarri mahassa, ankara kivistys päässä, veren nousu aivoihin, jonka hermosto on kerrassaan valtansa menettänyt, tahdon tarmo, itsensähillitseminen, sielun voimat – kaikki menneet. Kuinka sellainen voi pitää arvossa sellaisia korkeita käsitteitä, kuin totuus, oikeus, vapaus? Yhtä vähän voi sellainen toimittaa mitään, mikä kohoaa tavallisen jokapäiväisyyden yläpuolelle.³⁴³

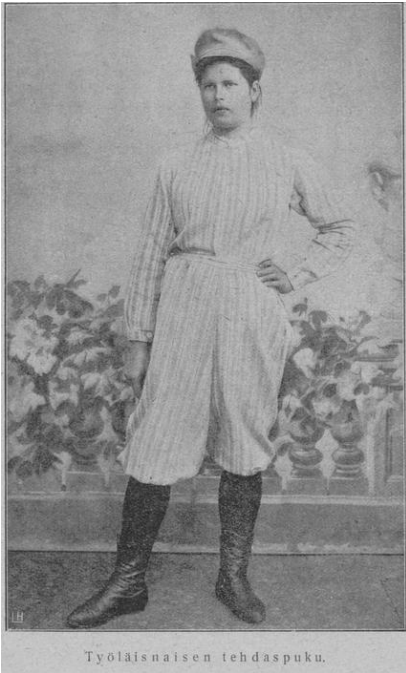
Keskittymisvaikeuksien lisäksi muotipukeutumisen katsottiin olevan niin aikaa vievää puuhaa, ettei muodikkaille ihmisille ollut mahdollista hoitaa vaativia virkoja. Heidän ajatuksensa arveltiin olevan muotipukujen luona.³⁴⁴ Kipuja ja ruumiillisia oireita aiheuttava puku ei ainoastaan vienyt huomion syvällisemmiltä aatteilta ja keskittymiseltä, vaan sen kerrottiin aiheuttaneen todellisia vaaratilanteita työpaikoilla. *Naisten ääni* kertoi tehdastyöläisten roikkuvien lettien ja leuan alta sidottujen huivien helposti tarttuvan tehdaskoneiston hihnoihin tai rattaisiin. Seuraukseksi kuvailtiin hiusten irtoaminen ja pahimmassa tapauksessa jopa päänahkan menetys koneen mukana. Eräässä tärkkelystehtaassa oli tehtaan isännöitsijä päättänyt välttyä vaatetuksen harmeilta ja hankkinut naistyöntekijöille oman työasun. Asun kerrottiin sisältävän puseron, housut ja lakin.³⁴⁵ Ruumiillisen työn tekijöiden työolot saivat 1900-luvun alussa runsaasti huomiota. Vuonna 1911 Helsinkiin perustettiin pysyvä työväensuojelunäyttely, joka esitteli työturvallisuutta ja työväestön hyvinvointia edistäviä keksintöjä. Näyttely käsitti laaja-alaisesti työhön liittyvät osa-alueet, kuten koneet, hygienian ja työläisasunnot. Pukeutumiseen otettiin kantaa esittelemällä ”käytännöllisiä ammattipukuja” ja tapaturmien välttämiseen tärkeitä silmä- ja hengityssuojaimia.³⁴⁶ Työpukeutuminen oli näin myös työturvallisuus- ja hyvinvointikysymys.

³⁴³ Niitä näitä. Naisen terveys (Sundhedsbladetista). *Suomen Terveystieteidenlehti* 4/1899, 63.

³⁴⁴ Muoti. *Vaatturi* 6/1902, 1–2.

³⁴⁵ Sisältörikkaita vuosikertomuksia. *Naisten ääni* 3/1909, 31–32.

³⁴⁶ Hjelt, Vera: Pysyväinen työväensuojelunäyttely Helsingissä. *Helsingin Kaiku* 38–39/1913, 477–480. Näyttelyn omisti Suomen valtio ja sitä valvoi Teollisuushallitus.

Kuva 10: Työläisnaisen tehdaspuku. *Naisten ääni* 3/1909, 32.

Kuva 11: Kokoelma työläispukuja Helsingin työväensuojelunäyttelyssä. Vera Hjelt: Pysyväinen työväensuojelunäyttely Helsingissä. *Helsingin Kaiku* 38–39/1913, 479.

Työssäkäyviä naisia varoitti *Vaatturi* –lehdessä muotipukeutumisen vaaroista myös amerikkalainen lääkäri Edit Wimmor, jonka mukaan muotipuku rajoitti naisten liikkeitä ja esti siksi heitä täyttämästä tehtäviään työelämässä. Sopivaksi asuksi hän suositteli smokingia eli liepeetöntä, lyhyttä ja edestä avointa mustaa vierailutakkia, joka puettiin valkoisen paidan ja hameen kanssa.³⁴⁷ Naisten pukeutumisen tavoitteeksi katsottiin soveltuvuus omaan työhön. Näin ollen työasut vaihtelivat ammatista ja työstä riippuen. 1800-luvun lopulla joidenkin alojen työntekijät erottuivat virkapuvuistaan. Cranen mukaan virkapukua käyttivät ainakin julkisten virkojen toimittajat, yksityisyriytysten palveluksessa olleet työntekijät ja kotitalouksissa työskennelleet palvelijat.³⁴⁸ Venäjän alaisessa Suomessa virkapukuja käyttivät 1800-luvulla pankkivirkailijat, luotsilaitoksen työntekijät, lääkintö- ja vuorihallituksen jäsenet, Helsingin ja Turun poliisilaitokset sekä postinjakajat. Suomalaiset virkapuvut uudistettiin maan itsenäistymisen yhteydessä vuonna 1917.³⁴⁹

5.2. Toimintaa terveellisen pukeutumisen puolesta

Kureliivin terveyshaitoista oli puhuttu laajalti pitkin 1800-lukua, mutta edelleen 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä aihe vaati käsittelyä niin kansainvälisesti kuin Suomessakin. Kureliivin

³⁴⁷ Naiset smokingissa. *Vaatturi* 2/1913, 17; Tietosanakirja 1909 vol. 8, 1527.

³⁴⁸ Crane 2000, 87.

³⁴⁹ Kopisto & Sihvo 1996, 40.

kritisoiminen pysyi tiukasti aikakauslehtien aihevalikoimissa ja näin ollen lehdet katsoivat valistukselle olevan edelleen tarvetta. Kureliivin sinnikäs selviytyminen selitettiin muodin vaikutusvallalla ja ihmisten tietämättömyydellä. Kureliivillä oli perinteen tuoma auktoriteettiasema, se ollut vuosisatojen ajan osa aristokraattisen naisen asua ja kuului osaksi yleisesti hyväksyttyä ja totuttua pukeutumistapaa.³⁵⁰

Kureliivin vastustamistoimet kuuluivat käyvän ulkomaailmassa nopeammin, kuin kaukaisessa Suomessa. Aikakauslehtikirjoittajien keskeinen keino innostaa suomalaisnaisia pukujensa parantamiseen oli inspiroida heitä tarinoilla ulkomaisista puku-uudistajista, jotka toiminnallaan tähtäsivät terveellisempään ja vapauttavampaan pukeutumistapaan. Utismaisiin artikkeleihin liittyi usein kehoitus ryhtyä vastustamaan haitallista muotia myös kotimaassa. Esimerkiksi *Suomen Terveystieteiden lehti* uutisoi kuninkaallisesta kureliivinvastustajasta, lääketieteeseen perehtyneestä Portugalin kuningattaresta, joka oli röntgenkuvauttanut hovinaisensa saadakseen selville kureliivin vaikutukset heidän ruumiinsa. Kuvauksissa kerrotaan paljastuneen kureliivin aiheuttamia selkeitä epämuodostumia hovinainten vartalossa. Uutiseen sisältyi lukijoita pohdintaan haastava loppulause: ”*Uskaltavatko Suomen nuoret naiset noudattaa kuningattaren esimerkkiä pelkäämättä joutuvansa ”pois muodista”?*”³⁵¹

Työmiehen illanvietossa nimimerkki Esko kertoi uutisen Englannissa käydystä sodasta kureliivejä vastaan. Englannissa oli perustettu uusi yhdistys, jonka jäseninä olevat miehet lupasivat olla avioitumatta kureliiviä käyttävien naisten kanssa. Kirjoittaja arveli kyseistä keinoa varsin tehokkaaksi konstiksi kureliivien hävittämiseen ja suositteli samankaltaisen yhdistyksen perustamista kotimaahankin.³⁵² Miesten osuus kureliivin käyttämisen tai käyttämättä jättämisen taustalla näyttää merkittävältä. Miesten miellyttäminen kureliivin avulla aikaansaadulla muodikkaan muodokkaalla vartalolla oli sekä lehtiaineistoni että tutkimuskirjallisuuden mukaan yksi keskeinen syy kureliivin käytölle. Naisasiapiireissä puhuttiin siitä, miten miesten tulisi arvostaa naisia kokonaisuutena ja olla suosimatta epäterveellistä kureliiviä. Puhuttiin myös siitä, miten miehet yleisessä keskustelussa tuomitsivat kureliivit, mutta todellisuudessa arvostivat niillä muokattuja vartaloita. Naisille katsottiin tyypilliseksi taipumus miellyttää miehiä ja tätä päämäärää tavoitellessaan naiset päätyivät tiukkojen kureliivien käyttäjiksi.³⁵³ Valerie Steele kommentoi, etteivät miehet olleet syyllisiä naisten kureliivin käyttöön. Useat auktoriteettiasemassa, kuten lääkäreinä, toimivat miehet jopa avoimesti vastustivat kyseistä pukeutumistapaa ja reformipuvun kannattajistoon kuului kummankin sukupuolen edustajia.³⁵⁴

³⁵⁰ Kureliivin vahingollinen vaikutus. *Kisakenttä* 11/1912, 226; Steele 2001, 49, 51.

³⁵¹ Kureliivit pois! *Suomen Terveystieteiden lehti* 12/1897, 191.

³⁵² Esko: Kirje Helsingistä. *Työmiehen illanvietto* 9/1904, 69.

³⁵³ Kaikki kauneuden tähden. *Koti ja yhteiskunta* 7–8/1900, 60.

³⁵⁴ Steele 2001, 35.

1800-luvun lopussa maailmalla alettiin perustaa suosittuja seuroja ja yhdistyksiä, joiden keräämä kannatus kertoi yleisestä kiinnostuksesta terveyttä ja pukureformia kohtaan.³⁵⁵ Esimerkiksi Chicagossa toimi Hyvän terveyden liitto -niminen yhdistys, jonka tarkoituksena kerrotaan olleen ”käydä yhtämittaista sotaa kureliivin, naisen terveyden turmelijan, käytäntöä vastaan”³⁵⁶. Yhdistyksen tavoitteena oli saada kaupungin muotiesikuvina toimivat naiset luopumaan kureliivistä. Mahdollisen kieltäytymisen koittaessa toimenpiteenä oli naisten julistaminen karanteeniin.³⁵⁷ Vuoden 1893 kansainvälisestä naiskokouksesta Chicagosta kerrotaan puhujien pukeutuneen kotimaansa mukaan erilaisiin reformipukuihin. Pian paikallisissa sanomalehdissä oli joukoittain pilapiirroksia, joissa naurettiin erikoisten tai ainoastaan hoikkavartaloisille sopivien reformipukujen kustannuksella.³⁵⁸ Ulkomailla reformipukuliikkeen suurimpia kannattajia olivat naisasianaiset ja urheilijat. Myös jotkut lääkärinkin kirjoittivat asian puolesta. Urheiluvaatteita pidettiin hyvänä esimerkkinä tarkoituksenmukaisesta pukeutumisesta. Esimerkiksi Itävallassa naisten uuden asun vaadittiin olevan käytännöllinen ja sievä, turhia koristeita välttävä, ei pelkästään tiettyyn aktiviteettiin soveltuva, vaan arkikäyttöön tarkoitettu puku. Hylättävä oli pyrkimykset miellyttää miehiä vaatteilla ja rohkaistava naisia valitsemaan pukunsa omiin tarpeisiinsa ottaen huomioon iän, ammatin ja ruumiinmuodon. Nämä suositukset olivat mieluisaa kuultavaa feministien korville, mutta suurelle osalle naisia ne olivat varsin radikaaleja.³⁵⁹

Pukeutumisen uudistamista kannattivat useat eri toimijat, eikä ajatus rajoittunut pelkästään lääkäreiden ja naisasianaisen piiriin. Esimerkiksi Oscar Wilden tiedetään osallistuneen miehenä puvun uudistamiseen tähtäävän seuran kokoukseen Lontoossa vuonna 1883.³⁶⁰ Vuonna 1890 *Koti ja yhteiskunta* uutisoi Lontoossa pidetystä suuresta kokouksesta, jossa lääkärit, taiteilijat ja parlamentin jäsenet keskustelivat naisten pukeutumisen uudistamisesta. Kureliivi tuomittiin kokouksessa haitalliseksi paitsi terveydelle, myös laulamiselle, joka vaikeutui kureliivin hengitystä haittaavan vaikutuksen toimesta. Kokouksen lopputulemana perustettiin uusi yhdistys, jonka tavoitteena oli uudistaa naisten vaateetus.³⁶¹ Kureliivin vaaroja esiteltiin maailmalla muun muassa visuaalisen havainnollistamisen keinoin.

³⁵⁵ Wilson 2005, 213. Ks. myös esim. Kansainväliset voimistelukongressit Brysselissä. *Suomen Urheilulehti* 22/1910, 606.

³⁵⁶ Meidän pukumme. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 97.

³⁵⁷ Meidän pukumme. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 97; Päivän uutisia. Taistelu kureliiviä vastaan. *Suomen Terveystieteiden lehti* 6–7/1899, 111–112.

³⁵⁸ Kansainvälinen naiskokous Chicagossa 1893. *Koti ja yhteiskunta* 9/1893, 110.

³⁵⁹ Wagener 1990, 30–31.

³⁶⁰ Black & Garland 1975, 295.

³⁶¹ Ulkomaan uutisia. Englannissa hommataan uutta naisenpukua. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1890, 104–105.

Vuonna 1907 *Suomen teollisuuslehti* iloitsi naisten pukeutumisen muuttuvan terveellisempään suuntaan ja kureliivin vaarojen olevan yhä näkyvämmiin esillä ja yleisessä tiedossa. Mikko Heikinheimon artikkeli kertoi Berliinissä järjestetystä pienteollisuusnäyttelystä, jossa lääkärin tekemien kipsikuvien avulla havainnollistettiin kureliivin vartalolle tuottamat vaikutukset.³⁶² Kureliiviä pyrittiin vastustamaan myös lakeja säätämällä. Esimerkiksi Ranskassa kaavailtiin vuonna 1914 lakiehdotusta, joka kieltäisi kureliivin käytön alle 30-vuotiailta naisilta.³⁶³ Venäjällä kerrotaan opetusasianministerin asettaneen kureliivit käyttökieltoon tyttökouluissa.³⁶⁴

5.3.Pukeutumisen uudistaminen Suomessa

Vuonna 1909 *Tietosanakirja* määritteli reformipuvun seuraavalla tavalla:

Reformipuku, puku, joka on suunniteltu terveysopillisia näkökohtia silmälläpitäen ja joka etupäässä kohdistuu välttämään vatsan ja sen kätkemien sisälmysten puristamista (naisella) neuvoen tekemään vaatteet niin, että ne joutuvat etupäässä olkapäitten varaan riippumaan. Niinpä on myöskin suunniteltu reformiliivi, jolla on määrätty ruumiinmukainen laajuus ja jota ei käy ahtaammaksi kuristaminen.³⁶⁵

Reformipuvussa kiteytyi pyrkimys tehdä naisille terveellinen ja ulkonäöllisesti miellyttävä puku. Reformipuku hylkäsi kureliivin käytön ja sijoitti puvun painon vyötärön sijaan hartioille.³⁶⁶ *Naisten ääni* esitteli lukijoilleen uutta reformipukua, joka oli monin tavoin perinteistä muotipukua terveellisempi. Lehden mukaan reformipuku ei kiristänyt vyötäröltä tai aiheuttanut muutakaan puristusta vartaloon, sillä puvun koko paino lepäsi olkapäillä. Käyttömukavuuden ja terveydelle edullisen mallin lisäksi pukua kehutaan ulkonäöltään muotipukua miellyttävämmäksi pehmeiden viivojen ansiosta. Reformipukujen kerrotaan olleen Saksassa yleisiä ja niitä oli nähtävillä naisten päällä seuraelämän rienoissa.³⁶⁷ Myöhemmin *Naisten Ääni* tarjosi lukijoilleen reformipuvun valmistusohjeen. Lehti esitteli kaksi pukumallia, jotka sisälsivät rinnan alle asettuvan empireleikkauksen, puolipitkät hihat ja mahdollisuuden koristaa pukua kirjonnalla.³⁶⁸ *Suomen Terveystieteiden lehdessä* Konrad Relander toivoi Suomen naisten ja tyttöjen ryhtyvän innolla ajamaan pukureformia, jotta naiset vapautuisivat kurelii-

³⁶² Heikinheimo, Mikko: Yleinen pienteollisuus-keksintöjen näyttely Berliinissä 29 p:stä kesäk. 15 p:ään syysk. 1907. *Suomen Teollisuuslehti* 21/1907, 152.

³⁶³ Puhdepakinoita. ”Solakka muoti”. *Kotitaide* 1/1914, 11–12.

³⁶⁴ Ulkomaalta. *Kansakoulun lehti* 14/1898, 422.

³⁶⁵ Castren; Forsman; Grotenfelt; Hendell; Hjelt; Saxen; Setälä; Välikangasi; Wichmann 7. osa 1909, 1659.

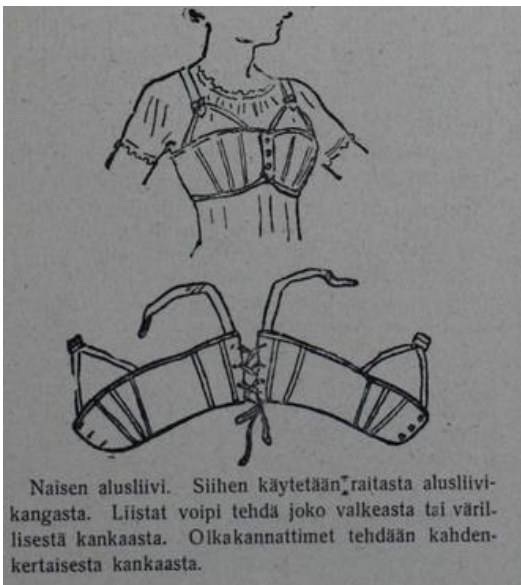
³⁶⁶ Naispukujen reformit. Näyttelystä Berliinissä. *Vaatturi* 12/1902, 6–7.

³⁶⁷ Käytännöllinen osasto. *Naisten ääni* 6/1908, 86.

³⁶⁸ Kotitarpeeksi. *Naisten ääni* 2/1912, 21.

vin puristuksesta. Relander puhutteli kureliiviä käyttämättömiä naisia, sillä vaatekappaleen vakiintuneet käyttäjät olivat hänen mielestään menetettyjä tapauksia, jotka tahtoivat pysyä muodinmukaisina kureliiveineen.³⁶⁹

Reformipuvulla oli vuosisadan vaihteessa taakkanaan radikaalin epämuodikas leima ja epäonnisten kokeilujen historia. Terveiden kannalta parempia pukuja naisille oli kehitelty jo yli vuosikymmenen verran vaihtelevalla menestyksellä. *Vaatturi* uskoi kaikkien lukijoiden nähneen ja ehkä pilkanneen varhaisempia reformipukuja, jotka kyllä olivat oivallisia terveydelle, mutta ulkonäöltään huvittavia. Lehti valisti lukijoitaan puvun todellisesta luonteesta: toisin kuin usein ajateltiin, reformipuku ei välttämättä sisältänyt kankeaa villaista alusasua ja muodotonta, säkkimäistä olemusta. Vuosien varrella terveellisen puvun suunnittelijat olivat tehneet yhteistyötä taiteilijoiden kanssa tuloksena esteettisesti miellyttävämpi reformipuku.³⁷⁰

Kuva 12: Naisten alusliivi. Käytännöllinen osasto. *Naisten Ääni* 6/1908, 85.

Kuva 13: Reformipuku. Käytännöllinen osasto. *Naisten Ääni* 6/1908, 85.

Vaatturi esitteli lukijoilleen Berliinissä järjestetyn reformipukunäyttelyn sisältöä, joka käsitti niin kehujuja kuin kammottujakin esimerkkejä erilaisista reformipuvuista. Ihailua osakseen sai esimerkiksi vaaleansininen villapuku, johon kuului kullanvärinen, poimutettu silkkipusero ja vartalonmyötäinen, kultalangalla kirjailtu hame. Vähemmän onnistuneeksi kuvailtiin suklaanruskeaa villakangaspukua, johon sisältyi suora lyhyt liivi ja ruskeita koruommelkuvioita. Suurta kävely- ja kotipukujen joukkoa lehti luonnehti jokseenkin epäonnistuneeksi. Näyttelyssä oli esillä myös suomalainen Aino-puku,

³⁶⁹ Konrad Relander: Kureliivistä. *Suomen Terveystoimilehti* 8/1891, 127.

³⁷⁰ Naisillemme. (Reformipuvuista.) *Vaatturi* 9/1905, 3–4

joka keräsi osakseen runsaasti ihailua. Puku sisälsi sinisen hameen, kullanvärisillä juovilla kuvioidun punaisen esiliinan ja valkoisen puseron.³⁷¹

Suomessa tien raivaaminen puku-uudistuksille näyttää olleen melko pitkälinen ja vaiheittainen prosessi. Arja Turusen mukaan suomalaisten naisasiajärjestöjen julkaisemat lehdet seurasivat ulkomailla tapahtuvia puvun uudistamiseen tähtääviä pyrkimyksiä ja esittelivät lukijoille muotipuvun terveyshaittoja. Turusen mukaan lehdet eivät kuitenkaan osallistuneet käytännön toimiin suomalaisnaisten pukeutumisuudistuksissa, vaan lehdet torjuivat lukijoiden ehdotukset pukureformiyhdistysten perustamisesta ja muista konkreettisista toimista. Turunen kuvailee naistenlehtien asenteen pukeutumistapojen muutoksiin olleen epäuskoinen ja toimintaehdotuksiin vastattiin jopa pilkallisesti.³⁷²

Totta on, että esimerkiksi *Koti ja yhteiskunta* keskittyi esittelemään ulkomailla tapahtuvia pukureformipyrkimyksiä ja jätti kotimaan tilanteen varsin vähäiselle käsittelylle. Esimerkiksi vuonna 1895 lehti kertoi, että Amerikassa, Englannissa ja Ruotsissa oli aina silloin tällöin kehitetty reformipukuja, jotka hetkellisen käytön jälkeen jäivät unohduksiin. Erityisesti Amerikassa ja Englannissa naisten vaatepuksen uudistamiseen oli panostettu yhdistysten, esitelmien ja kirjallisuuden voimin. Suomen osuudesta pukureformipyrkimyksissä lehti kertoi ykskantaan, että parikymmentä vuotta aiemmin Jyväskylässä toiminut naisten pukeutumisen yksinkertaistamiseen tähtäävä yhdistys, jonka toiminta oli kuitenkin hiipunut ilman sen suurempien saavutusten toteuttamista.³⁷³

Turusen näkemys naisasiayhdistysten toimettomuudesta ei näytä ainakaan täysin toteutuneen, sillä vuonna 1889 Suomen Naisyhdistys kuvaili hartaimmaksi *toiveekseen ”saada terveyden vaatimuksen mukaisia parannuksia toimeen naisten, ja erittäinkin kasvavien tyttöjen puvuissa”*.³⁷⁴ Edistääkseen näiden tavoitteiden toteutumista Naisyhdistys oli valinnut jäsenistöstään pysyvän toimikunnan, jonka tehtävänä oli jakaa naisille ja tytöille pukeutumisneuvoja. Neuvoja jaettiin esitelmiä pitämällä ja terveydelle sopivien pukukaavojen ja -mallien muodossa. Porvooseen ja Ouluun oli lähetetty terveellisen koulupuvun malli ja Helsingissä tyttöjen reformipukujen malleja oli ajoittain näytteillä. Toimikunnan kerrotaan olleen yhteistyössä Tukholmassa toimineen pukujenparannus-yhdistyksen kanssa.

³⁷¹ Naisillemme. (Reformipuvuista.) *Vaatturi* 9/1905, 3–4; Naispukujen reformit. Näyttelystä Berliinissä. *Vaatturi* 12/1902, 6–7.

³⁷² Turunen 2011, 385.

³⁷³ Uusi puku naisille. *Koti ja yhteiskunta* 10/1895, 121.

³⁷⁴ Suomen naisyhdistyksen kertomus vuodelta 1888. *Excelsior: kalenteri* 1/1889, XVII.

Näiden keinojen lisäksi reformipuvun asiaa koetettiin ajaa julkaisemalla kirjoituksia ja kuvia terveellisestä asusta. Oli myös tärkeää kertoa ulkomaiden tapahtumista ja esitellä reformipuvun elämää maailmalla.³⁷⁵

5.4. Pukureformiliikkeen juuret

Reformipukuliikkeen juuret ovat 1800-luvun terveystaloustieteiden liikkeessä. Reformipuvun asiaa ajettiin naisasiapiireissä, mutta naispuvun uudistamisesta ei tullut feministipiirien valtavirta-aihetta. Puvun uudistaminen oli naisten oikeuksien ajamisen osa, ohimenevä vaihe, jonka kannattajat eivät välttämättä olleet naisten poliittisten oikeuksien ajajia. Reformipuvun kannattajat olivat siis ainakin osittain oma ryhmänsä, joka yritti 1800-luvun puolivälissä ensimmäisen kerran uudistaa naisen asua. Uuden asun kehittymiseen vaikuttivat myös 1840-luvulla Britanniassa muotiin tulleet vesihoidot, joiden avulla ihmiset saattoivat parantaa itseään hoitavien kylpyjen avulla. Kansainväliseen suosioon levinneet kylpylaitokset olivat erityisesti naisten mieleen niiden muuta maailmaa vähäisempien moraalirajoitusten ja ulkonäkönormien ansiosta. Kylpylöiden tarjoamiin vapauksiin kuului muun muassa kureliivin hylkääminen ja pukeutuminen väljiin housuihin ja tunikoihin. Kylpylaitoksissa kohistiin tästä turkkilaistyyllisestä puvusta, jossa naiset tunsivat vapautuvansa perinteisten kireiden pukujen puristuksesta. Alun perin kylpyvaatteeksi kehitetyistä leveistä housuista tuli myöhemmin kuuluisat bloomerhousut, kun amerikkalainen naisasianainen Amelia Bloomer omaksui tyylin 1850-luvulla. Bloomer julkaisi sanomalehteä, jossa reformipuku vastaanotettiin ivallisen naurun saattelemana. Bloomer julkaisi lehdessään kuvan itsestään uudessa puvussaan, joka alkoi kantaa käyttäjänsä nimeä. Aluksi uusi terveellisempi puku sai hetkellisen kannatuksen, mutta pian yleinen mielipide kääntyi huvittuneisuuteen ja pilkkaan. Puvun nähtiin sisältävän miehisiä piirteitä ja olevan siten hyökkäys miehen etuoikeutettua asemaa kohtaan. Pilkka kohdistui samalla myös naisasialiikkeeseen ja sen päämääriin, eikä naurunalaisen puvun voitu antaa pilata liikkeen mahdollisuuksia. Bloomerpuku jäi lyhyeksi ja epäonnistuneeksi yritykseksi uudistaa oman aikansa muotia. Vähitellen naisasianaiset palasivat perinteisten pukujen käyttäjiksi.³⁷⁶

³⁷⁵ Uusi puku naisille. *Koti ja yhteiskunta* 10/1895, 121; Suomen naisyhdistyksen kertomus vuodelta 1888. *Excelsior: kalenteri* 1/1889, XVII.

³⁷⁶ Smith 2007, 294–295; Kesselman 1991, 495–500; Riegel 1963, 391–393; Wilson 2005, 209; Laver 1969, 182–183.

Jotkut reformipukujen kannattajat pyrkivät housujen käyttöön. Näiden miehiseksi miellettyjen vaatekappaleiden käyttö osana naisten pukeutumista näytti 1800-luvulla varsin radikaalilta ajatukselta aikana, jolloin sukupuolien väliset erot tehtiin selväksi vaatetuksen kautta. Esimerkiksi Ranskassa oli 1800-luvulla lailla kielletty naisten housujen käyttö. Naisten ja miesten välillä katsottiin olevan suuria eroavaisuuksia niin psyykkisesti, fyysisesti kuin älyllisestikin. Vetämällä housut jalkaansa nainen siirtyi miehille varattujen ominaisuuksien puolelle.³⁷⁷ Suomessa naistenlehdet torjuivat housujen käytön siitä syystä, että vaatekappaleen katsottiin kuuluvan miehille. Housut yleistyivät Suomessa vasta seuraavan sukupolven aikana työ- ja urheiluvaatteena.³⁷⁸

Sallitun ja sopivaksi katsotun pukeutumisen määrittelyyn vaikuttivat vaatetuksen käyttöpaikka ja käyttäjän yhteiskunnallinen asema sekä sukupuoli. Esimerkiksi uima-asuna housut olivat naisille hyväksyttävää, mutta niiden käyttäminen rannalla kävelyasuna aiheutti paheksuvia katseita. Pyöräilyllä oli osaltaan vaikutusta naisten vaatetuksen muutokseen. 1890-luvulta alkaen yleistynyt pyöräily ei uutena harrastuksena potanut miehisyyden leimasta. Pyöräilyä oli jokseenkin mahdoton harrastaa aikakauden naisten muotipuvussa. Tilaa sekä yleisiä teitä vaativana toimintana polkupyöräily toi liikunnalliset naiset pyöräilyasuissaan osaksi katukuvaa. Yleiseksi pyöräilyasuksi kehittyi jaettu hame, joka oli hameelta näyttävä, todellisuudessa kahdesta leveästä lahkeesta muodostuva vaatekappale. Vaihtoehtoisesti naisten pyöräilyasuna käytettiin bloomerhousujen tyyppisiä polvihousuja. Pukeutumisvaatimukset eivät olleet samanlaisia kaikissa yhteiskuntaluokissa. Osa naisista pukeutui miehiseksi katsottuihin vaatteisiin käytännöllisistä syistä kokematta erityisesti olevansa osa pukureformia. Esimerkiksi työläisnaisten pukeutuminen oli usein tarkoitettu fyysisen työn tekoon ja erityisesti syrjäisissä paikoissa ja poissa julkisesta tilasta työskentelevät naiset saattoivat pukea työasukseen housut ja miesten hatun.³⁷⁹

Pukureformistit ja vaihtoehtoasun käyttäjät esittivät pukeutumisensa kautta symbolisen kannanoton vallitseviin toimintamahdollisuuksiin ja rajoitteisiin. Yhdistämällä asuunsa osia miesten vaatetuksesta he venyttivät aikakauden sukupuoliroolien rajoja ja pyrkivät luomaan uusia, naisille enemmän mahdollisuuksia antavia sukupuolikäsityksiä. Reformipuku herätti paheksuntaa molempien sukupuolien keskuudessa ja erityisesti miehistä riippuvaisille naisille aiheen arveltiin olleen arka. Naisten viehättävyyismääreistä poikkeaminen saattoi altistaa alemmuudentunteelle. Puvun uudistamispyrkimykset olivat yhteydessä ajan yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja muutokseen, joka naisten elämänpireissä ja toimintamahdollisuuksissa oli meneillään. Tiedostaen tai tiedostamatta vaihtoehtoasuun

³⁷⁷ Crane 2000, 112, 114, 117, 119.

³⁷⁸ Turunen 2011, 385.

³⁷⁹ Crane 2000, 112, 114, 117, 119, 121.

pukeutuvat naiset vastustivat vallitsevaa pukumuotia.³⁸⁰ Pukureformiliike ei yhtenäisesti vastustanut kureliivin käyttöä, vaan sen sisälle mahtui erilaisia enemmän ja vähemmän kunnianhimoisia tavoitteita naisten pukeutumistapojen uudistamiseksi. Kaikki reformipukuyhdistykset eivät vastustaneet kureliiviä kokonaisuudessaan, vaan kannustivat naisia löysempiin nyöriityksiin ja leveämpiin kenkiin. Jotkut yhdistykset tyytyivät vain nyöriityksen löysäämiseen, toiset kannattivat housujen käyttöä. Yhteistä pukureformia ajaville yhdistyksille ja liikkeille oli muotipuvun vastustaminen. Monet kritisoiivat kureliivin lisäksi kapeita kenkiä ja painavia hameita.³⁸¹

1880-luvulla muotiin tulivat miesten pukukankaista tehdyt räätälipuvut, joista tuli erityisen suosittuja keskiluokkaisten työelämään astuvien naisten keskuudessa. Vuosisadan lopussa muotiin tulivat keskiaikaisista puvuista vaikutteita saaneet vaatteet, joiden ajateltiin olevan luonnonmukaisempia ja esteettisempiä, kuin vyötäröä kaventavat muotiasut. Vuonna 1881 Lontoossa perustettiin The Rational Dress Society, joka ajoi terveellistä pukeutumista. Terveellisyys ja esteettisyys olivat pukureformiliikkeet toivomuksia. Reformipukuliikkeellä oli myös kansallisia eroja, esimerkiksi saksalaiset korostivat puvun käytännöllisiä ominaisuuksia, kun taas Wienissä arvostettiin enemmän esteettisyyttä.³⁸² Diana Crane erottaa 1800-luvun jälkipuoliskolla muotipukeutumisesta ja reformipuvusta vaihtoehdoisen tyylin (alternative style), joka erosi muotipukeutumisesta vähäisemmällä feminiinisytyllään. Kyseisen pukeutumistavan noudattaja lainasi jonkin elementin tai puvunosan miesten vaateparresta ja yhdisti sen naisten muotipuvun osiin. Vaihtoehdoiseen tyyliin pukeutunut nainen saattoi esimerkiksi pukea ylleen miesten takkia jäljittelevän puvun takin tai sujauttaa kaulaansa kravatin, jonka seurana nähtiin muodikas hame. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen vaihtoehdoisesta tyylistä tuli osa valtavirran tyyliä. Erityisen suosituiksi tulivat puvun takit.³⁸³

5.5. Pukureformiliikkeen saavutukset

Nainen, jos kukaan, kaipaa ripeätä liikuntaa, jos mieli hänen muodostua terveeksi ja voimakkaaksi ja täyttää luonnon asettamat äidinvelvollisuudet. Se aika on ohitse, jolloin naisihanne oli heikko, kureliiviin vangittu kalpea olento, joka todellakaan ei jaksanut eikä pystynyt voimakkaampaan liikkeeseen. Nainen tahtoo nyt jo elää elämänsä täysi siemauksin ja tahtoo nauttia myöskin siitä elämän riemuntunteesta, minkä ripeä liikkuminen päivänpaisteessa ja raittiissa ilmassa synnyttää.³⁸⁴

³⁸⁰ Crane 2000, 126; Kesselman 1991, 502–503.

³⁸¹ Roberts 1977a, 567–568.

³⁸² Wagener 1990, 29–30.

³⁸³ Crane 2000, 101–102, 106–107.

³⁸⁴ Urheilu- ja leikkikirjallisuutta. *Valvoja* 5–6/1910, 384.

Vuosisadan vaihteen voidaan katsoa olleen eräänlaista murrosaikaa, jolloin pohdittiin uudelleen sukupuolirooleja. Sukupuolten määrittely kytkeytyi moneen muuhun teemaan ja yhteyteen, kuten lääketieteellisiin ja yhteiskunnallisiin keskusteluihin. Erilaisilla käytösoppailla, kaunokirjallisuudella ja lehdillä oli osansa sukupuoliroolien pohdinnassa ja määrittelyssä. Vuosisadan vaihteen sukupuolirajojen horjuminen nähtiin kriisimäisenä tapahtumana, joka vaikutti kumpaankin sukupuoleen. Murrosvaihe herätti ihmisissä intoa, mutta samaan aikaan vanhojen rajojen murtuminen aiheutti epävarmuutta. Murroksesta syntyi uuden naisen käsite, jota jo aikalaiset käyttivät tarkoittaessaan modernia, julkisessa työssä käyvää, koulutettua ja yhteiskunnallisesti osallistuvaa naista. Käsitettä käyttivät erityisesti vuosisadan vaihteen naisaktiivit, jotka halusivat tehdä ero aiempaan naissukupolveen.³⁸⁵

Pohdinnat sukupuolirooleista olivat tyypillisiä myös muissa Euroopan maissa ja sukupuolien murrosvaihe kuvasti koko maanosan keskeistä kehitysvaihetta. Samalla sukupuolikeskustelu kytkeytyi laajempaan yhteiskunnalliseen murrokseen. Keskustelun yhteydessä naisten turmeltuneisuuden tema toimi eräänlaisena symbolina koko yhteiskunnan tilasta. Naisten paheista puhuttaessa käsiteltiin usein myös laajempia pelkoja koko yhteiskuntajärjestelmän tulevaisuudesta ja ongelmista.³⁸⁶ Toiveet puukeutumistapojen muutoksesta linkittyivät aikakauden yleiseen murrostilaan ja osa naisista uskoi muodin voivan muuttua vasta laajemman yhteiskunnallisen muutoksen seurauksena. Vanhanaikainen, muodikkautta naisten tärkeänä piirteenä korostava ajattelu jarrutti reformipuvun yleistymistä ja puukeutumistapojen muuttumista.³⁸⁷

Kansainvälisesti puvun uudistamispyrkimykset saivat jonkin verran suosiota ja muutoksia aikaan 1800-luvun lopulla. Arvokasta esimerkkiä näyttivät ihailut näyttelijättäret, kuten Sarah Bernhardt suoran keskiaikaisen pukunsa ja kureliivittömän vartalonsa kanssa.³⁸⁸ Terveellisempään suuntaan muoti meni osaltaan omien kärkinimiensä johdolla. Pariisilainen muotitaiteilija Paul Poiret (1879–1944) suhtautui nuivasti jugend-muodin joutsenkaariin ja yhdessä niin ikään ranskalaisen muotisuunnittelijan Madeleine Vionnetin (1876–1975) kanssa hän piirsi pukuihinsa empirelinjan. Muodikkaasta japanilaisesta maailmasta lainattiin kimonoleikkaukset, jotka siirtyivät edistyksellisimpiin muotiluomuksiin ja nuoren muotitietoisien sukupolven ylle. 1910-luvulla kureliivien tilalle alkoi tulla luilla tuettu putkimainen hame, johon puettuina naiset näyttivät ryhdikkäiltä. Jugendmuodin suosimat pienet pystykaulukset kävivät auttamatta vanhanaikaisiksi ja tilalle tuli uusia kaulusmalleja. Vaikutteita

³⁸⁵ Immonen, Hapuli, Leskelä, Vehkalahti 2000, 7–9.

³⁸⁶ Immonen et al. 2000, 10.

³⁸⁷ Turunen 2011, 385.

³⁸⁸ Roberts 1977a, 567–568.

muotitaiteilijoiden luomuksiin tuli monesta suunnasta ja pukujen uusimmat muotivirtaukset vaihtelivat suunnittelijoiden mieltymysten mukaan. Toki nimekkäistä ateljeista lähtöisin olevat luomukset olivat vain harvojen etuoikeus, mutta niiden tyyli vaikuttivat myös laajemmin pukeutumisen ihan-teisiin.³⁸⁹ 1910-luvulla muotiin tulivat – ainakin Pariisissa – itämaisia vaikutteita sisältävät leveälahkeiset housut, joiden päälle puettiin vielä erillinen hame. *Helsingin Kaiku* kuvaili uutta pasha-hameeksi kutsuttua muotia pyöräilyhousuja muistuttavaksi ja käyttäjän omat mieltymykset huomioivaksi pukeutumistavaksi, sillä housujen päälle tulevan hameen pituuden saattoi säätää oman uskalluksensa mukaan. Lehti vakuuttelee, että housumuoti täytti naisellisuuden vaatimukset, eikä millään lailla ollut miesten pukuja jäljittelevä.³⁹⁰

Uuden Kuvalehden kirjoittajan mukaan yhä useampi nainen jätti käyttämättä kureliiviä. Kirjoittaja esitti toiveen kureliivin käyttöasteesta olevan tilaston tekemisestä, ilmeisesti asiaa ei ollut tutkittu tilastollisesti vuosisadan vaihteessa.³⁹¹ Kureliivin suosio näyttää olleen 1900-luvun ensimmäisien vuosikymmenten aikana laskussa, sillä muun muassa Thorstein Veblen kertoi nykyajan uusimman ilmiön olevan kureliivin hylkääminen. Veblenin mielestä kureliivistä luopuminen oli suuren ja vau-

Kuva 14: Pasha-hame oli muotia Pariisissa vuonna 1911. *Helsingin Kaiku* 4/1911, 43.

³⁸⁹ Kopisto 1991, 138.

³⁹⁰ Vallankumous muotimaailmassa. *Helsingin Kaiku* 4/1911, 43.

³⁹¹ Luonnon mukainen naisten puku. *Uusi kuvalehti* 21/1897, 287.

raan joutilasluokan ansiota. Tämä luokka saattoi joukkovoimansa myötä määritellä omat sopivaisuussääntönsä ja siten hylätä kureliivin.³⁹² Roberts huomauttaa, että naisten urheiluharrastusten suosion nousu 1890-luvulla oli työssäkäynnin lisääntymisen lisäksi yksi merkittävällä tavalla pukeutumiseen vaikuttava tekijä.³⁹³ Robertsin tulkintaa kommentoiden David Kunzle esittää, että kureliivin vastustajat eivät toimineet feminististen aatteiden tai vapauden motivoimina, vaan luonnollisen kauneushanteen saavuttamiseksi. Kireät kureliivit liitettiin syntyvyyden vähenemiseen ja epäonniseen koti-elämään. Pukureformipiireissä tiukkaan nyöritetty kureliivi rinnastettiin huumeeseen, joka oopiumin tavoin turrutti kivun tai siirsi psyykkisen tuskan fyysiseksi epämiellyttävyyden tunteeksi, joka oli helpommin hallittavissa.³⁹⁴

Aikakauslehtiaineistoni antaman tiedon valossa näyttää siltä, että Suomessa puvun uudistaminen liittyi terveyden, naisten käytännöllisten toimintamahdollisuuksien ja hyvän äitiyden tavoitteisiin. Voidaan siis sanoa, että sekä Robertsin naisten käytännöllisiä toimintamahdollisuuksia, että Kunzlen äitiyttä ja luonnonmukaisuutta korostavat näkökulmat olivat läsnä suomalaisessa pukeutumiskeskustelussa. Muotipukua kritisoiitiin sen terveyshaittoja aiheuttavien ja liikkumista rajoittavien ominaisuuksien vuoksi, jotka johtivat kipua ja paikallaan oloa suurempiin ongelmiin. Seurasi vaikeita raskauksia ja synnytyksiä, toteutumatta jääneitä uramahdollisuuksia ja keskustelua naisten hentomielisestä, muodin oikkuihin taipuvaisesta luonteesta. 1800–1900-luvun taitteessa pukeutumiseen liittyvät epäkohdat olivat selvästi nähtävillä ja niistä keskustelivat erilaiset ihmiset. Puvun uudistaminen ei ollut yhden tietyn ryhmän asia, vaan useilla eri toimijoilla oli siitä sanansa sanottavana.

Naisten elämässä tapahtuvista uudistuksista huolimatta eräs aikakauslehtiaineistosta esiin nouseva teema on naisten voimattomuus tai haluttomuus osallistua edistämään naisasiaa ja naisten oikeuksia. *Koti ja yhteiskunta* kirjoitti vuonna 1892, etteivät kaikki naiset jaksaneet hyödyntää oman aikansa laajenevia etuja tai oppia naisten uusista toimintamahdollisuuksista. Todisteena kehityksen vaillinaisuudesta esitettiin kureliivin sinnikäs käyttö siitä huolimatta, että terveysoppi oli jo pitkään sitä vastaan valistanut. Samoin toimivat ilman rakkautta, pelkän elatuksen vuoksi solmitut avioliitot näytteinä siitä, etteivät kaikki naiset hyödyntäneet uusia elämänmahdollisuuksia. Syyksi silmien ummistamiseen lehti esittää hyväosaisuuden, jonka takia turvattua elämää elävät naiset eivät ymmärtäneet naisasian pyrkimyksiä.³⁹⁵

³⁹² Veblen 2002, 103.

³⁹³ Roberts 1977a, 567–568.

³⁹⁴ Kunzle 1977, 570–571, 574–575, 578.

³⁹⁵ Stenius, E.: Silmäys naisen asemaan. *Koti ja yhteiskunta* 6–7/1892, 72.

Naisasialiikkeen suuri teema 1800–1900-lukujen taitteessa oli naisten äänioikeuden puute. Pidettiin loukkaavana, että porvariston ja yläluokkien naisten olisi pitänyt äänestämisen ja yhteiskunnallisen osallistumisen sijaan jalostaa tunteitaan ja kehittää viehättävää ulkonäköä.³⁹⁶ Naisasiaa käsiteltiin huumorin keinoin *Velikulta*-lehdessä vuonna 1910, jolloin naiset olivat nauttineet äänioikeudesta kolmen vuoden ajan. Lehti kuvasi kahden naisten keskustelua:

- Mitäpä hyötyä meille siitä äänioikeudesta on ollut.
- Niinpä kylläkin. Jos on hyvä vartalo, niin ei sitä kaipaa, ja huonovartaloisille on kureliivi paljon parempi.³⁹⁷

Tähän lyhyeen keskusteluun mahtuivat mukaan niin piittaamattomuus äänioikeudesta kuin ihailu ulkonäköä kohtaan. Keskustelun naisille oli tärkeää ulkoinen viehättävyys ja äänioikeus siihen vaikuttamattomana seikkana jäi vähäpätöiseksi ja mielenkiinnottomaksi asiaksi. Tästä lyhyestä keskustelusta on luettavissa naisia kohtaan suunnattuja ennakkoasenteita, oletuksia naisellisesta hentomielisyydestä ja turhamaisuudesta, joiden takia naiset suuntaavat mielenkiintonsa yhteiskunnallisten asioiden sijaan ulkonäkönsä. Vuosisadan vaihteessa naisten toimintamahdollisuudet, kuten koulutus ja työnsaanti, olivat parantuneet puolen vuosisadan takaisesta tilanteesta, jolloin järkevien vaatteiden ajateltiin olleen merkittävä tekijä kipeästi kaivattujen toimintamahdollisuuksien laajentamiseksi. Vuosisadan vaihteessa oikeuksia oli jo saavutettu ja vaatteilla ei nähty enää olevan yhtä suurta merkitystä maailman avautumisessa naisille.³⁹⁸

Aineistosta nousee esiin jonkinlainen pettymys ja turhautuminen terveysvalistuksen aikaansaamia vaikutuksia kohtaan. Erityisesti kureliivin haittoja oli kuulutettu jo vuosia, mutta edelleen tuo tuhoisaksi katsottu vaatekappale oli käytössä. *Kyläkirjaston Kuvalehti* kuvaili artikkelissaan pitkäaikaista valistustyötä kureliivin terveyshaitoista:

Ja jos ei kureliiviä olisi – vaan sen vahingollisuutta on niin kauvan saarnattu kuuroille korville, että sen katoamisesta tuskin on toivetta; hyvä jos pahimmat liioittelut saadaan torjutuiksi. Onhan joka tapauksessa ilahuttava merkki, että muurahaisvyyötäisiä ei enään pidetä kauneuden huippuna. Niinhyvin meidän omassa kuin muissakin maissa on mo-
neen kertaan koetettu ”reformeerata” naispukua, jotta tällä tavoin mahdollisesti saataisiin kureliivi hengiltä, mutta näillä kokeilla ei ole ollut mainittavaa menestystä.³⁹⁹

Kyläkirjaston Kuvalehti kiteytti yllä esitetystä sitaatista aikakauslehtiaineistosta heijastuvan pukureformin tilanteen. Lehden mukaan oli tiedossa, että naisten vaatetusta tulisi uudistaa terveellisempään

³⁹⁶ Julkunen 2010, 28–29.

³⁹⁷ Naisasian toinen puoli. *Velikulta* 17–18/1910.

³⁹⁸ Ulkomaan uutisia. Englannissa hommataan uutta naispukua. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1890, 104–105.

³⁹⁹ Puvut ja muodit yhdeksännellätoista vuosisadalla. (Jatk. ja loppu). *Kyläkirjaston Kuvalehti*, B-sarja 10/1900, 124.

ja käytännöllisempään suuntaan, mutta todellisten tulosten aikaansaaminen oli tiukassa. Jonkinasteista muutosta pukeutumisrintamalla oli havaittavissa, kun äärimmäisen tiukkaan nyöritetyt kureliivit olivat jääneet pois muodista. Kureliivin laajamittaiseen hylkäämiseen naisten vaateustavasta oli vielä matkaa.

6. Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut 1800–1900-lukujen taitteessa käytyä keskustelua naisten vaateustavan sisältämistä epäkohdista. Aiemmassa tutkimuksessa aikakauden pukeutumistapoja on tarkasteltu ainoastaan naistenlehtien näkökulmasta, jolloin esiin ovat nousseet erityisesti naisasiayhdistysten näkökulmat.⁴⁰⁰ Terveystieteen piirissä pukeutumisen käsittely on jäänyt lähinnä sivulauseisiin ja pukeutumistapojen vaikutusta terveyteen on tarkasteltu jonkin yksittäisen vaatekappaleen näkökulmasta.⁴⁰¹ Tutkielmassani loin yksittäistä vaatekappaletta tai tiettyä julkaisua laajemmin katsauksen suomenkielisissä aikakauslehdissä käytyyn keskusteluun pukeutumisen, terveyden ja toimintamahdollisuuksien suhteesta. Suomalainen aikakauslehdistö tarjosi aiheen tutkimiseen vivahteikkaan näkymän, josta erottuvat niin lääkäreiden, yksittäisten lehtikirjoittelijoiden kuin naisasianaisten äänet.

Lähtökohdiltaan erilaisista lehdistä muodostuvasta aineistosta on mahdollista löytää lehtien välisiä yhtäläisyyksiä ja ristiriitoja. Poliittisilta ja ammatillisilta lähtökohdiltaan ja kiinnostuksen kohteiltaan erilaiset aikakauslehdet määrittivät yksissä tuumin kureliivin terveydelle haitalliseksi vaatekappaletiksi. Kureliivi nousi aineiston eniten käsittelemäksi pukeutumisongelmaksi. Ainoastaan naistenlehtiä käsittelevässä tutkimuksessaan Turunen huomasi lehtien arvioivan työläisnaisten, maalaisnaisten, lasten ja palvelijoiden pukeutumisen ongelmallisemmaksi kuin ylempien luokkien muotipukeutumisen, jonka piiriin kureliivi erityisesti kuului. Turunen tulkitsee erityisesti alempien luokkien naisiin kohdistuvan kritiikin kertovan kirjoittajien asemasta vaikutusvaltaisina sivistyneistön jäseninä, jotka olivat huolissaan säädynmukaisen pukeutumisen hiipumisesta.⁴⁰²

Turusen tutkimustuloksista eroten omassa aineistossani esiintynyt pukeutumiskritiikki kohdistuu erityisesti naisten muotihulluuteen ja muotipukuun kuuluvaan kureliiviin. Yleisesti sekä muotipukua että muutakin pukeutumista koskevaksi ongelmaksi voidaan katsoa puvun lämmittävyys tai kylmyys,

⁴⁰⁰ Ks. Turunen 2011; Töyry 2006.

⁴⁰¹ Esimerkiksi alushousujen ominaisuuksia ja käyttötapoja on tarkasteltu. Ks. Heikinmäki 1967.

⁴⁰² Turunen 2011, 385.

joka sijoittui terveyttä käsittelevistä teemoista toiseksi eniten käsitellyksi.⁴⁰³ Kritiikkiä saivat niin sivistyneistön muotipuvut, työtätekevien naisten työasut kuin maalaisnaistenkin vaateustavat. Lisäksi aineistossa kritisoitiin pukuihin liittyviä sukupuolittuneita ominaisuuksia, kuten ohuita naisten vaateuskankaita, joiden ei katsottu kestävän kulutusta yhtä hyvin kuin miesten pukukankaiden.

Aikakauslehdissä naisten toivottiin pukeutuvan terveellisesti, vartalon luonnonmukaista muotoa kunnioittaviin vaatteisiin, jotka olivat siistejä ja soveliaita. Edelleen naisten ulkonäköön liittyi paljon sukupuolirooleihin kytkeytyviä odotuksia, eikä terveyden nimissä ollut sopivaa pukeutua miten tahansa. Ennakkotapauksena nähdyt 1850-luvun bloomer-asut muistuttivat yhä vuosisadan vaihteen pukureformipiirejä siitä, että menestyäkseen terveellisen puvun piti olla ulkonäöltään miellyttävä. Liian erikoiset asut herättivät lähinnä hilpeyttä ja pilkantekoa. Tällaiset reaktiot eivät palvelleet pyrkimyksiä vakavasti otettavan, yhteiskunnallisista asioista kiinnostuneen naiskuvan rakentamisessa. Sopivan asun valinta oli tasapainoilua eri ulottuvuuksien ja ääripäiden välillä. Ei sopinut olla liian koristeellinen tai muodikas, jolloin heräisi mielikuvia turhamaisuudesta. Liiallisia yhtymäkohtia miesten pukuihin tuli myös varoa, sillä miesmäinen nainen tulkittiin helposti hämmäntäväksi ilmiöksi.

Aineistosta on löydettävissä erityisiä teemoja ja suurempia päämääriä, joiden toteuttamiseksi pukeutuminen oli ainoastaan yksi etappi tai näkökulma. 1800–1900-lukujen taitteen pukeutumistapoihin liittyi väistämättä sukupuolikäsityksiä, perinteitä ja vastarintaa, erilaisia yhteiskunnallisia asemia ja vaihtelevia käyttötarkoituksia fyysisestä työstä joutilaisuuteen. Pukeutumisen kautta ilmenettiin naisille sopivaksi katsottuja piirteitä ja luotiin selvä sukupuoliraja, joka erotti naiset miehistä pitkän haameen ja kureliivillä muotoillun vartalon muodossa. Keskustelemalla pukeutumisesta neuvoteltiin ja arvioitiin samalla sitä, mikä oli sukupuolille toivottavaa tai mahdollista. Raja yltiömäisen koreilun ja viimeistellyn ulkomuodon välillä oli olemassa, eikä liiallista laittautumista aina katsottu hyvällä – varsinkaan, jos koreilijalla ei ollut varallisuutta maksaa muotejaan. Vähävaraisemman väestön keskuudessa muotipukeutuminen ei oletettavasti ollut yhtä yleistä tai perusteellista kuin varakkaammissa yhteiskuntaluokissa. Lienee turvallista sanoa, että muotipukeutuminen oli lähinnä porvariston ja yläluokan tapa ja kansan keskuudessa muoteja jäljiteltiin jonkin verran. Toki asuinpaikalla ja sosiaalisilla kontakteilla oli myös merkitystä, esimerkiksi säätyläiskodissa työskennellyt palvelusväki ja kaupunkilaiset saivat todennäköisesti enemmän tietoa ajankohtaisista tyyleistä kuin kaukaisimpien maaseutujen asukkaat.

⁴⁰³ Ks. Kaavio 2, 36; Heikinmäki 1967, 46.

Pukeutumisen ongelmia kartoittaessani lähdin liikkeelle siitä, miten tutkimusajankohtanani on pukeuduttu. Aineistoon tutustuessani havaitsin, että lehtiartikkelien terävä kärki kohdistuu ns. muotipukeutumiseen. Tästä syystä tutkielman fokus on enimmäkseen juuri jugendtyylille ajankohtaisissa pu-
vuissa ja esimerkiksi maalaisväestön pukeutumistavat jäävät vähemmälle. Tästä huolimatta työläis-
naiset ja maalaistytöt ovat tutkielmassani sivuroolien esittäjinä läsnä, sillä heidän esimerkkinsä osoit-
tavat, että terveys ja pukeutuminen olivat niin yhteiskunnallisia kuin maantieteellisiäkin kysymyksiä.
Esimerkiksi ruumiin karaisemiseen ja puvun lämmittäviin ominaisuuksiin liittyvät kysymykset kos-
kettavat koko väestöä. Muotipukeutumisen laajamittaisena ilmiönä katsottiin keskittyvän etupäässä
kaupunkeihin ja yläluokan naisten kureliiveissään ja muotipuvuissaan inspiroineen vähävaraisempia
panostamaan penninsä pukeutumiseen. Työväestölle sairastuminen oli vaaran paikka, joka pahimmil-
laan merkitsi työkyvyttömyyttä ja ansionmenetystä. Säätyläisille sairaus tarkoitti lääkärivierailuja,
lepoa ja kylpylaitoksia. Yhteiskuntaluokka, poliittinen suuntautuminen ja asuinpaikka toimivat ai-
neistossani puhuteltavien naisten määrittelijöinä. Naisten ikä ja elämänvaiheet esiintyvät pienem-
pänä, mutta silti läsnä olevana määritteenä pukeutumisneuvoille. Erityisesti raskaana olevat naiset
saivat juuri heille suunnattuja, tosin jokseenkin yleispäteviä ohjeita pukeutumiseensa. Muilta osin
aineisto ei ota juuri kantaa naisten ikään tai määrittele erityisesti eri ikäryhmille sopivaa pukeutu-
mista. Yleispäteväksi pukeutumisen ohjenuoraksi muodostuu kiristämättömiin vaatteisiin pukeutu-
minen, painavan hameen kiinnityksen siirtäminen vyötäröltä olkapäille ja ilmastoon nähden sopivan
lämpimien vaatteiden käyttö.

Lähtökohtana tutkielmalle oli tarkastella pukeutumisen ongelmia terveyden näkökulmasta ja etsiä
yhtymäkohtia kukoistuskauttaan eläneeseen terveysvalistusliikkeeseen. Naisten puku osoittautui mo-
nin tavoin terveydelle haitalliseksi ja terveysvalistajat halusivat päästä tästä sairaudelle altistavasta
tekijästä eroon kuten muistakin kansan epäterveellisistä elämäntavoista. Näin ollen naisten pukeutu-
minen ei ollut ainoastaan naistenlehtien käsittelemä aihe, vaan siihen ottivat kantaa myös lääketieteen
ammattilaiset. Venäläistämiskausien aikaan kansan syvien rivien vahvistaminen ja kansanterveyden
parantaminen olivat ajankohtaisia teemoja. Tarvittiin vahvoja naisia tuottamaan terveitä jälkeläisiä ja
toimimaan isänmaan hyväksi.

Terveys näyttäytyy avaimena toimijuuteen. Sairasteleva, heikkoutta poteva ihminen ei ollut tehokas
työntekijä, terveiden jälkipolvien synnyttäjä tai aktiivinen yhteiskunnallinen toimija. Terveellinen
pukeutuminen mahdollisti laajemmat fyysiset liikkeet ja auttoi naisia jaksamaan päivittäiset toi-
mensa. Järkevän pukeutumisen katsottiin olevan merkki vakavasta luonteesta, joka oli kykeneväinen
hoitamaan esimerkiksi tiettyä virkaa. Terveiden tavoittelusta tuli lääkäreiden kannustuksen lisäksi

naisten oma asia. Suomen tapauksessa erityisesti lääkärien johtama terveysvalistusliike ja naisliikkeet ottivat pukeutumisvalistuksen asiakseen. Kumpikin taho puhui terveellisen pukeutumisen ja sen mahdollistaman vapaamman toiminnan puolesta. *Suomen Terveystiedotuslehti* keskittyi toki enemmän puhtaasti terveyteen tähtäävän elämäntavan opettamiseen ja vaatepukeutumisen vaaroista tiedottamiseen, kun taas naisliikkeiden julkaisuissa esiintyy enemmän yhteiskunnallisia ja poliittisia tavoitteita. *Suomen Terveystiedotuslehden* artikkeleista erottuu kansallinen näkökulma, kansakunnan vahvistamisen tavoite. Aineistosta piirtyvän kuvan mukaan naisliikkeet halusivat osoittaa, etteivät kaikki naiset olleet muotihulluuteen lumoutuneita, oikukkaiden mielialojen ohjaamia ihmisiä, jotka eivät osaisi suhtautua tai ylipäättään kiinnostua vakavista yhteiskunnallisista asioista. Samaa mieltä on myös Arja Turunen, jonka esittelemä muotikriittinen diskurssi erotti yhteiskunnallisesti suuntautuneet naisasiansa turhamaisista, muotia seuraavista naisista.⁴⁰⁴ Eihän äänioikeuden saavuttanut, julkisessa elämässä toimiva nainen tarvitsisi turhanpäiväistä, kipua aiheuttavaa kureliiviä vyötäisilleen. Huomattavaa on, etteivät aikakauslehtiartikkelien kirjoittajat puhuneet omasta kokemuksestaan kureliivin tai muun epäterveellisen vaatekappaleen käyttäjänä. Sen sijaan he tunsivat jonkun, joka oli pyörtnyt kureliiviä käyttäessään tai kertoivat tarinoita ulkomailta.⁴⁰⁵ Epäterveellisenä pidettyihin vaatteisiin pukeutuneiden naisten oma ääni jää piiloon.

Naisten pukeutumisen uudistaminen liittyi myös laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun naisten rooleista ja paikasta yhteiskunnassa. Vuosisadan vaihteessa porvarillisen naisasialiikkeen naiset taivoittelivat länsimaissa yhdenvertaisuutta miesten kanssa, eikä tähän ihannekuvaan sopinut liikettä estävään, kiristävään pukuun pukeutunut nainen. Perinteisestä roolistaan kodin sisältä ulos julkiseen elämään astuvat naiset kohtasivat epäileviä katseita ja vieroksuvia puheita – samoin kuin heidän uuden aikaiset vaatteensaakin. Työläisnaiset tarvitsivat turvallisia, työhön soveltuvia vaatteita. Niin naisten roolien kuin muuttuvien pukeutumistapojen kohdalla kyse oli uutuuksista, jotka herättivät keskustelua. Lopulta ensimmäisen maailmansodan syttymisellä oli vaikutusta pukeutumistapojen muutokseen. Sodan jälkeisinä vuosina ajatus mukavasta, käytännöllisestä ja samalla tyylikkäästä naisten asusta voitti yleisen hyväksynnän puolelleen.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Ks. Turunen 2011, 156, 384.

⁴⁰⁵ Ks. esim. Kirje Amerikasta. *Työläisnainen* 14/1910, 111.

⁴⁰⁶ Wagener 1990, 32.

Lähteet ja kirjallisuus

I Aikakauslehdet

Vuodet 1889–1914, Kansalliskirjaston digitaaliarkisto

Aika

Emäntälehti

Excelsior: kalenteri

Heikkojen ääni

Helsingin Kaiku

Helsingin kaiun kuukauskuvalehti

Helsingin Kuvalehti

Jokamiehen viikkolehti

Kansakoulun lehti

Kisakenttä

Kodin Kaswitarha

Kodin Kuvasto

Kodin-ystävä

Koitto

Kolkuttaja

Koti ja yhteiskunta

Kotikasvatus

Kotitaide

Kuuromykkäin lehti

Kurikka

Kylväjä

Kyläkirjaston Kuvalehti, B-sarja

Käsitöitä

Kättilölehti

Käsiteollisuus

Lukutupa

Luonnonparantaja

Naisten Ääni

Nuorisoseura

Pyrkijä
Oma Koti
Opettajain lehti
Opiksi ja huviksi
Otava
Paimen-Sanomia
Pyrkijä
Suomen Urheilulehti
Suomen Terveystieteiden lehti
Suomen Teollisuuslehti
Terveys
Tiedonantoja Fennian vakuutetuille
Tietäjä
Työläisnainen
Työmiehen illanvietto
Uuden Suomettaren juttu-tupa
Uusi Suometar
Uusi Kuvalehti
Suomen matkailijayhdistyksen vuosikirja
Sunnuntaitervehdys
Vaatturi
Valvoja
Vanhempain Koitto
Velikulta
Väinämöinen

II Aikalaiskirjallisuus

Berndtson, A (toim.): *Hangon kaupunki ja kylpylaitos. Käsikirja kylpyvieraita ja matkailijoita varten.*
Wentzel Hagelstam, Helsinki 1895.

Castren, Jalmar; Forsman, Jaakko; Grotenfelt, Kustavi; Hendell, Lauri; Hjelt, Edvard; Saxen, Uno;
Setälä, E.N; Välikangas, Ilmari; Wichmann, Yrjö: *Tietosanakirja* vol. 4 & vol. 6. & vol. 7 & vol. 8
& vol. 9. Tietosanakirja-osakeyhtiö, Helsinki 1909.

Hovitz, Fr: *Lyhyt terveysoppi naisille*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1893.

Ungewitter, Richard: *Alastomuus historiallisessa, terveydellisessä, siveellisessä ja taiteellisessa valistuksessa*. Tampereen Työväen Osuuskirjapaino, Tampere 1907.

Stockham, Alice B.: *Tokology. Book for every woman*. Sanitary publishing co, Chicago 1887.

Treves, Sir Frederick: *The Influence of clothing on health*. Cassell & Company, Lontoo 1886..

III Tutkimuskirjallisuus

Aikasalo, Päivi: *Seuratkaamme järkevää ja terveellistä muotia. Naisten pukeutumishanteet ja vaatevalinnat 1920-luvulta 1960-luvun lopulle*. Kansatieteellinen arkisto 47: Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki 2000.

Alnæs, Karsten: *Ihanteiden nousu. Euroopan historia 1800–1900*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2006.

Black, Anderson J. & Garland, Madge: *A History of Fashion*. Orbis Publishing, Lontoo 1975.

Böckerman, Johanna: *Nuorten naisten parhaaksi. Naiskuvan määrittäminen Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen julkaisuissa 1900-luvun alusta vuoteen 1930*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Turku 2012.

Crane, Diana: *Fashion and its social agendas. Class, gender, and identity in clothing*. The University of Chicago Press, Chicago ja Lontoo 2000.

Cunningham, Patricia: *Reforming Women's Fashion, 1850–1920. Politics, Health and Art*. The Kent State University Press, Kent 2003.

Eiranen, Reetta: Kirjeet kohtauspaikkoina. Ihanne ja eletty todellisuus Jeanette ja J. V. Snellmanin välisessä kirjeenvaihdossa. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 27(2014): 2.

Engman, Marja: Suomen varhaisimmat tutkijanaiset. Husu, Liisa & Rolin, Kristina (toim.): *Tiede, tieto ja sukupuoli*. Gaudeamus, Helsinki 2005.

Gau, Colleen Ruby: *Historic medical perspectives of corseting and two physiologic studies with reenactors*. Iowa State University, Ames 1998.

Hagner, Minna & Försti, Teija: *Suffragettien sisaret*. Unioni Naisasialiitto, Helsinki 2006.

Hakosalo, Heini: Terveys ja sairaus historiantutkimuksen kohteena. *Historiallinen aikakauskirja* 1/2014. Suomen historiallinen seura, Helsinki 2014.

Hakosalo, Heini: Lääketieteellisten käsitteiden historia – esimerkkitapaus 1800-luvun aivotutkimuksesta. Honkasalo, Marja-Liisa & Salmi, Hannu (toim.): *Terveyttä kulttuurin ehdoilla*. K&h, Turku 2012.

Halmesvirta, Anssi: *Vaivojensa vangit. Kansa kysyi, lääkärit vastasivat – historiallinen vuoropuhelu 1889-1916*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 1998.

Harjula, Minna: *Hoitoonpääsyn hierarkiat. Terveyskansalaisuus ja terveyspalvelut Suomessa 1900-luvulla*. Tampere University Press, Tampere 2015.

Harjula, Minna: *Terveiden jäljillä. Suomalainen terveyspolitiikka 1900-luvulla*. Tampere University Press, Tampere 2007.

Harjula, Minna: Suomalainen terveyspolitiikka 1900-luvulla: muuttuvat uhkat ja ratkaisut. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 43 (2006): 2.

Hautamäki, Tiina: *Tuberkuloosin ja aidsin kulttuuriset merkitykset*. Tampere University Press, Tampere 2002.

Heikinmäki, Maija-Liisa: *Mitä hameiden alla. Naisten alushousujen käyttöön tulo Suomessa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1967.

Heikkinen, Antero: *Historiantutkimuksen päämäärät ja menetelmät*. Gaudeamus, Helsinki 1974.

Helèn, Ilpo & Jauho, Mikko: Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka. Helèn, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.): *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus, Helsinki 2003.

Helsti, Hilikka: Synnytyksen lääketieteellistäminen ja kansanomaisen vastarinta. Kulttuuriset ristiriidat kotisyntyneiden aikaan. Honkasalo, Marja-Liisa & Kangas, Ilka & Seppälä, Ullamaija (toim.): *Sairas, potilas, omainen. Näkökulmia sairauden kokemiseen*. SKS; Helsinki 2003.

Hietala, Marjatta: *Reijo Waara, Konrad (1853–1936)*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000. Viitattu 29.2.2016. URN:NBN:fi-fe20051410.

Hoppu, Tuomas: Lojailus Venäjää kohtaan ensimmäisen maailmansodan aikana. *Historiallinen aikakauskirja* 104 (2006): 1.

Häggman, Kai: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. SHS, Helsinki 1994.

Immonen, Kari; Hapuli, Ritva; Leskelä, Maarit; Vehkalahti, Kaisa: *Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800-1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta*. SKS, Helsinki 2000.

Jallinoja, Riitta: *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. WSOY, Juva 1983.

Jauho, Mikko: Terveys on työmiehen ainut pääoma. *Historiallinen aikakauskirja* 105(2007): 2, 4.

Julkunen, Raija: *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Vastapaino, Tampere 2010.

Kalha, Harri: *Kokottien kultakausi. Belle époquen mediatähdet modernin naiseuden kuvastimina*. SKS, Helsinki 2013.

Kesselman, Amy: The "Freedom Suit": Feminism and Dress Reform in the United States, 1848-1875. *Gender and Society*, Vol. 5, No. 4 (Dec., 1991). [Sage Publications, Inc.](#), JSTOR verkkojulkaisu.

Kivikuru, Ullamaija: *Vieraita lehtiä. Aikakauslehti ajan ja paikan risteyksessä*. Yliopistopaino: Helsinki University press, Helsinki 1996.

Koivunen, Leila: Vieraan kulttuurin vaatteissa. Kiinalais-Afrikalainen lähetysnäyttely (1911–1912) ja vaatetuksen vaihtuvat merkitykset. Mäkikalli, Maija & Laitinen, Riitta (toim.): *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. SKS, Helsinki 2010.

Kopisto, Sirkka: *Muodin vuosikymmenet. Dress and Fashion 1810–1910*. Suomen kansallismuseo. Museovirasto, Vammalan kirjapaino, Vammala 1991.

Kopisto, Sirkka & Sihvo, Pirkko: *Puku Suomessa 1750–1900*. Museovirasto, Helsinki 1996.

Kunzle, David: Dress Reform as Antifeminism: A Response to Helene E. Roberts's "The Exquisite Slave: The Role of Clothes in the Making of the Victorian Woman". *Signs* Vol. 2, No 3/1977. University of Chicago Press, 1977.

Laver, James: *A Concise History of Costume*. Thames and Hudson, Lontoo 1969.

Lehtonen, Turo-Kimmo: Bakterit ja henkisten ruttotautien siemenet. Puhdas elämä suomalaisessa terveysvalistuksessa 1890-luvulla. Joutsivuo, Timo & Mikkeli, Heikki (toim.): *Terveyden lähteillä. Länsimaisten terveyskäsitysten kulttuurihistoriaa*. Historiallinen Arkisto 106. SHS, Helsinki 1995.

Lewenhaupt, Tony; Lewenhaupt, Claes: *Heijastumia 1890–1989. Vuosisata muotia, muotoilua ja arkkitehtuuria*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1989.

Lähteenmäki, Maria: *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Haka-paino Oy, Helsinki 2000.

Mäki-Kuutti, Anna-Maria & Torkkola, Sinikka: Tarkkuuskello ja höyrykone: terveysoppaat sukupuolen kasvattajina. *Kasvatus & Aika* 8: 1/2014. Kasvatuksen historian verkosto, Helsinki 2014.

Niemi, Marjaana: Johdanto. *Kolerasta AIDSiin: Globaalit terveysuhat ja yhteiskunta 1800-luvulta nykypäivään* -kurssin luento 27.10.2016.

Oittinen, Riitta: Säädystä pukeutumista. Muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa. Peltonen, Matti (toim.): *Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*. SKS, 1990.

Ollila, Anne: Naisliike, nationalismi ja kansanvalistus: Miksi Martta-yhdistys halusi riveihinsä ”kaikkien kansanluokkien naiset”? Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.): *Naisten hyvinvointivaltio*. Vastapaino, Tampere 1994.

Ollila, Anne: *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta*. SKS, Helsinki 2010.

Ollila, Anne: *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1998.

Railo, Erkkä & Oinonen, Paavo (toim.): *Media historiassa*. Turun historiallinen yhdistys ry, Turku 2012.

Rahamuseon rahanarvolaskuri <http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN> viitattu 10.1.2017.

Riegel, Robert E: Women's Clothes and Women's Rights. *American Quarterly*, Vol. 15, No. 3 (Autumn, 1963) The Johns Hopkins University Press. JSTOR sähköinen aineisto.

Roberts, Helene E: The Exquisite Slave: The Role of Clothes in the Making of the Victorian Woman. *Signs*, Vol. 2, No. 3/1977. University of Chicago Press, Chicago 1977a.

Roberts, Helene E: Reply to David Kunzle's "Dress Reform as Antifeminism: A Response to Helene E. Roberts's "The Exquisite Slave". *Signs* Vol. 3, No. 2 (Winter, 1977). University of Chicago Press, Chicago 1977b.

Russ, Joanna: Comment on Helene E. Robert's "The Exquisite Slave: The Role of Clothes in the Making of the Victorian Woman" and David Kunzle's "Dress Reform as Antifeminism" (Vol. 2, No. 3). *Signs* Vol.3, No. 2 (Winter 1977). The University of Chicago Press, Chicago 1977.

Sainio, Venla: *Yrjö-Koskinen, Iida (1857–1937)*. Biografiakeskuksen verkkojulkaisu, 2000. Viitattu 16.1.2017. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4713/>

Salomäki, Vesa-Matti: *Biologisen sukupuolen rakentaminen. Ruumis ja sosiaalinen sukupuoli antiikista nykypäivään*. Turun yliopiston julkaisuja, Turku 2011.

Simmel, Georg: *Muodin filosofia*. Kustannus Oy Odessa, Helsinki 1986. Perustuu alkuteokseen *Die Mode* vuodelta 1905.

Smith, Virginia: *Clean. A history of personal hygiene and purity*. Oxford University Press, New York 2007.

Steele, Valerie: *The Corset. A Cultural History*. Yale University Press, New Haven & Lontoo 2011. 6. painos.

Sulkunen, Irma: *Retki naishistoriaan*. Hanki ja jää, Helsinki 1991.

Tilastokeskus, väestörakenne. http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html. Viitattu 3.3.2017.

Tommila, Päiviö (päätoim.); Raittila, Pekka; Heikkilä Markku; Leino-Kaukiainen, Pirkko; Uino, Ari; Leikola, Anto; Kilkki, Pertti; Perko, Touko; Valonen, Kari; Michelsen, Karl-Erik; Nuutinen, Heikki; Mansner, Markku; Reuna, Risto; Henttonen, Antti: *Suomen lehdistön historia 9. Aikakauslehdistön historia: erikoisaikakauslehdet*. Kustannuskiila, Kuopio 1991.

Torkkola, Sinikka & Mäki-Kuutti, Anna-Maria: *Terveydet ja sairaudet mediassa*. Honkasalo, Marja-Liisa & Salmi, Hannu (toim.): *Terveyttä kulttuurin ehdoilla*. K&h, Turku 2012.

Tuohela, Kirsi: *Mitä on melankolia? Psykkinen sairastuminen kulttuurihistorian näkökulmasta*. Honkasalo, Marja-Liisa & Salmi, Hannu (toim.): *Terveyttä kulttuurin ehdoilla*. K&h, Turku 2012.

Turunen, Arja: *Naistenlehdet Suomessa 1880-luvulta 1930-luvulle*. *Media & Viestintä* 37 (2014): 2, 38–56.

Turunen, Arja: *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme? Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohteet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889-1945*. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki 2011.

Töyry, Maija: *Pois kuristavat korsetit! Tutkimuskohteena naistenlehti*. Nordlund, Taru; Onikki-Rantajääskö, Tiina; Suutari, Toni (toim.): *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*. SKS, Helsinki 2006.

Uimonen, Minna: *Perheenäiti ja heikkohermoinen nainen. Hermoterveystieto naiskansalaisuuden tuottajana 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa*. Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.): *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus, Helsinki 2003.

Vauhkonen, Onni; Laurinkari, Juhani; Bäckman, Guy: *Suomalaista terveystieteitä*. WSOY, Porvoo 1978.

Vanhat mitat. Museovirasto. <https://web.archive.org/web/20081015215531/http://www.nba.fi/fi/vanhatmitat>. Viitattu 8.3.2017.

Vanto, Heli: Naisen korkein kutsumus – vuosisadan vaihteen sairaanhoitajatar. Aromaa, Vuokko (toim.): *Lääkäri, lukkari, talonpoika, duunari. Lukuja suomalaisten historiaan*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1996.

Veblen, Thorstein: *Joutilas luokka*. Art House, Helsinki 2002. Perustuu alkuteokseen *The Theory of the Leisure Class* vuodelta 1899

Vuolanto, Ville: Tutkimusprosessi, metodit ja historiantutkimuksen ominaislaatu. *Historiallinen aikakauskirja* 105 (2007):3.

Wagener, Mary L: Fashion and Feminism in “Fin de Siècle”. *Woman's Art Journal* Vol. 10, No. 2 (Autumn, 1989 - Winter, 1990). Woman's Art Inc. JSTOR verkkojulkaisu.

Wilson, Elizabeth: *Adorned in Dreams. Fashion and modernity*. Tauris & Co Ltd, Lontoo 2005.

Ysenburg, Mary Princess: On Reform in Women's Dress. *The North American Review* Vol. 173, No. 538 (Sep., 1901) University of Northern Iowa. JSTOR verkkoaineisto.

Liitteet

Liite 1: Aineiston sisältämät lehtikohtaiset artikkelimäärät ja ilmestymisvuodet

AIKAKAUSLEHDEN NIMI	ARTIKKELEITA (KPL)	ILMESTYMISSVUODET TUTKIMUSAJAN-KOHTANA
Suomen Terveydenhoitolehti	42	1889-1914
Koti ja yhteiskunta	28	1889-1911
Vaatturi	14	1898-1914
Suomen Urheilulehti	13	1898-1914
Kättilölehti	10	1896-1914
Työläisnainen	7	1906-1914
Helsingin kaiku	6	1903-1914
Uusi Kuvalehti	5	1890-1903
Kylväjä	5	1896-1909, 1911-1914
Kisakenttä	5	1910-1914
Pyrkijä	4	1890-1914
Kansakoulun lehti	4	1889-1914
Jokamiehen viikkolehti	4	1908-1914
Suomen teollisuuslehti	3	1889-1910
Kotikasvatus	3	1907-1911
Velikulta	3	1895-1914
Käsityöteollisuus	3	1907-1914
Paimen-sanomia	3	1889-1914
Työmiehen illanvietto	3	1902-1906
Väinämöinen	3	1896-1907, 1909-1910
Terveys	3	1889-1890, 1910-1914
Naisten Ääni	4	1905-1914
Emäntälehti	2	1902-1914
Uuden Suomettaren juttu-tupa	2	1890-1901
Suomen matkailijayhdistyksen vuosikirja	2	1889-1890, 1892-1911
Kolkuttaja	2	1899-1914
Kotitaide	2	1902-1914
Kyläkirjaston Kuvalehti	1	1889-1914
Koitto	1	1893-1909, 1911-1914
Opettajain lehti	1	1900, 1905-1914
Kuuromykkäin lehti	1	1896-1914
Kodin-ystävä	1	1891-1905
Tiedonantoja Fennian vakuutetuille	1	1909-1911, 1913
Helsingin kaiun kuukauskuvalehti	1	1910, 1912
Opiksi ja huviksi	1	1899-1904, 1912-1913
Heikkojen ääni: palvelijattarien albumi	1	1900-1901
Excelsior: kalenteri	1	1889, 1899-1905

AIKAKAUSLEHDEN NIMI	ARTIKKELEITA (KPL)	ILMESTYMISSVUODET TUTKIMUSAJAN-KOHTANA
Kurikka	1	1904-1914
Aika	1	1906-1914
Valvoja	1	1889-1893, 1895-1914
Lukutupa	1	1897-1910
Kodin kuvasto	1	1910-1914
Otava	1	1912-1914
Tietäjä	1	1908-1914
Luonnonparantaja	1	1912-1914
Kodin Kaswitarha	1	1912-1914
Helsingin kuvalehti	1	1909-1914
Oma koti	1	1912-1914
Sunnuntaitervehdys	1	1909-1914
Nuorisoseura	1	1912-1914

Liite 2: Aineiston sisältämät artikkelit

A. A. V–a: Voimistelun suhde ruumiilliseen kauneuteen. *Suomen Urheilulehti* 12/1909, 402.

Alastomuuden harrastaminen III. *Työläisnainen* 31/1910, 238–239.

Armeliaisuutta. *Kurikka* 14/1910, 7.

Asuntojen puhtaanapito. *Koti ja yhteiskunta* 7-8/1900, 68.

Bovelan, Anni: Sananen kansan naisille. *Pyrkijä* 1/1895, 8–9.

Elmgren, R.: Kroonillisesta henkikurkkukatarrista ja käheydestä yleensä. *Suomen Terveystoimilehti* 5/1913, 70.

”Eräs tilaaja”. *Suomen Terveystoimilehti* 3/1890, 48.

Erään vastalauseen johdosta. *Suomen Terveystoimilehti* 9/1907, 145–146.

Esitelmä voimistelusta. *Suomen Urheilulehti* 14–15/1910, 422.

Hattu vai huivi? *Heikkojen ääni* 1/1900, 23–25.

Heikel, Oskari: Juoksemaan! *Suomen Terveystoimilehti* 4/1906, 50–52.

Heikinheimo, Mikko: Yleinen pienteollisuus-keksintöjen näyttely Berliinissä 29 p:stä kesäk. 15 p:ään syysk. 1907. *Suomen Teollisuuslehti* 21/1907, 152.

Heikinheimo, Oskari: Vastalause ja pyyntö. *Suomen Terveystoimilehti* 7–8/1907, 108.

Herrain muodit. *Vaatturi* 10/1903, 2.

Herrainmuodit ulkomailla. *Vaatturi* 5/1904, 1.

Hieman muodin psykologiasta. *Kotitaide* 10/1914, 105–107.

Hiukan pukineista. *Terveys* 4/1911, 25.

Hjelt, Vera: Pysyväinen työväensuojelunäyttely Helsingissä. *Helsingin Kaiku* 38–39/1913, 477–480.

Ihmisruumiin lämmöstä ja vaatetuksesta (Jatk.). *Suomen Terveystoimilehti* 3/1889, 35–36.

Ihmisen tarpeet. *Väinämöinen* 27/1902, 167.

Ihmisen tarpeet. *Vaatturi* 6–7/1905, 1–2.

Ilmakylvyistä. *Suomen Terveydenhoitolehti* 5/1909, 75.

Imettäminen. Ote L. Meyer'in teoksesta: Pienten lasten hoito. *Kättilölehti* 14/1898, 17.

Kaikki kauneuden tähden. *Koti ja yhteiskunta* 7–8/1900, 60.

Kansainvälinen naiskokous Chicagossa 1893. *Koti ja yhteiskunta* 9/1893, 110.

Kansainväliset voimistelukongressit Brysselissä. *Suomen Urheilulehti* 22/1910, 606.

Kansallispuku-asiasta III. *Käsieteollisuus* 5–6/1914, 41–43.

Kansallispuvuista. ("Ruutuliivin" rupatuksia.) I: Kannattaako ottaa puheeksi? *Käsieteollisuus* 1/1910, 4.

Kansallispuvuista II. *Käsieteollisuus* 2/1910, 20.

Kaulataudit opettajissa. *Kansakoulun lehti* 1/1906, 29.

Kasvatusopillisesta voimistelusta. *Kansakoulun lehti* 8/1896, 206.

Katsaus omasta ikkunasta. *Naisten Ääni* 9/1914, 123–124.

Keuhkotautisista taipumuksista. *Suomen Terveydenhoitolehti* 3/1902, 42.

Kirjallisuutta. *Suomen Urheilulehti* 9/1910, 259.

Kirjallisuutta. *Uusi Kuvalehti* 10/1895, 99.

Kirje Amerikasta. *Työläisnainen* 14/1910, 111.

Kirje Berliinistä. *Kättilölehti* 3/1908, 60–61.

Kirje Helsingistä. *Kansakoulun lehti* 3–4/1900, 88–91.

Kirje Helsingistä. *Työmiehen illanvietto* 9/1904, 69.

Kesävaattemme. *Työmiehen illanvietto* 29/1903, 226.

Kodille ja nuorisolle. *Paimen-Sanomia* 49–50/1894, 6.

Koulun kesämatka. *Suomen matkailijayhdistyksen vuosikirja* 1/1901, 51.

Kotitarpeeksi. *Naisten ääni* 2/1912, 21

Kroonillisten (pitkällisten) tautien hoidosta. *Suomen Terveydenhoitolehti* 8/1895, 122–125.

Kuinka keuhkotaudin leviämistä kodissa estetään. Lääkäriin kirje keuhkotautiselle työmiehelle. *Väinämöinen* 20/1906, 714.

Kuinka meidän on suojeltava itseämme keuhkotautisesta taipumuksesta. *Suomen Terveydenhoitolehti* 4/1902, 62.

Kuinka petin hirmuvaltiaan. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1890, 107–108.

Kuinka sinun pitää hoitaa terveyttäsi. *Koitto* 18/1894, 3.

Kuinka vilustuminen vältetään. *Suomen Terveydenhoitolehti* 6/1898, 93.

Kureliivin vaikutus. *Suomen Terveydenhoitolehti* 8/1890, 125.

Kuinka pappissäätö ottaa vaaria ajan merkeistä. *Kolkuttaja* 12/1903, 156.

Kuosi. *Kodin Kuvasto* 26/1912, 443.

Kureliivin turmiollinen vaikutus. *Koti ja yhteiskunta* 5/1889, 78–79.

Kureliivin vahingollinen vaikutus. *Kisakenttä* 11/1912, 226.

Kureliivit pois! *Suomen Terveydenhoitolehti* 12/1897, 191.

Kymmenen perussääntöä terveysopissa. *Suomen Terveydenhoitolehti* 4/1897, 59.

Kymmenen terveysääntöä. *Sunnuntaitervehdys* 21/1913, 99.

Kymmenen terveysääntöä. *Kuuromykkäin lehti* 4/1907, 55–56.

Käkikoski, Hilda: Vaatteet ja työtaito ennen ja nyt. *Oma Koti* 8/1913, 1–2.

Kättilön velvollisuudet raskaita naisia kohtaan. *Kättilölehti* 4/1912, 60.

Käynti "Kneippilässä". *Uusi Kuvalehti* 7/1897, 94.

Käytännöllinen osasto. *Naisten Ääni* 6/1908, 85–86.

Lapsenpuvusta. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1892, 99.

Lasten kasvatuksesta. 8. Vaatetus ja nukkuminen. *Kotikasvatus* 10/1908, 10.

Lapset. *Aika* 1/1904, 12–13.

Laululeikeistä. *Kisakenttä* 10/1914, 207–209.

Leikki ja työ. *Kotikasvatus* 7/1909, 11–13.

Luonnollinen elintapa. Puku. *Terveys* 6–7/1912, 44–45.

Luonnonmaa, Sampsä: Pään luonnollinen verho ja hoito. *Luonnonparantaja* 3–4/1914, 65–68.

Luonnon mukainen naisten puku. *Uusi Kuvalehti* 21/1897, 286–288.

Lyhyt terveysoppi naisille. *Koti ja yhteiskunta* 10/1905, 130–131.

Löfström, Theodor: Pari sanaa alusvaatteista. *Suomen Terveystieteiden lehti* 2/1896, 26.

Muutama näkökohta lasten hoidossa. *Suomen Terveystieteiden lehti* 2/1898, 24–25.

Mahakatarrista. *Suomen Terveystieteiden lehti* 5/1889, 72.

Matti: Muotihulluudesta. *Pyrkijä* 20–21/1910, 327.

Meidän pukumme. Esitelmä Fredrika Bremer –liiton pukureformiyhdistyksen vuosikokouksessa 23.3.1891. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 95.

Meidän pukumme. *Emäntälehti* 5/1908, 75–76.

Mens sana in corpore sano. *Suomen Urheilulehti* 16/1912, 141.

Minkälainen puku on sopivin? *Pyrkijä* 4/1909, 62.

Miten me pukeudumme. *Kodin-ystävä* 11/1904, 2–3.

Mitä sanotte tällaisesta hevosesta? *Vanhempain Koitto* 1–2/1912, 5.

Mitä voimme tehdä keuhkotaudin leviämisen estämiseksi. *Suomen Terveystieteiden lehti* 5/1898, 75.

Muodin synty ja kehitys. *Vaatturi* 12/1902, 6–7.

Muodin valtiat ja heidän orjattarensa. *Vaatturi* 9/1903, 3.

Muoti. *Vaatturi* 5/1902, 1–2.

Muoti. *Vaatturi* 6/1902, 1–2.

Muotihulluus. *Kylväjä* 11/1897, 92.

Muotikatsaus Parisista. *Helsingin Kuvalehti* 5–6/1912, 78–79.

Muotilehdistä. *Vaatturi* 4/1904, 3–4.

Muoti-pakinaa. *Vaatturi* 5/1899, 5.

Muotipakinaa. *Helsingin Kaiku* 18/1914, 211–214.

Muoti 19:nnellä vuosisadalla. *Helsingin kaiun kuukauskuvalehti* 2/1910, 32.

Muoti 19:nnellä vuosisadalla. *Helsingin kaiku* 6/1910, 72.

Muutamia neuvoja tuleville äideille. *Kättilölehti* 7/1913, 112–113.

Muutamia terveyssääntöjä. *Koti ja yhteiskunta* 10/1897, 116.

Nainen ja voimistelu. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1891, 94.

Naisasian toinen puoli. *Velikulta* 17–18/1910.

Naisellinen kauneus – ja kureliivit. *Uusi Suometar* 301/1899, 189–190

Naisen asemasta äitinä. *Koti ja yhteiskunta* 7–8/1897, 79–81.

Naisen terveys. *Suomen Terveystieteiden lehti* 4/1899, 63.

Naisen puvusta. *Koti ja yhteiskunta* 11/1896, 133–134.

Naisen puvusta. (Jatkoa.) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 45.

Naisellista rohkeutta. *Velikulta* 13/1909, 17.

Naisen pukeutumistaito. *Jokamiehen viikkolehti* 24/1909, 188.

Naiset smokingissa. *Vaatturi* 2/1913, 17.

Naisen puvusta. *Koti ja yhteiskunta* 4/1903, 35–37.

Naisillemme. (Reformipuvuista.) *Vaatturi* 9/1905, 3–4.

Naispukujen reformit. Näyttelystä Berliinissä. *Vaatturi* 12/1902, 6–7.

Naisruumiin rakennus sanoin ja kuvin. *Koti ja yhteiskunta* 4/1904, 52.

Naisten huolet. *Velikulta* 24–25/1910, 13.

Naisten kuntoa kehittämään. *Kisakenttä* 10/1913, 193.

Naisten puvut. *Työläisnainen* 28/1914, 221.

Naisten vyöt. *Suomen Terveystoimilehti* 8-9/1896, 125–127.

Naisten vyöt. Terveystoimilehden mukaan. *Koti ja yhteiskunta* 9/1899, 74.

Neuvoja pyöräilijöille. *Suomen urheilulehti* 3/1902, 241.

Niitä näitä. *Suomen Terveystoimilehti* 7–8/1902, 128.

Niitä näitä. Kureliivit. *Suomen Terveystoimilehti* 2/1900, 29.

Niitä näitä. Naisen terveys. *Suomen Terveystoimilehti* 4/1899, 63.

Niitä näitä. Pariisitar miehenpuvussa. *Opiksi ja huviksi* 43/1903, 342.

Niitä näitä. Terveystoimilehti koulunuoriselle. *Uuden Suomettaren juttu-tupa* 28/1891, 112.

Niitä näitä. Vaatetus. *Kylväjä* 46/1907, 365.

Niitä näitä. *Suomen Terveystoimilehti* 11/1898, 174.

Nuori mies: Meidän nuorille naisille. *Koti ja yhteiskunta* 7/1889, 112.

Nykyajan nainen. *Jokamiehen viikkolehti* 6/1910, 47–48.

Nykyajan siveellisyysskirjallisuus. *Koti ja yhteiskunta* 3/1905, 29.

Oikean ruumiinasennon tärkeydestä. *Suomen Terveystoimilehti* 7–8/1898, 107–110.

Pois katuja laahustavat hameet! *Työmiehen illanvietto* 31/1903, 240.

Puhdas ilma. *Kylväjä* 12/1907, 95.

Puhdepakinoita. ”Solakka muoti”. *Kotitaide* 1/1914, 11–12.

Puhtaudesta. *Suomen Terveystoimilehti* 2/1902, 22.

Pöyhönen, Maiju: Tarhurin puku. *Kodin Kaswitarha* 2/1913, 24–26.

Pyökkänen, Hilma: Muodista. *Otava* 1/1914, 33–36.

Raskaan vaimon elantotavasta. *Suomen Terveystoimilehti* 11/1896, 169.

Palkittuja terveystoimilehti. *Kisakenttä* 6/1913, 131.

Puhdas ilma. *Kylväjä* 52/1907, 415.

Puhdepakinoita. Ylellisyys ja muoti. *Suomen Teollisuuslehti* 15/1891, 243–245.

Pukukysymys. *Kisakenttä* 3/1914, 60.

Puvut ja muodit yhdeksänneljän vuosisadalla. (Jatk. ja loppu). *Kyläkirjaston Kuvalehti*, B-sarja 10/1900, 124.

Päivänpaisteeseen! *Suomen Urheilulehti* 12/1909, 400.

Päivän uutisia. Taistelu kureliiviä vastaan. *Suomen Terveystoimilehti* 6–7/1899, 111–112.

Raitis ja terveellinen elämänjärjestys. *Kylväjä* 2/1907, 9–10.

Relander, Konrad: Mitä vaaditaan ihmiseltä hänen terveytensä suhteen? *Suomen Terveystoimilehti* 8/1890, 113–117.

Relander, Konrad: Sananen maalais-naisen vaatetuksesta. *Koti ja yhteiskunta* 5–6/1896, 58.

Relander, Konrad: Yskästä, sen vastustamisesta ja parantamisesta. *Suomen Terveystoimilehti* 5/1891, 72.

Relander, Konrad: Kureliivistä. *Suomen Terveystoimilehti* 8/1891, 126–128.

Relander, Konrad: Luopukaat toki kirkoissa sylkemästä lattialle. *Suomen Terveystoimilehti* 7–8/1902, 102–103.

Relander, Konrad: Pakinoita miesten puvusta. *Suomen Terveystoimilehti* 3/1894, 46–48.

Relander, Konrad: Sananen lasten ruumiin kehittämisestä. *Suomen Terveystoimilehti* 7/1890, 101.

Relander, Konrad: Tarkastakaa lastenne selkä. *Suomen Terveystieteiden lehti* 3/1907, 48.

R. E.: Muutama sana naistaudeista. II. Raskaudesta. *Suomen Terveystieteiden lehti* 8–9/1899, 135.

Rintakehästä. *Suomen Urheilulehti* 1/1908, 5.

Rintapaiseen synnystä. T:ri H. Möllerin pitämä esitelmä. *Kättilölehti* 6/1908, 123.

Roiha, J. A.: Kansanomaisista hoito- ja parannustavoista. *Terveys* 9/1913, 69.

Räätälinammatin tuleva terveyttä koskeva merkitys. *Vaatturi* 4–5/1905, 2.

Sairaanhoitajattarien puvusta. *Kättilölehti* 4/1896, 58–62.

Sairaus on tavallisesti itsehankittua. *Suomen Urheilulehti* 9/1911, 399.

Salon tyttö: Väittelyä kaunistuskeinoista. *Työläisnainen* 29/1910, 225.

Sama työ, sama palkka. *Koti ja yhteiskunta* 11/1899, 87.

Sananen syysmuodeista. *Helsingin Kaiku* 37/1910, 411–412.

Sananen vatsataudeista ja niiden välttämisestä. *Suomen Terveystieteiden lehti* 12/1904, 184.

Selitys käsityömalleihin. *Työläisnainen* 52/1912, 29.

Setä Siimeoni: Sananen muodista. *Nuorisoseura* 0/1912, 13.

Silmäharson käyttäminen. *Suomen Terveystieteiden lehti* 10/1901, 157–158.

Stenius, E.: Silmäns naisen asemaan. *Koti ja yhteiskunta* 6–7/1892, 72.

Väärät kaunistuskeinot ja avioliitto. *Työläisnainen* 26–27/1910, 211.

Talvipuvustamme terveyden kannalta. *Suomen Terveystieteiden lehti* 2/1899, 25–26.

Terveysohjeita koulunuorisolle. Yleinen ruumiinhoito. *Suomen Terveystieteiden lehti* 5/1897, 77.

Sorrettujen puolesta. *Emäntälehti* 3/1906, 37–38.

Suomen naisyhdistyksen kertomus vuodelta 1888. *Excelsior: kalenteri* 1/1889, XVII.

Syy haavaisiin nännihin ja niiden hoito. *Kättilölehti* 3/1896, 44.

Keuhkotaudista ja muista tuberkuloosisista taudeista. *Tiedonantoja Fennian vakuutetuille* 8–9/1909, 6.

”Tahdotkos tulla terveeksi?” *Paimen-sanomia* 34/1907, 2.

Talviurheilusta. *Suomen Urheilulehti* 1/1900, 72.

Talviurheilusta. *Suomen matkailijayhdistyksen vuosikirja* 1/1900, 47.

Terveellisiä hameen kannattimia naisille. *Uusi Kuvalehti* 19/1897, 268.

Terveydenhoito ja naisten pukeutuminen. *Työläisnainen* 20/1909, 12–13.

Terveys-oppia. Toht. Alice Stockhamin terveys-opista naisia varten. *Koti ja yhteiskunta* 9/1889, 143.

Terveys-oppia. Toht. Alice Stockhamin terveys-opista naisia varten. *Koti ja yhteiskunta* 11/1890, 133.

Terveysoppia. Kureliivistä. *Koti ja yhteiskunta* 6–7/1892, 81.

Terveysopin opetuksesta kansakoulussa. Vaatetus. *Opettajain lehti* 12/1908, 125.

Terveys sairautta vastaan (J.P. Mullerin mukaan). *Lukutupa* 17/1907, 194.

Tohtori Ellen Sandelinin esitelmät. *Koti ja yhteiskunta* 2/1902, 11–12.

Tohtori J. O. A. Bergqvist: Parisitar ja kauneudenhoito. *Jokamiehen viikkolehti* 3/1912, 21.

Tri. Axel R. Linnell: Iho ja sen hoito. *Kättilölehti* 3/1905, 53.

Tri E. W. Wretlindin kättilöseuran kokouksessa pitämä esitelmä. *Kättilölehti* 1/1905, 2.

”Tyttö on yhtä hyvä kuin poikakin”. *Koti ja yhteiskunta* 7/1889, 103–104.

Työtovereilleni, I. Pois turha muoti! *Väinämöinen* 34/1897, 138.

Uinti kansallisharrastukseksi. *Suomen urheilulehti* 2/1907, 122.

Ulkomaalta. *Kansakoulun lehti* 14/1898, 422.

Ulkomaan uutisia. Englannissa hommataan uutta naispukua. *Koti ja yhteiskunta* 8–9/1890, 104–105.

Ulkomaan uutisia. *Koti ja yhteiskunta* 10/1900, 89.
Urheilu- ja leikkikirjallisuutta. *Valvoja* 5–6/1910, 384.
Uudet ”directoire” puvut. Häväistys, josta oli seurauksena menestys. *Vaatturi* 10/1909, 75.
Uusia talvimuoteja. *Jokamiehen viikkolehti* 44/1910, 1–2.
Uusi muoti tulossa. *Helsingin kaiku* 27–28/1908, 316.
Uusi puku naisille. *Koti ja yhteiskunta* 10/1895, 121–122.
Vaatteet. *Tietäjä* 4–6/1911, 158–161.
Vallankumous muotimaailmassa. *Helsingin Kaiku* 4/1911, 43.
Velvollisuutemme vanhempina. *Kotikasvatus* 6–7/1910, 99.
Verenvuodoista raskauden aikana ja niiden hoidosta. *Kättilölehti* 6/1896, 85.
Voimistelupuku. *Suomen Urheilulehti* 10/1909, 353.
Vähän halvauksesta ja halvaantuneen hoidosta. *Suomen Terveystieteiden lehti* 2/1890, 23.
Vähän metsästäjän puvusta. *Suomen Urheilulehti* 5/1904, 401.
Vähäsen muoti-orjuudesta. *Pyrkijä* 3A/1895, 33–37.
Yleisiä uutisia. *Paimen-Sanomia* 32/1896, 255.
Yrjö-Koskinen, Ida: Naisen puvusta. (*Jatkoa.*) *Koti ja yhteiskunta* 5/1903, 46–47.
Älkää maailmaa rakastako! *Kolkuttaja* 18/1912, 280.